

บทที่ ๓

บทบาทสตรีตามฐานะต่าง ๆ ในมหากาณะ

ต่อไปนี้จะวิจัยจะได้วิจัยถึงบทบาทของสตรีที่มีลักษณะเป็นนางมนุษย์^๑ ตามที่ปรากฏเรื่องราวอยู่ในมหากาณะ โดยจะแยกกล่าวเป็น ๗ หัวข้อที่สำคัญคือ บทบาทสตรีในฐานะลูก ฐานะคนรัก ฐานะภรรยา ฐานะสะใภ้ ฐานะมารดา ฐานะชู และฐานะผู้บำเพ็ญพรต

บทบาทสตรีในฐานะลูก

มหากาณะ อาทิวรรพ บทที่ ๖๕ ได้อ้างถึงมนุสมฤติไว้ว่า ลูกมี ๕ ประเภท คือ ลูกที่เกิดจากภรรยาของตน ลูกที่ผู้อื่นให้ ลูกที่ซื้อมา ลูกซึ่งได้รับจากผู้อื่นเอามาเลี้ยงด้วยความรัก และลูกที่ไ้มาจากหญิงที่มีใจแต่งงานกัน^๒ สตรีที่อยู่ในฐานะลูกที่สำคัญมีดังนี้ คือ

๖ ก. นางศกุนตลา เป็นธิดาของฤๅษีวิศวามิตร กับนางอัสรเมณฑา ฤๅษีก็มักจะเก็บนางมาเลี้ยงไว้ ครั้นเจริญวัยขึ้นท้าวหุขยันต์เสด็จประพาสลาสัตว์ มาพบนางเข้า

^๑ และจะวิจัยบทบาทของธิดาของเทพนางองค์ที่มีบทบาทคล้ายมนุษย์ หรือที่ลงมาที่มีความสัมพันธ์กับมนุษย์ด้วย.

^๒ Mbh.1.69.18, Mbh.R.1.74.

svapatnīprabhāvāpancā labdhāṅkṛitānvivardhitān /
kṛtānanyāsu cotpamānputrānvāi manurabravit //

จึงได้ขอแต่งงานด้วยแบบคนธรรพวิวาห์^๑ และมีโอรสด้วยกันนามว่า พระภรต เรื่อง
ราวของนางศกุนตลาในมหากาโรดให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า

นางศกุนตลาเป็นลูกที่อาภัพ จากเรื่องราวในอาทิบริพ บทที่ ๖๖ แสดงว่า
เมื่อนางเมณฑามีครรภ์ครบกำหนดจะคลอดนางศกุนตลานั้น นางเมณฑาได้ตั้งใจเดินทาง
ไปคลอดลูกที่วังไวยุฑูรชาหิมวัต ริมฝั่งแม่น้ำมาลินี แต่นางศกุนตลาเป็นผู้ที่มีโชคอยู่บ้าง
เพราะเมื่อตอนเป็นทารกนอนอยู่ในป่า เหล่าสัตว์ป่าทั้งหลายก็คอยช่วยกันดูแลรักษา
และให้อาหาร^๒ และเมื่อฤๅษีภควะมาพบนาง ก็พาไปเลี้ยงไว้ จึงเป็นสตรีที่เติบโตขึ้น
ในป่านั้นนั่นเอง ทำให้นางศกุนตลาของว่าฤๅษีภควะเป็นบิดาที่แท้จริง^๓ แต่อย่างไร
ก็ตาม นางศกุนตลา ยังคงคิดเสมอว่านางเป็นลูกที่อาภัพ ดังคำคร่ำครวญของนางต่อท้าว
ทุษยนต์ ทว่า "...นางอัปสร เมณฑาคลอดหม่อมฉันไว้ที่หุบเขาหิมวัต ทั้งหม่อมฉันไว้ที่นั้น
แล้วนางก็จากไป เสมือนหม่อมฉันเป็นลูกของคนอื่น ทำให้ความรักทั้งหมดสูญสิ้นไป บาบ
กรรมอะไรหนอที่ทำให้ทองเป็นเช่นนี้ เมื่อเป็นทารกบิดามารดาทอดทิ้งแล้ว มาตอนนี้ "

^๑ คนธรรพวิวาห์ (คนธรววิวาห) คือรูปแบบพิธีแต่งงานชนิดหนึ่ง ที่ไม่มีพิธี
รีตองอะไร เพียงแต่ชายกับหญิงคนรักตกลงกันเอง MW. "Candharvavivāha" p.346.

^๒ คูวิธานิพนธ์ หน้า ๘๖.

^๓ Mbh.1.66.17, Mbh.R.1.72.

kanvam hi pitaram manye pitaram svamajānati /

พระองค์ (ท้าวทษณัฏ) ก็ยังทอดทิ้งหม่อมฉันอีก..."^๑

นางศกุนตลาเป็นลูกที่อยู่ในโอวาท จะเห็นได้ว่าแม่นางศกุนตลาเป็นเพียง
 ลุกนุกรรมของฤษีกัณณะก็ตาม แต่นางก็เป็นลูกที่ดี เคารพเชื่อฟังปฏิบัติตนอยู่ในโอวาท
 ของฤษีกัณณะตลอดมา เช่น ตอนที่ท้าวทษณัฏขอร้องให้นางรับรักษณะที่ฤษีกัณณะไม่อยู่ที่
 อาศรม นางศกุนตลาตอบท้าวทษณัฏว่า "บิดาของหม่อมฉันไม่อยู่ ไปเก็บผลไม้
 ขอพระองค์ได้โปรดรอสักพัก เมื่อบิดากลับมาอาจจะยกหม่อมฉันให้แก่พระองค์ก็ได้"^๒
 และเมื่อฤษีกัณณะกลับมายังอาศรม ฤษีทราบเหตุการณ์ทั้งหมดก็คอยฉวยฉวย จึงกล่าวอนุญาต
 ให้นางวิวาห์กับท้าวทษณัฏได้^๓ เมื่อนางศกุนตลาได้ยินบิดาพูดเช่นนั้น ด้วยความดีใจ

^๑ Mbh.1.68.69-70, Mbh.R.1.74.

sā mām himavatāḥ pṛsthe susuve menakāpsarāḥ /
 avakīrya ca mām yātā parātmajamivāsati //
 kim nu karmāsubhaṃ pūrvam kṛtavatyasmi janmani /
 yadahaṃ bāndhavāistyaktā bālye samprati ca tvayā //

^๒ Mbh.1.67.5.

Sakuntalovāca /
 phalāhāro gato rājanpitā me ita āśramāt /
 tam muhūrtaṃ pratīkṣasva sa mām tubhyaṃ pradāsyati //

^๓ Mbh.1.67.26.

นางรีบเข้าไปใกล้บิดาที่กลับมาด้วยความเหน็ดเหนื่อย จัดแจงล้างเท้าให้ แล้วรับของ และผลไม้ที่บิดาแบกมาไปวางเข้าที่ตามคำสั่ง พลางกล่าวว่า นางจะเชื่อฟังคำสั่งของ บิดาทุกออย่าง และจะยอมรับท้าวทุษยนต์เป็นคู่ชีวิต^๑

อนึ่ง นอกจากนางศกุนตลาจะเป็นลูกที่อยู่ในโอวาทแล้ว นางยังเป็นลูกที่ช่าง ประจบ ช่างพูด เพราะความช่างเอาใจปรนนิบัติบิดาในฐานะลูกที่ดีของนางศกุนตลาตัวเอง ที่ต่อมาเมื่อนางมีบุตร คือพระภรต ฤๅษีก็มักจะยังคงรับเป็นผู้ช่วยเลี้ยงดูและให้ความรู้ แก่หลาน (บุญธรรม) ต่อไปอีก มีข้อความบรรยายถึงเรื่องราวตอนนี้อยู่ในอาทิธรพ บทที่ ๕๔ ว่า "พระโอรส (พระภรต) ทรงกอบปรุด้วยความงามและความไม่เห็นแก่ส่วน พระองค์ ฤๅษีก็จะเป็นผู้ดูแลให้กุมารองค์นี้มีความรู้ความสามารถ เฉลียวฉลาด..."^๒

^๑ Mbh.1.67.30-31, Mbh.R.1.73.

tataḥ prakṣālya pādau sā visrāntam munimabravīt /
vinidhāya tato bhāram sammidhāya phalāni ca //
mayā patirvrto yo 'sau duṣantah puruṣottamah /
tasmāi sasacivāya tvam prasādam kartumarhasi //

^๒ Mbh.1.68.3, Mbh.R.1.74.

jātakarmādisamskāram kaṇvaḥ puṇyakṛtām varaḥ /
tasyātha kārayāmasa vardhamānasya dhimataḥ //

เมื่อพระกุมารมีพระชนมายุได้ ๖ พรรษา ฤๅษีก็พาไปตั้งบ้านที่เมืองทิวศานาตามความนึกคิดเห็นของบิดา

สรุปได้ว่า นางศกุนตลาเป็นลูกที่อาภัพ ถูกมารดาตลอดทิ้งไว้ในป่า จึงเป็นอันว่าทั้งบิดาและมารดาที่แท้จริงไม่เคยรู้จักนางและไม่เคยมีส่วนรับรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของนางเลย นางศกุนตลาจึงเป็นลูกที่กำพร้า แต่นางก็เป็นลูกบุญธรรมที่เฉลียวฉลาด จะสังเกตได้ว่า นางสามารถเอาตัวรอดได้เสมอ โดยการประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นที่รักใคร่ของฤๅษีก็วันละ ผู้ซึ่งเลี้ยงนางมาตั้งแต่นางยังเด็ก และที่ควรสรรเสริญก็คือ นางศกุนตลาเป็นลูกที่เชื่อฟังคำของฤๅษีก็วันละตลอดมา

^๑ Mbh.1.68.10, Mbh.R.1.74.

tasya tadbalamājñāya kanvaḥ śiṣyānuvāca ha /
śakuntalāminām śiḡhram saḥaputramito ʼśramāt /
bhartre prāpayatādyāiva sarvalakṣanapūjitām //

^๒ Mbh.R.1.74.

ข. นางสาวตรี เป็นราชธิดาของพระเจ้าอศุบตี^๑ ในมหาภารตะ วนบรรพ
บทที่ ๒๗๔ กล่าวถึงบทบาทของนางสาวตรีในฐานะลูกไว ซึ่งผู้วิจัยจะแยกกล่าวเป็น
๒ หัวข้อย่อย คือ เป็นลูกที่ไ้รับสิทธิ์ประการหนึ่ง และเป็นลูกที่มีความกตัญญูอีกประการ
หนึ่ง

เป็นลูกที่ไ้รับสิทธิ์ นางสาวตรีไ้รับอนุญาตจากพระบิดาให้ออกท่องเที่ยวไป
ในที่ต่าง ๆ เสาะแสวงหาชายที่มีคุณสมบัติเหมาะสมแก่การจะเป็นสามีของนาง เรื่องราว
ตอนนี้เก็บความจากพระราชนิพนธ์ความเรียงเรื่องสาวตรี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแปลจาก หนึ่งเดือนมหาภารตะ ว่าดังนี้

เมื่อราชธิดาสาวตรีเจริญวัยเป็นสาวแล้ว พระราชาอศุบตี ทรงรู้สึกว่ "นี่แน่ะ
ลูกหญิง ถึงเวลาแล้วหนอที่พอจะควรยกลูกให้แกเขา แต่ก็ยังหาไม่ผู้ใดขอแกพอไม่
ลูกจงหาภรรยาที่มีคุณสมบัติเสมอกันกับลูกเองเถิด..." บัดนั้นเมื่อใดกราบโดย
เรียบรอยแพพระบาทของพระบิดาแล้ว ราชบุตรก็ขจรรถทรง ออกไปสู่อาศรม
รมณียสถาน แห่งราชฤๅษีหลายคน มีพฤๅษีอำมาตย์ของราชบิดาไปทวย... และไ้
ท่องเที่ยวไปในแนวป่า... ไปในที่ต่าง ๆ อันเป็นถิ่นแห่งทวิษฐุง ๆ...^๒

เมื่อนางสาวตรีเลือกคู่ไ้สมควรปรารถนาแล้ว นางจึงกลับไปเฝ้าพระบิดา ขณะ
นั้นเป็นเวลาเดียวกับที่ถีนารท^๓ นั่งอยู่ในที่นั้นทวย นางสาวตรีไ้กราบทูลให้พระบิดา
ทรงทราบว่า คู่ครองที่นางคิดเลือกไ้แล้วคือ "พระสตัยวาน" ถีนารทจึงทูลเกี่ยวกับ
คุณความดีของพระสตัยวานให้พระเจ้าอศุบตีทรงทราบ แต่ถีนารทไ้บอกต่อไปว่า

^๑ คูวิทยานิพนธ์ หน้า ๓๕.

^๒ มค. หน้า ๑๔๕.

^๓ ถีนารท เป็นเทพฤๅษีทำหน้าที่สื่อข่าวระหว่างเทวดากับมนุษย์ MW.

"คูครองของนางสาวตรีมีขอบครองอยู่เพียงอย่างเดียวคือ ภายในหนึ่งปี นับแต่วันนี้ไป พระสตีชวานผู้มีอายุสั้นจะตายจากนาง..."^๑

ควยเหตุนี้พระเจ้าอัสวดีจึงทรงหวั่นพระทัยว่า พระธิดาสาวตรีจะได้รับความลำบากในภายหน้า พระองค์จึงแนะนำให้นางเลือกสวามีคนใหม่ แต่นางตรัสตอบพระบิดาว่า

อันลูกบาทก์จะตกได้ก็เพียงครั้งเดียว บุตรก็ยกให้เขาได้เพียงครั้งเดียว และคนเราจะพูดว่า "ฉันทยกให้" ดังนี้ ก็ไต่แต่เพียงครั้งเดียวเท่านั้น ทั้งสามอย่างนี้จะเป็นไปไต่แต่เพียงครั้งเดียวเท่านั้น ดังนี้ เธอจะมีอายุยาวหรือสั้นก็ดี มีคุณสมบัติหรือไรคุณสมบัติก็ดี กระทบฉันทไต่เลือกภรรคาของกระทบฉันทครั้งหนึ่งแล้ว กระทบฉันทจะเลือกสองครั้งหาไต่ไม่^๒

คำพูดระหว่างพระเจ้าอัสวดีกับนางสาวตรีที่ยกมาตอนนี้ แสดงให้เห็นว่านางสาวตรีเป็นลูกที่ได้รับสิทธิ์ สามารถอ้างเหตุผลมาทูลโต้แย้งพระบิดาได้ ควยคำพูดที่ฉลาดอันแสดงถึงลักษณะนิสัยที่เข้มแข็งเด็ดเดี่ยวของนางสาวตรี พระเจ้าอัสวดีจึงยอม

^๑ มค. หน้า ๑๔๗ ฤๅนารทกล่าวสรรเสริญพระสตีชวานว่า "ทั้งพระบิดาและพระมารดาของกุมารนั้นเป็นสตีชวานที่ละเพราะเหตุนี้เห็น พราหมณาจารย์จึงไต่ชานานนามพระโอรสว่า สตีชวาน...อันว่าพระสตีชวานนั้นมีศักดิ์แมนพระอาทิตย์ และปัญญาแมนพระพฤษสตี และเธอมีความกล้าแมนทาวอัมรินทร์...โถมของเธอนั้นสวายนแมนพระอัศวิน และเธอบุรุษจักขุมกิเลส เธอเรียบรอย กลาหาญ สุจริต และชมโทสะไต่ชื่อตรงต่อมิตร ปราศจากความพยาบาท ขันติ ฯลฯ"

^๒ มค. หน้า ๑๔๘.

ยกนางให้แก่เจ้าชายสัถยวาน ตอนที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแปลคำพูดของฉันทนาที่พูดพระเจ้าอศัรบตีว่า..."พระเหตุขยของสาวตรี ราชบุตรีของพระองค์หาความหนักหนามีใด ไม่มีสิ่งใดแล้วที่จะสามารถทำให้นางแยกออกพ้นจากธรรมวิถีส..."^๑

เป็นลูกที่มีความกตัญญู นางสาวตรีเป็นธิดาที่คิดถึงความสุขของพระบิดากอนตัวนาง เช่น ตอนที่นางวิ่งตามพระยมผู้มาเอาชีวิตของสามีนางไปนั้น เมื่อพระยมอนุญาตให้นางสาวตรีขอพรใดก็ตามใจปรารถนา สองครั้งแรกนางได้ขอให้แก่พระบิดาของสามี และครั้งที่สามนางได้ขอให้พระบิดาของนางว่า "ให้พระเจ้าอศัรบตีได้มีโอรสร้อยองค์ เพื่อจะได้ดำรงพระราชวงศ์สืบไป"^๒ พระยมจึงประทานพรให้พระเจ้าอศัรบตีมีโอรสร้อยองค์ตามที่นางสาวตรีทูลขอ

สรุปได้ว่า นางสาวตรีเป็นลูกที่ฉลาดมีปัญญา มีความกตัญญูเป็นเลิศ

ค. นางเทวยานี เป็นธิดาของหระศุกร^๓ และเป็นนมเหสีของพระเจ้ายยาติ ผู้วิจัยนำบาทของนางเทวยานีมาศึกษา เพื่อชี้ให้เห็นว่า นางเป็นลูกที่บิดารักมาก ชีวิตของนางเทวยานีจึงมีความผูกพันอยู่กับบิดาตลอดมา ซึ่งจะขอแยกกล่าวเป็น ๓ ตอนคือ

^๑ มค. หน้า ๑๔๘.

^๒ เล่มเดียวกัน หน้า ๑๕๖.

^๓ S. "Devayānī" p.239, D.p.215.

ตอนที่นางเทยานีถูกฉกตกลงในบ่อ มีเรื่องในอาทิภรรยา บทที่ ๗๓ ว่า ครึ่งหนึ่งเมื่อนางเทยานีและสาวใช้ทั้งหลายลงเล่นน้ำในสระของคนธรรมดา สาวใช้คนหนึ่งชื่อนางศรีมิชฐาได้ฉกนางเทยานีตกลงไปในบ่อใกล้สระในป่านั้น^๑ บิดาจึงได้ส่งคนออกติดตามหาตัวจนพบ แต่นางเทยานีก็ไม่ยอมกลับบ้าน^๒ พระศุกรจึงเข้าไปหานางในป่าควยพระองค์เอง เมื่อไปพบบิดากวีบรรยายตอนนี้ว่า "พระศุกรเขาสวมกอดธิดาควยความเศร้าใจยิ่ง และกล่าวกับนางควยนำเสียงที่สิ้นเครื่องว่า เรื่องของความทุกข์ที่เกิดขึ้นแก่คนเรา ย่อมมาจากความผิดของคนคนหนึ่ง พระศุกรจึงคิดว่า นางเทยานีธิดาของพระองค์อาจจะทำชั่วบางอย่าง เหตุจึงได้บังเกิดขึ้นเช่นนั้น"^๓

^๑ เมื่อนางเทยานีและสาวใช้ทั้งหลายลงเล่นน้ำ พระอินทร์ได้แปลงกายเป็นลมมาหอบเอาเสื้อผ้าของหญิงทั้งหลายที่วางอยู่ริมสระไปเกือบหมด เหลือไว้เพียงไม่กี่ชิ้น เมื่อทุกคนขึ้นมาจากสระปรากฏว่า เสื้อผ้าที่เหลือซึ่งเป็นของนางเทยานีนั้น พอเหมาะกะกับสาวใช้ชื่อนางศรีมิชฐา จึงเกิดโต้เถียงกันขึ้น และนางเทยานีตอวานางศรีมิชฐาว่าสมควรที่นางสาวใช้จะตองยินยอมให้เสื้อผ้าแก่ผู้เป็นนาย นางศรีมิชฐากล่าวตอบว่านางเทยานีเป็นนายของตนก็จริง แต่เป็นเพียงลูกสาวของนักสวกรับจ้างเท่านั้น ควยความโกรธยิ่ง นางเทยานีได้ทิ้งเสื้อผ้าของนางศรีมิชฐา นางศรีมิชฐาจึงฉกนางเทยานีตกลงในบ่อ แลวนางก็กลับ และมั่นใจว่านางเทยานีต้องตายแน่ Mbh.1.73.1-29, Mbh.R.1.78.

^๒ Mbh.1.73.24.

^๓ Mbh.1.73.28-29, Mbh.R.1.78.

bāhubhyām sampariṣvajya duḥkhito vākyaṃabravīt //
 ātmadosāirniyacchanti sarve duḥkhasukhe janāḥ /
 manye duscaritam te 'sti yasyeyam niṣkṛtiḥ kṛtā /

อย่างไรก็ตามนางเทยานีรับปฏิเสธว่า นางไม่ได้เป็นคนผิด ความผิดครั้งนี้
อยู่ที่นางศรมิษฐาทั้งสิ้น คือนอกจากนางศรมิษฐาจะผลักนางตกขอลแล้ว นางศรมิษฐายัง
ไถ่กล่าวคดหมิ่นพระศุกรว่า เป็นนักสวตริบจ้างของอสูรอีกควย^๑ นางเทยานีฟ้องบิดาควย
ความโกรธ คำบอกเล่าทั้งหมดนี้สร้างความเจ็บแค้นให้กับพระศุกรผู้เป็นบิดายิ่งนัก^๒

นอกจากนี้นางเทยานีได้พูดให้ความคิดเห็นบิดาอีกต่อไปว่า นางเองทราบดี
ว่าโอกาสใดควรโกรธและโอกาสใดควรให้อภัย แต่ในกรณีนี้หญิงคนไหนไม่แสดงความ
จงรักภักดีตั้งนี้แล้ว บิดาก็ไม่ควรจะให้อภัย ส่วนนางจะไม่ขอเข้าไปอยู่ในเมืองร่วมกับ
นางศรมิษฐาผู้ประพฤติมิชอบอีก^๓

พระศุกรทราบดีว่าธิดาของพระองค์ประสงค์สิ่งใด ด้วยความรักลูก พระศุกร
รีบเดินทางไปหาอสูรवारขรวันบิดาของนางศรมิษฐาทันที แล้วเจรจาอ่อนหวานแกมบังคับ

^๑ Mbh.1.73.30.

sarmiṣṭhaya yaduktāsmi duhitrā vṛṣaparvanah /
satyam kilāitatsā prāha dāityānāmasi gāyanah //

^๒ Mbh.1.73.31, Mbh.R.1.78.

^๓ Mbh.1.74.8, Mbh.R.1.79.

devayānyuvāca /
vedāham tāta bālāpi dharmānām yadihāntaram /
akrodhe cātivāde ca veda cāpi balābalam //
sisyasyāsīsyavṛtterihi na ksantavyam bubhūsatā /
tasmātsamkīrnavṛtteṣu vāso mama na rocate //

ให้อสูรवारชฺรวันไปหานางเทวยานี อสูรเกรงวานางศรมิษฐาลูกสาวของตนจะมีความ
 วิตมาก จึงได้เดินทางมาหานางเทวยานี นางเทวยานีบอกอสูรวานางปรารถนาที่จะได้
 นางศรมิษฐาและสาวใช้คนอื่นอีก ๑,๐๐๐ คน เพื่อคอยรับใช้และติดตามนางไปทุกหนทุกแห่ง
 ตามที่พระบิดา (พระศุกร) ประสงค์จะใ้ นางไป^๑

อสูรवारชฺรวันจึงต้องส่งนางศรมิษฐากลับคืนมาเป็นสาวใช้ดั้งเดิม และสมทบ
 ค่ายหญิงรับใช้คนอื่นอีก ๑,๐๐๐ คน นางเทวยานีจึงยอมเดินทางกลับเข้าเมือง^๒ ซึ่งเป็น
 ไปตามที่พระศุกรต้องการ

ตอนที่นางเทวยานีขอแต่งงานกับพระเจ้ายาติ อาทิมรรพบทที่ ๗๓ กล่าวไว้ว่า
 พระเจ้ายาติได้ชวยนางเทวยานีขึ้นจากบ่อ^๓ แล้วทั้งสองก็จากกัน และเพิ่งจะมาพบกัน
 อีกเมื่อนางเทวยานีเข้าไปเที่ยวเล่นในป่าพร้อมสาวใช้ทั้งหลายเช่นเคย การพบกันครั้ง
 ที่สองนี้ นางเทวยานีได้ขอร้องให้พระเจ้ายาติอภิเษกสมรสกับนาง โดยอ้างเหตุผลว่า
 พระเจ้ายาติเป็นชายคนแรกที่สัมผัสมีอนาง ตอนที่ชวยนุคขึ้นจากบ่อ^๔ เพราะฉะนั้น

^๑ Mbh.1.75.14, Mbh.R.1.80.

devayānyuvāca /

dāsīm kanyāsahasreṇa sarmisthāmabhikāmaye /
 anu mām tatra gacchetsā yatra dāsyati me pitā //

^๒ Mbh.1.75.16.

^๓ Mbh.1.73.13-21.

^๔ Mbh.1.76.20.

pānidharmo nāhusāyam na pumbhiḥ sevitaḥ purā /

แม่ท้าวนางเกิดในวรรณพราหมณ์ พระเจ้ายาติเป็นกษัตริย์ก็ยอมอภิเษกสมรสกันได้ แต่พระเจ้ายาติไม่ยอมตกลงด้วย พระองค์ยกนางเทยานีว่า พราหมณ์เป็นผู้ที่บุคคล ซึ่งเกิดในวรรณอื่นพึงหลีกเลี่ยง เพราะยามใดพราหมณ์โกรธ ย่อมทำลายเมืองและ อาณาจักรทั้งหมดได้^๑ พระเจ้ายาติจึงไม่ประสงค์จะอภิเษกกับนางเทยานีผู้เกิดใน วรรณพราหมณ์

ขณะที่กำลังโต้แย้งกันนี้ นางเทยานีได้ส่งสาวใช้ให้ไปตามพระบิดา เมื่อ พระศุกรูรู้เรื่องทั้งหมด พระองค์รีบเดินทางมาหานางเทยานีทันที ตอนนั้นบรรยายว่า

เมื่อพระเจ้ายาติเห็นพระศุกรุเดินเข้ามา พระองค์ทำความเคารพพราหมณ์ โดย ยืนเอามือประนมขึ้นเพื่อจะรับฟังคำสั่งจากพระศุกรุ แต่นางเทยานีได้ทูลบิดาว่า "ข้าแต่ท้าวบิดา นีคือโอรสของพระเจ้านหุ พระองค์โคขยจับมือของลูกขึ้นจาก บอเมื่อคราวที่ลูกไคร้รับความทุกข์ ลูกขอทำความเคารพ และขอสละตัวของลูกให้ แก่พระเจ้ายาติ ลูกจะไม่ขอแต่งงานกับชายใดในโลกนี้ นอกจากพระเจ้ายาติ"^๒

^๑ Mbh.1.76.24, Mbh.R.1.81.

^๒ Mbh.1.76.28-29.

dr̥stvāiva cāgatam srukram yayātiḥ prthivīpatiḥ /
vavande brāhmaṇam kāvyam prāñjaliḥ pranataḥ sthitaḥ //
devayānyuvāca /

rājāyam nāhusastāta durge me pānimagrahit /
namaste dehi māmasmāi nānyam loke patim vṛme //

พระศุกรมีใครซักถามอะไรเลย พระองค์ได้ขอร้องพระเจ้ายาคีขึ้นว่า "โอ
 ทานผู้กล้าหาญ ขอให้ทานรับธิดาผู้น่ารักของชาควย ชายอมสละนางให้แก่ทาน โอโอรส
 ของพระเจ้านหฺษ ทานจงยอมรับนางไว้ในฐานะมเหสีเถิด"^๑ และด้วยความเป็นห่วงลูก
 พระศุกรยังได้กล่าวแก่พระเจ้ายาคีต่อไปอีกว่า นางศรมิษฐานั้นเป็นสาวไซของนาง
 เทวยานี หลอนเป็นลูกของวาราขปรวัน และห้ามพระเจ้ายาคีเรียกสาวไซคนนี้ไปที่
 เติยงนอน^๒

เป็นอันว่าพระเจ้ายาคีต้องรับนางเทวยานีเป็นมเหสี เพราะบิดาของนาง
 ขอร้องเชิงบังคับเท่านั้น

ตอนที่นางเทวยานีไปพบลูกชายของนางศรมิษฐา เรื่องตอนนี้ก็มีความโดย
 สรุปรว่า นางเทวยานีมีโอรสกับพระเจ้ายาคี ๒ องค์ ชื่อ ยทุ และ ทูรวสุ วันหนึ่ง
 นางไปเที่ยวในอุทยานพบเด็กชาย ๓ คน กำลังนั่งเล่นอยู่ด้วยกัน นางเทวยานีถาม
 ด้วยความสงสัยว่า เด็กสามคนนี้เป็นลูกของใคร เด็กเหล่านั้นจึงชี้ไปที่พระเจ้ายาคี
 และบอกวนางศรมิษฐาเป็นมารดาของพวกเขา^๓ นางเทวยานีได้ยินดังนั้น นางมีความ

^๑ Mbh.1.76.30, Mbh.R.1.81.

sūkra uvāca /

vṛto 'naya patirvira sutayā tvam mamesthayā /
 grhānemām mayā dattām mahisīm nahusātmaja //

^๒ Mbh.1.76.34.

iyam cāpi kumārī te saramisthā vārsaparvanī /
 sampūjyā satatam rājanmā cāinām sayane hwayeh //

^๓ Mbh.1.78.9-15.

โกรธมาก รีบไปหานางศรมิษฐา เพื่อซักถามขอเท็จจริง ครั้นนางศรมิษฐายอมรับ นาง
 เทยานีก็ออกมาด้วยความตกใจ พลังร้องบอกว่านางไม่ได้อยู่กับพระเจ้ายาตีอีก
 ต่อไป แลวนางก็ถูกชั้นวังร้องให้ไปฟ้องบิดาอีก พระศุกร์ตกใจและเศร้าใจกับเหตุที่เกิด
 ขึ้นครั้งนั้นมาก พระองค์พยายามระงับโทสะของบุตรีแต่ก็ไร้ผล^๑

ครั้งนั้นพระศุกร์ได้สาปพระเจ้ายาตีให้กลายเป็นชายชราที่มีร่างกายทุพพลภาพ^๒

สรุปได้ว่านางเทยานีมีบทบาทอีกแบบหนึ่ง ในฐานะเป็นลูกที่บิดารักมาก นาง
 เทยานีจึงมีนิสัยเอาแต่ใจตน ไม่เข้มแข็ง ทุกครั้งที่นางประสบปัญหา นางเทยานีจะ
 ต้องให้บิดาเข้ามามีส่วนช่วยเหลือ นางเป็นสวามีรักของบิดา เมื่อนางเทยานีได้รับทุกข์
 พระศุกร์จะกล่าวว่า "ข้าไม่สามารถอดทนดูความเศร้าของนางเทยานีได้ บิดาของข้า
 เคยเป็นที่ชื่นชมเป็นที่รักของข้า ชีวิตของข้าจึงขึ้นอยู่กับนาง"^๓

ง. นางคานธารี เป็นราชธิดาของพระเจ้าคานธาระแห่งเมืองสุพละ นาง
 เป็นมเหสีของพระเจ้าฤทธราชกุมาร^๔ พระราชามีจักุมุพิการ

^๑ Mbh.1.78.22-27, Mbh.R.1.83.

^๒ Mbh.1.78.30.

tas mājjarā tvāmacirāddharsayisyati durjayā //

^๓ Mbh.1.75.9.

duhiturnāpriyam sodhum śakto 'ham dayitā hi me //
 prasādyatām devayānī jīvitam hyatra me sthitam /

^๔ S. "Gāndhārī" p.292.

บทบาทสตรีในฐานะคนรัก

การศึกษาเรื่องราวของสตรีในมหากาพย์ ปรากฏว่าเมื่อสตรีมีอายุสมควรที่จะแต่งงานได้แล้ว บิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่จะจัดการให้สตรีมีคู่ครอง ซึ่งปรากฏเป็นแบบสยมพร^๑ (สยัวร) เป็นส่วนใหญ่ นอกจากแบบสยมพรดังกล่าวแล้ว สตรีในมหากาพย์บางคน บิดาเป็นผู้จัดการเลือกผู้ชายที่เหมาะสมให้ เช่น นางคุณเกศ^๒ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ยังมีหญิงชายบางคนผู้รักชอบกันก่อนที่จะเข้าสู่พิธีแต่งงาน ผู้วิจัยจึงขอกล่าวถึงสตรีในฐานะคนรักที่สำคัญ คือ

^๑ สยมพรหรือสยัวร คือการเลือกคู่เอาเอง โดยการป่าวประกาศให้ผู้ชายมาชุมนุมกัน แล้วให้ผู้หญิงเลือกคู่จากชายเหล่านั้น การเลือกคู่แบบนี้แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ ให้ฝ่ายหญิงเลือกคู่ชายโดยอิสระเสรีประการหนึ่ง และให้มีการแข่งขันประลองฝีมือชิงความเป็นเลิศในหมู่ผู้ชาย โดยให้ผู้หญิงนะเลิศเป็นคู่ครองของฝ่ายหญิงอีกประการหนึ่ง ตัวอย่างหญิงที่เลือกคู่โดยแบบสยมพรได้แก่ นางเทราปที พระบิดาของนางได้ประกาศพิธีสยมพร คือเลือกโดยเชิญหน่อภษัตรียทั้งหลายมาประชุมแข่งขันแสดงฝีมือยิงธนู นางสาวตรี พระบิดาอนุญาตให้นางเลือกหาชายที่เหมาะสมด้วยตนเอง และนางทมนันตีก็เช่นเดียวกัน นางได้รับอนุญาตจากพระบิดาให้เสี่ยงพวงมาลัยเลือกผู้ชายที่เหมาะสมจะเป็นคู่ครองตามความชอบใจของนางเอง ในเรื่องรามายณะหรือรามเกียรติ์นั้น พิธีสยมพรจะรวมทั้งการแสดงฝีมือในการยกศรด้วย

^๒ Mbh. 5.98.

ก. นางทมยันตี เป็นธิดาของพระเจ้ากัมมะ กษัตริย์แห่งแคว้นวิทรณะ นางเป็นมเหสีของพระนล ก่อนเข้าสู่พิธีอภิเษกสมรส พระนล^๑ กับนางทมยันตี^๒ เคยมีความรักต่อกันมาก่อน ในนวนิยาย บทที่ ๕๐ กล่าวถึงสาเหตุแห่งความรักของบุคคลทั้งสองว่า

นางทมยันตีและพระนล ต่างเป็นผู้ที่ก่อปรารถนาความดีและมีความงามยิ่ง ประชาชนจึงพากันกล่าวสรรเสริญเลื่องลือไปทั่ว ชาวความงามของพระนลและนางทมยันตีต่างก็แพร่หลายไปถึงแต่ละเผ่า ทำให้เกิดความนิยมรักใคร่ซึ่งกันและกันโดยมิได้เห็นตัวกันมาก่อน ความรักได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งวันหนึ่งเมื่อพระนล

^๑ พระนลเป็นโอรสของพระเจ้าวีรเสน เป็นผู้มีความดีงาม และมีคุณสมบัติอันเป็นที่น่าปรารถนา มีรูปงาม มีความเชี่ยวชาญในเรื่องมา พระองค์เก่งกล้าเหนือกษัตริย์ทั้งหลายเพียงดังพระอินทร์... เป็นผู้ที่เคร่งในศาสนา รบรุกรูพระเวท โปรดการเลนสกา มีวาจาสัตย์... พระนลจึงเป็นที่พึงปรารถนาของหญิงทั้งหลาย... Mbh.3.50.1-5, Mbh.R.3.53.

^๒ นางทมยันตี มีรูปร่างอันหาที่ติมิได้... งามเด่นอยู่ในหมู่หญิงทั้งหลาย คุจสายฟ้าที่เป็นประกาย นางมีความงามเปรียบดังพระศรี มีตายาว... ความงามของนางนั้นสามารถทำให้จิตของบุรุษทั้งหลายปั่นป่วนได้... Mbh.3.50.9-12.

^๓ Mbh.3.50.16.

tayoṛ adṛṣṭakāmo 'bhūc chr̥vatoh̄ satatam̄ guṇān̄ /
anyonyam̄ prati kāunteya sa vyavardhata hr̥cchayah̄ //

ไม่สามารถจะเก็บความรักไว้ได้ พระองค์จึงแอบเสด็จไปในป่าใกล้กับเขตพระราชฐานชั้นใน^๑ ขณะที่พระนลประทับนั่งอยู่มีหงส์ฝูงหนึ่งบินลงมา พระนลทรงจับหงส์ทองตัวหนึ่งไว้ได้ หงส์จึงพูดอ้อนวอนขอให้พระนลปล่อยตน โดยให้คำมั่นสัญญาว่าจะเป็นผู้สืกรักให้ พระนลจึงปล่อยหงส์ไป^๒

หงส์ทองบินไปยังราชสำนักของนางทมยันตี แลวกล่าวกะนางว่า พระเจ้าแผ่นดินแห่งแคว้นนิชชันามว่า พระนล มีความงามคจุพระอิศวินทั้งสอง มนุษย์ทั้งหลายย่อมไม่มีใครเสมอเหมือน^๓ ดังนั้น ถ้าหากว่านางทมยันตีได้เป็นมเหสีของพระนลแล้ว การมีชีวิตและความงามของนางทมยันตีนี้จะไม่โรยลไปเลย เพราะพระนลนั้นมีความงามยิ่ง ซึ่งหงส์ไม่เคยเห็นมาก่อน แม้ในหมู่เทวดา คนธรรพ์ มนุษย์ นาค และรากษส หงส์กล่าวต่อไปว่า ในบรรดานารีทั้งหลาย นางทมยันตีเป็นนางแก้ว และในบรรดาชายทั้งหลาย

^๑ Mbh.3.50.17.

asaknuvan nalah kāmam tadā dhārayitum hr̥dā /
antahpurāsamīpasthe vana āste raho gatah //

^๒ Mbh.3.50.19-20.

^๓ Mbh.3.50.25.

damayanti nalo nāma nisādheṣu mahīpatih /
asvinoḥ sadṛśo rūpe na samās tasya mānusāh //

พระนลเป็นผู้ประเสริฐ การอยู่ร่วมกันของนางแก้วกับชายผู้ประเสริฐ จึงเป็นสิ่งมีคุณ^๑

เมื่อนางทมนันตีได้ฟังคำของหงส์อย่างนั้น ด้วยความหลงรักพระนล นางสั่งหงส์ว่า ขอให้หงส์ไปทูลพระนลทุกอย่างเช่นเดียวกับที่หงส์บอกนาง^๒ และนับตั้งแต่นั้นมา นางทมนันตีได้รับแต่ความทุกข์ระทม เนื่องด้วยพินรัก วนบรรพ บทที่ ๕๕ บรรยายตอนนี่ว่า

...นางทมนันตีไม่เป็นตัวของตัวเอง เพราะมีใจจดจ่อคิดถึงแต่พระนล นางมีแต่ความกังวล เศร้าหมอง ผอม ใบนางซีดเขียว ถอนหายใจ มีดวงตาเหมอลอยตก อยู่ในภวังค์ มีท่าทางคล้ายคนวิกลจริต ผิวพรรณซูบซีด เนื่องจากความรักเขาไปฝังแน่นในหัวใจเสียแล้ว นางทมนันตีไม่ยินดีที่จะนั่ง นอน หรือบริโภคนางไม่

^๑ Mbh.3.50.27-29.

tasya vāi yadi bhāryā tvam bhavethā varavarnini /
saphalam te bhavēj janma rūpam cedam sumadhyame //
vayam hi devagandharvamanusyoragarāksasān /
dr̥stavanto na cāsmābhir dr̥stapūrvas tathāvidhah //
tvam cāpi ratnam nārīnām nareṣu ca nala varah /
visistāyā visistena saṅgamo guṇavān bhavet /

^๒ Mbh.3.51.1-2.

หลับเลยตลอดทั้งกลางวันและกลางคืน ไฉนตรองให้โฮโฮ^๑

เมื่อพระเจ้าภีมะทรงทราบเรื่องของพระธิดา พระองค์จึงจัดให้มีพิธีสุมพร
บรรดากษัตริย์ทั้งหลาย และเทวดา คือ พระอินทร์ พระยม พระอัคนี และพระวรุณ ต่าง
เดินทางเข้ามายังเมืองวิทธรักษะ เพื่อหวังใ้หนางทมยันตีเลือกเป็นคู่ครองควย แทนนาง
ทมยันตีเป็นคนรักของพระนลที่รักเคียวใจเคียว แมจะมีชายเข้ามาให้รับเลือกมากมาย
และเทวดาทั้งสี่ที่ปลอมแปลงองค์คล้ายพระนลนั้นจะเข้ามาควยก็ตาม นางก็ยังคงเป็น
คนรักที่ซื่อสัตย์และมีความเฉลียวฉลาด ใจไหวพริบโดยการอธิษฐานใ้หนางไฉนสังเกตเห็น
องค์พระนลให้ผึกแยกไปจากเทพทั้งสี่ ในที่สุดนางก็สามารถเลือกพระนลมาเป็นสวามีได้
สมปรารถนา

จากที่ยกมาทั้งหมดนี้ สรุปได้ว่า นางทมยันตีเป็นคนที่มีความรักในฐานะแบบ
หนึ่งคือ รักกับผู้ชายโดยไม่ได้เห็นหน้ากันมาก่อน

^๑ Mbh.3.51.1-4.

tadā prabhṛti na svasthā nalam prati babhūva sā //
tatas cintāparā dīnā vivarnaṇavadanā kṛsā /
bhabhūva damayantī tu niḥ svāsaparamā tadā //
ūrdhvaḍṛstir dhyānaparā babhūvonmattadarsanā /
pāṇduvarṇā kṣaṇenātha hr̥cchayāviṣṭacetanā //
na śayyāsanabhogeṣu ratim vindati karhi cit /
na naktam na divā sete hā heti vadatī muhuh /

ข. นางตปตี เป็นพระธิดาของเทพวิวัสวัต (พระอาทิตย์) และเป็นพระ-
 ชนิษฐานของพระสวาหิตรี^๑ ทั้งสามโลกยอมรับว่า นางตปตีเป็นผู้ที่มีศรัทธาตั้งมั่นในการ
 บำเพ็ญพรตอย่างเข้มแข็ง^๒ และเป็นสตรีที่มีความงามเป็นเลิศ^๓

ในอาทิบริพ บพที่ ๑๖๐ มีเรื่องราวตอนที่พระเจ้าสัมวารณะ^๔ หลงรักนาง
 ตปตีว่า ครั้งหนึ่งเมื่อนางตปตีบำเพ็ญพรตอยู่บนยอดภูเขา ขณะนั้นพระเจ้าสัมวารณะก็
 เสด็จออกท่องเที่ยวลางว้างบริเวณนั้นเช่นกัน^๕ พระองค์พบนางตปตีกำลังยืนสงบนิ่งอยู่
 คนเดียว คุยความงามของนางพระเจ้าสัมวารณะจึงมองอย่างไม่กระพริบตา พลัง
 ศึกษานางคือพระศรี ความงามของนางจุแสงที่ส่องมาจากสุริยะ และความอ่อนหวาน
 น่ารักเปรียบดังรัศมีของดวงจันทร์ที่ปราศจากจุดด่างดำ นางยืนอยู่บนภูเขาดังรูปปั้น

^๑ คูวิทธานิพนธ์ หน้า ๓๔.

^๒ Mbh.1.160.6-7, Mbh.R.1.173.

etasya tapatī nāma babhūvāsadrśī sutā //
 vivasvato vāi kāunteya sāvitryavarajā vibho /
 visrutā triṣu lokeṣu tapatī tapasā yutā //

^๓ นางตปตีมีความงามตาคำใหญ่ กริยางาม เฉลียวฉลาด มีความรู้ ไม่มีหญิงใดใน
 สามโลกจะเปรียบกับนางได้ Mbh.1.160.8-10.

^๔ พระเจ้าสัมวารณะเป็นกษัตริย์ที่กล้าหาญมีพลังกำลังอันสูงส่ง และเคร่งใน
 ศาสนา Ibid.

^๕ Mbh.1.160.21-23.

ทองคำที่แวววาว จึงมองดูคล้ายกับว่า ภูเขา ต้นไม้ และไม้เลื้อย ในบริเวณนั้นเป็น
ทองคำไปหมด^๑

พระเจ้าสัมวารณะเริ่มหลงใหลนางศปที พระองค์มีความรู้สึกเสมือนว่า
ดวงตาและดวงใจถูกผูกมัดไว้ด้วยพันธะเสียแล้ว^๒ พระองค์ยังยืนงออยู่ที่นั่น ครั้นได้สติ
จึงตรัสถามว่า นางศปทีคือใคร ทำไมมาพำนักอยู่ที่นี้ ฯลฯ นางมิได้ตอบ แต่ได้หายตัว
ไป^๓ พระเจ้าสัมวารณะจึงออกติดตามคนหานางจนทั่วป่า แต่ไม่พบ พระองค์เหมือน
คนขาดสติ ด้วยความหลงใหลในกาม พระเจ้าสัมวารณะก็ล้มลงบนพื้นดิน^๔

^๑ Mbh.1.160.24-26, Mbh.R.1.173.

sa eka ekamāsādyā karmyām tamarimardanaḥ /
tasthāu nr̥patīsārdūlah paśyannavicalekṣanaḥ //
sa hi tām tarkayāmāsa rūpato nr̥patih sriyam /
punaḥ samtarkayāmāsa raverbhrastāmiva prabhām //
giriḥprasthe tu sā yasminsthītā svasitalocanā /
sa savṛkṣakṣupalato hiraṇmaya ivābhavat //

^๒ Mbh.1.160.29.

tayā baddhamanaścaksuḥ pāsāirgunamayāistadā /

^๓ Mbh.1.160.31-42.

^๔ Mbh.1.161.1.

atha tasyāmadr̥śyāyām nr̥patih kāmamohitaḥ /
pātanah śātrusamghānām papāta dharanītale //

อย่างไรก็ตาม นางตปตีได้มาปรากฏก่อนที่พระเจ้าสัมวารณะจะขึ้นขึ้น นางยิ้ม
อย่างอ่อนหวาน กล่าวด้วยเสียงไพเราะว่า ขอให้พระเจ้าสัมวารณะขึ้นขึ้น เพราะว่า
พระองค์เป็นผู้ที่กล้าหาญ มีชื่อเสียงเลื่องลือไปทั่ว จึงไม่สมควรจะนอนสิ้นสติโดยไม่รู้
เหตุผลอย่างนี้^๑

พระเจ้าสัมวารณะคอย ๆ เบิกพระเนตรเห็นหญิงคนเดิม จึงตรัสอ่อนวอนขอ
ไฉนนางรับรัก^๒

^๑ Mbh.1.161.2-4.

tasmin nipatite bhūmāvatha sā cāruhāsini /
punah pināyatasroni darsayāmasa tam nr̥pam //
athābabhāṣe kalyāṇi vācā madhurayā nr̥pam /
tam kurūṇām kulokaram kāmābhihatacetasam //
uttisthottistha bhadram te na tvamarhasyarimdama /

^๒ พระเจ้าสัมวารณะตรัสว่า...พระองค์ได้พยายามค้นหาบางจนทั่วป่า เพื่อ
ขอให้รับรักด้วย เพราะว่าขณะนี้หัวใจของพระเจ้าสัมวารณะนั้น ถูกกามเทพตีแทงด้วย
ลูกศรที่แหลมคม โดยไม่หยุดเลยแม้แต่วินาทีเดียว... และตรัสยกย่องว่า นางตปตีมี
ควมงามเป็นยอด และยังมีเสียงไพเราะดุจเสียงกนิหรี จึงเป็นเหตุให้พระองค์รัก
และหลงนางมาก... พระเจ้าสัมวารณะสารภาพว่า ตอนนี้ชีวิตของพระองค์ขึ้นอยู่กับนาง
ตปตี ถ้าหากว่าไม่มีนางเมื่อใดแล้ว พระองค์ก็ไม่สามารถที่จะมีชีวิตอยู่ต่อไปได้...
และพระเจ้าสัมวารณะขอเป็นทาสที่จงรักภักดีของนางตปตีหญิงคนรักตลอดไป Mbh.1.161.
7-11, Mbh.R.1.174.

แม่พระเจ้าสัณวารณะจะโอดครวญ มากมายสักเท่าใดก็ตาม นางตปตียังคงไม่ยอมรัก นางให้เหตุผลว่า นางมิได้เป็นผู้มีอำนาจเหนือตัวของนางเอง จึงขอให้พระเจ้าสัณวารณะโปรดรับทราบว่าเป็นสตรีที่มีบิดาเป็นคุณแล ดังนั้นถ้าหากว่านางเป็นเหตุให้พระเจ้าสัณวารณะได้รับความกระทบกระเทือนใจ ก็ขอให้ไปสู่ขอจากพระบิดาของนางได้^๑

นางตปตีนั้นยังเป็นคนรักที่กล้าพูดตรงไปตรงมาดี คือ นางยอมรับว่า ในการพบกับพระเจ้าสัณวารณะครั้งแรก นางก็มีจิตรักใคร่พระองค์เช่นกัน แต่ถึงทั้งหลายไม่มีอิสระ^๒ นางจึงไม่สามารถรักด้วยตนเองได้

นางตปตีพูดว่า พระเจ้าสัณวารณะเป็นคนดี ประสูกิเลสในวงศ์ที่บริสุทธิ์ หลุดทั้งหลายในสามโลก ต่างปรารถนาพระองค์เป็นภรรยาคายกันทั้งนั้น เพราะเหตุนี้เมื่อโอกาสมาถึง นางจึงขอให้พระเจ้าสัณวารณะไปสู่ขอนางต่อพระอาทิตย์ได้^๓

^๑ Mbh.1.161.14,

nāhamīśātmano rājankanyā pitṛmatī hyaham /
mayi cedasti te prītiryācasva pitaram mama //

^๒ Mbh.1.161.15-16.

^๓ Mbh.1.161.17.

kāhi sarveṣu lokeṣu viśrutābhijanam nṛpam /
kanyā nābhilaṣennātham bhartāram bhaktavatsalam //
tasmādevaṅgate kāle yācasva pitaram mama /
ādityam ... //

แคว้นนางคปตีก็หายตัวไปอีก พระเจ้าสัมวารณะก็ล้มลงอีก เมื่อฟื้นขึ้น พระองค์เริ่มบูชาสักการะพระสุริยะ นั่งอยู่ที่นั่นทั้งกลางวันและกลางคืนโดยไม่พักเลย จนกระทั่งถึงวันที่ ๑๒ ของการนั่งบำเพ็ญพรต ฤๅษีสิบสี่ทราบความ จึงช่วยไปเจรจาสู่ขอนางคปตี^๑

พระสุริยะตรัสตอบว่า "...โอสัมวารณะผู้เป็นกษัตริย์ที่ดีที่สุดในยุคนี้ และเป็นฤๅษีที่ดีเลิศ นางคปตีก็เป็นหญิงที่ดีที่สุดในยุคนี้ ด้วยเหตุนี้เราขอยกนางให้แก่ท่าน"^๒

สรุปว่า นางคปตีอยู่ในฐานะคนรักที่มีทั้งความดีและความงามจนทำให้ชายหลงใหล ถึงกับยอมเป็นทาสที่จงรักภักดี ซึ่งนางเองก็รักชายนั้น แต่นางคปตีมีใจเข้มแข็ง รักเกียรติยศของตระกูลยิ่งนัก

ค. นางปรมัตวรา เป็นธิดาของกษัตริย์แห่งคนธรรพ์ ชื่อ วิศวาวสุ กับนางเมเนกา ฤๅษีสกุลเกศเก็บนางมาเลี้ยงไว้^๓ ครั้นนางเจริญวัยขึ้น เจ้าชายรุรุษุเคร่งในศาสนาไปพบนางเขา บังเกิดความรัก จึงไครบเร้าให้พระบิดา คือพระเจ้าปรปติไปสู่ขอนางปรมัตวรา^๔ แต่มีทันที่จะเข้าพิธีอภิเษกสมรส นางปรมัตวราคนรักของเจ้าชายรุรุษุก็ต้องมีอันเป็นไป เรื่องตอนนี้มีอยู่ในอาทิวรรพ บทที่ ๘ เก็บความโดยสรุปว่า

^๑ Mbh.1.163.1-2.

^๒ Mbh.1.163.4, Mbh.R.1.175.

varah samvarano rajnam tvamrsinam varo mune /
tapati yositam srestha kimanyatrapavarjanat //

^๓ คูวิทยานิพนธ์ หน้า ๘๗.

^๔ Mbh.1.8.1-12.

วันหนึ่งขณะที่นางปรมัตวารากำลังเล่นอยู่กับเพื่อนหญิง นางก็ต้องถึงแก่กรรม เพราะ
 เดินไปเหยียบงูพิษซึ่งนอนชคออยู่ งูพิษงัดก้นนาง ลงเขี้ยวหนัก ทำให้นางลมพุดลง
 ภูมิพิณ สิ้นสติ... ฤๅสกลเกศและอุมาเพิ่มพรท่อนที่อยู่ ณ ที่นั้น ตางมาลอมคุด
 ควยความเศร้าโศกเสีใจเป็นอย่างยิ่ง^๑ เจาชาบุตรมาที่นั่นควย พระองค์ได้รับ
 ความกระทบกระเทือนใจมาก จึงรีบวิ่งเข้าไปในป่าลู่กรองไผ่ดั่ง ๆ ควยความ
 เศร้า สงสาร และคิถึงนางปรมัตวารา^๒ พระองค์ไครบายความเสีใจโดยการ
 ตรีสวา ขอไหพลังแห่งการบำเพ็ญทุกขกริยาของพระองค์ จงไคควยชุบชีวิตหญิง
 คนรักควย^๓

^๑ Mbh.1.8.14, Mbh.R.1.8.

sakhībhīḥ kṛīdatī sārḍham sā kanyā varavarnī /
 nāpasyata prasuptam vāi bhujagam tirthagāyatam //
 padā cāinam samākrāmanmumṛsuḥ kālacoditā /

^๒ Mbh.1.8.19.

dadarsā tām pitā cāiva te cāivānye tapasvinah /
 viceṣṭamānām patitām bhūtale padmavarcaṣam //

^๓ Mbh.1.9.1-2.

ruruścukrośa gahanam vanam gatvā suduhkhitah //
 śokenābhihataḥ so 'tha vilapankarunam bahu /

^๔ Mbh.1.9.4.

yadi dattam tapastaptam gurvo vā mayā yadi /
 samyagārādhitāstena samjīvatu mama priyā //

เมื่อเจ้าชายรุรุกดาวจบ เทวทูตจากสวรรค์ก็ปรากฏองค์ให้เห็น และตรัสว่า
ทุกคนที่เกิดมา เมื่อถึงเวลาก็ต้องตาย และนางปรมัทวารายูที่นางสงสารนี้ ถึงวาระที่นาง
จะตองตายแล้ว อย่างไรก็ตาม เทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลาย ได้มีวิธีการที่จะเอาชีวิตของ
นางกลับคืนมา ถ้าหากว่าเจ้าชายรุรุยินยอม^๑ (ทำอะไรบางอย่าง ในอันที่จะช่วยนาง
ปรมัทวาราย)

เจ้าชายรุรุรับรับคำว่า ยินดีจะทำตามทุกประการ ขอเพียงอย่างเดียวคือ
ให้นางปรมัทวารายูซึ่งคนรักได้ฟื้นคืนชีพขึ้นมาเท่านั้น^๒

เทวทูตตรัสตอบว่า "เจ้าจงสละชีวิตครึ่งหนึ่งของเจ้าให้แก่เจ้าสาวของเจ้า
แล้วนางจะฟื้นขึ้น"^๓

เจ้าชายรุรุตอบว่า "ข้าแต่เทวทูต หม่อมฉันยอมให้ด้วยความเต็มใจที่สุด
ชีวิตของหม่อมฉันยอมมอบให้แก่นางปรมัทวารายู ขอเพียงแต่ให้คนรักของหม่อมฉันคืนชีวิต

^๑ Mbh.1.9.8.

upāyascātra vihitah pūrvam devāirmahātmaḥbiḥ /
tam yadicchasi kartum tvam prāpsyasīmām pramadvarām //

^๒ Mbh.1.9.9.

^๓ Mbh.R.1.9.

And the celestial messenger said unto ruru, "Resign half of thy own
life to thy bride, and then thy Pramadvarya shall rise from the ground."

พร้อมด้วยรูปร่างอันงามน่ารัก ประดับด้วยพัศราภรณ์อันงามเลิศนั้นเกิด"^๑

ครั้นแล้วเทพเจาผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลายก็บันดาลให้นางปรมัทวราพื้นซันมีชีวิตต่อไป และเมื่อถึงวันฤกษ์ดี ฤกษ์สุกฤกษ์ ได้จัดพิธีอภิเษกสมรสให้ ทั้งสองครองรักภักดีต่อกันสืบไป โดยชีวิตของเจ้าชายรुरुเหลือเพียงครึ่งเดียว^๒

เรื่องของนางปรมัทวราที่กล่าวมาแล้วนี้ สรุปรว่า นางเป็นคนรักที่โง่คืดที่สุด แม่จะเสียชีวิตไปแล้วก็กลับฟื้นคืนมาได้ เพราะชายคนรักยอมเสียสละแม่กระทั่งชีวิตของเขา

^๑ Mbh.1.9.11.

ruruvāca /

āyuso 'rdham prayacchāmi kanyāyāi khecarottam /

sr̥ṅgārarūpābharanā uttiṣṭhatu mama priyā //

^๒ Mbh.1.10.

บทพาทศตรีในฐานะภรรยา

ในมหาภารตะหลายตอนได้กล่าวถึงภรรยาไว้ ตัวอย่างเช่น

ภรรยาเป็นทรัพย์สินที่มีค่ายิ่งของสามี...ภรรยาเป็นยารักษาโรคที่ดีที่สุดที่สามีจะต้องมี
ในยามเจ็บไขและยามทุกข์ ไม่มีมิตรคนใดคุดจภรรยา ไม่มีที่พึ่งใดดีกว่าภรรยา...
ภรรยาเป็นรากฐานแห่งศาสนา และเป็นรากฐานของการทศุเหตวิญญานให้พ้น
จากอบายมุข^๒... ภรรยาที่พูดควยเสียงอ่อนหวาน เป็นมิตรที่ก่อให้เกิดความสุข
ภรรยาอุทิศใจในทางศาสนา และเป็นมารดาเมื่อยามเจ็บป่วยและยามทุกข์^๓

คานคิบบรรพ บทที่ ๑๔๔ ได้บรรยายไว้อย่างชัดเจนว่า ภรรยาที่มีความสำคัญยิ่ง
ต่อครอบครัว คือ "ถึงแม้ว่า ในบ้านของพอบานจะมีบุตรมีหลานมากมาย รวมทั้งมีลูกสะใภ้
และคนใช้ทั้งหลาย แต่ถาชาดแมบาน (ภรรยา) เสียแล้ว ถ้าวานานมีแต่ความว่างเปล่า

^๑ Mbh.R.12.144.

It is said that the wife is the richest possession of her lord. The wife is ever the best of medicines that one can have in sickness and woe. There is no friend like unto the wife. There is no refuge better than the wife.

^๒ Mbh.R.1.74.

The wife is the root of religion. The wife is the root of salvation.

^๓ Mbh.1.68.42.

skhāyah praviviktesu bhavantyetāh priyamvadāh /
pitaro dharmakāryesu bhavantyārtasya mātarah //

บ้านก็จะไม่เป็นบ้าน บ้านที่ขาดภรรยาจะอ้างว่างเหงาหงอยเหมือนป่าพง"^๑

นอกจากนี้ ในมหากาฐะ ยังได้กล่าวถึงชายที่มีภรรยาไว้ว่า สามารถปฏิบัติ ศาสนกิจได้ สามารถเป็นหัวหน้าของครอบครัวได้ มีวิธีการทำให้สงบสุข และชายที่มี ภรรยายอมไคร้รับโชคลาภอันประเสริฐ^๒

สำหรับภรณานัน จะตองยกของสามี เพื่อให้เป็นที่รักใคร่เอ็นดูของสามี ดัง ขอความที่พระยาทสมเค็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแปลจากมหากาฐะ ตอน นางเทราปที สั่งสอนนางสตัยภามา ความว่า

ไม่มีเหตุคางค์ใดที่จะเสมอควยสามีแล้ว คุณรนางสตัยภามา เมื่อเป็นที่ชอบใจ ในตัวทานแล้ว ทานสามารถที่จะใดทุกสิ่งทุกอย่างที่ทานปรารถนาจากสามี แดดา สามีโกรธสิ่งที่จะไคนั้นก็เป็นอันสูญ ภรรยาจะมีบุตรใดก็ได้จากสามีทั้งของตาง ๆ ซึ่งให้เป็นที่พึงใจก็ได้จากสามี จะใดที่นอน ที่นั่ง เครื่องนุ่งห่ม พวงมาลัยเครื่องหอม และข้อเสียงอันดี ทั้งสวรรค์ในเบื้องหน้าก็ยอมใดควยสามี^๓

^๑ Mbh.R.12.144.

A house - holder's home, even if filled with sons and grandsons and daughters - in - law and servants, is regarded empty if destitute of the housewife. One's house is not one's home. A house without the wife is as desolate as the wilderness.

^๒ Mbh.1.68.41.

bhāryāvantaḥ kriyāvantaḥ sabhāryā gṛhamedhinah /
bhāryāvantaḥ pramodante bhāryāvantaḥ sriyānvitāḥ //

^๓ จง. หน้า ๖๕.

ควยเหตุที่สามมีความสำคัญยิ่งต่อภรรยา ดังนี้ สตรีที่แต่งงานแล้วจึงต้องปฏิบัติตนให้เป็นภรรยาที่ดี ดังบทโคลงที่ เจ.มัวร์. (J. Muir.) ได้คัดเลือกมาจากวรรณคดีสันสกฤต แปลไว้ในหนังสือชื่อ *Metrical Translations from Sanskrit writers.* โคลงบทหนึ่งแปลโดยสรุปว่า

หญิงใดก็ตาม ที่มีสามีแล้วต้องถือว่าสามีเป็นคนสำคัญที่สุดในชีวิต เธอจะต้องขยันขันแข็งในการงาน การเรือน เป็นแม่เรือนที่ดีพร้อม ทำให้สามีวางใจได้ นอกจากนี้หญิงนั้นต้องเป็นแม่ที่ดีของลูก ๆ สามสิ่งนี้ หญิงใดทำไ้ก็จะใดชื่อว่า เป็นภรรยา^๑

ต่อไปนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงภรรยาที่มีบทบาทสำคัญในมหากาพย์ อันควรหยิบยกมาศึกษาวิจัย ดังนี้คือ

ก. นางสกุณฑลา นางเป็นชายาของท้าวทุษยันต์ แต่ชีวิตครอบครัวของนางในระยะต้นไม่ราบรื่น กล่าวคือ เมื่อท้าวทุษยันต์ออกไปล่าสัตว์ในป่า พบนางสกุณฑลา และได้ออแต่งงานแบบคนชนรพวิเวก ในบริเวณป่า ณ อาศรมฤๅษีกัณณะแล้ว ท้าวทุษยันต์ก็จากนางกลับเมืองหัสตินาปุระ และพระองค์มิได้มารับนางสกุณฑลาดังที่ใดเคยสัญญาไว้ จนกระทั่งนางสกุณฑลาคลอดกุมาร นามว่าพระภรต แล้วนางกับฤๅษีกัณณะ ก็ได้ช่วยกันเลี้ยงดูพระโอรสจนมีพระชนมายุ ๖ พรรษา^๒ นางสกุณฑลาจึงได้พาพระโอรสไปเข้าเฝ้าท้าวทุษยันต์ แต่ท้าวทุษยันต์ปฏิเสธไม่ยอมรับ พระองค์บริภาษขับไล่นางสกุณฑลา ดังข้อความในอาทิบรรพ บทที่ ๖๔ บรรยายว่า

^๑ J. Muir, Metrical Translations From Sanskrit Writers, (London : Trübner & co. 1897) p.65.

^๒ คูวิธานิพนธ์ หน้า ๖๓ - ๖๔.

นางศกุนตลาถวายบังคมพระราชา (ท้าวหุชนันต์) โดยฐานะอันควรแล้ว
นางกราบทูลว่า "ข้าแต่พระราชา นี้อุสของพระองค์ ขอโคไปรด
สถาปนาให้เป็นพระยุพราชด้วย ข้าแต่พระราชา พระโอรสองค์นี้จุฑาเทพมาจาก
สุวรรณภูมิ ซึ่งเป็นโอรสของพระองค์กับหม่อมจัน โอบุเลศที่สุดแห่งมนุษย์ทั้งหลาย
(ท้าวหุชนันต์) ขอให้พระองค์ไปปฏิบัติตามสัญญาที่ทรงประทานแก่มหม่อมจันด้วยเถิด"^๑
และไปรดระลึกถึงคำตกลงที่พระองค์ทรงตรัสไว้ในคราวที่พระองค์วิวาห์กับหม่อมจัน
ในกฐินของฤๅษีแก้วด้วย"^๒ เมื่อท้าวหุชนันต์ทรงสดับคำทูลของนางศกุนตลาเช่นนั้น
พระองค์ทรงจตุจำเหตุการณ์ต่าง ๆ ใดโดยตลอด แต่ตรัสตอบว่า "เราจำอะไร
ไม่โคเลย โอบุเลศจั่วรายดูมาในลักษณะนักรทที่เฉวตราม เจ้าคือใคร และเรา
จำไม่โคด้วยว่า เรามีความสัมพันธ์กับเจ้าในเรื่องของกรรม กาม และอรรถ
จันโค จงไปเถิดหรือจะอยู่เฉย ๆ หรือทำอะไรก็โคตามใจปรารถนาของเจ้า"^๓

^๑ ท้าวหุชนันต์ได้ให้สัญญาแกนางศกุนตลาไว้ก่อนวิวาห์ว่า เมื่อมีโอรสด้วยกัน
แล้ว พระองค์จะแต่งตั้งโอรสเป็นรัชทายาท Mbh.1.66.

^๒ Mbh.1.68.15-17, Mbh.R.1.74.

pūjayitvā yathānyāyanabravīttan sakuntalā /
ayan putrastvayā rājanyāuvamājye 'bhisicyatām //
tvayā hyayam suto rājanma yyutpamaḥ suropamaḥ /
yathāsamayametasminvartasva purusottama //
yathā samāgame pūvam kṛtaḥ sa samayastvayā /
tam smarasva mahābhāga kanvāsramapadam prati //

^๓ Mbh.1.68.18-19, Mbh.R.1.74.

so 'tha śrutvāiva tadvākyam tasyā rājā smarānapi /
abravīnna smarāmiti kasya tvam dustātāpasi //
dharmakāmārthasambandham na smarāmi tvayā saha /
gaccha vā tiṣṭha vā kāmam yadvāpicchasi tatkuru //

นอกจากนี้ ท้าวทูนยันต์ยังไต่คำหนักนางศกุนตลาว่ากล่าวเท็จ ไม่เหมาะที่จะ
เป็นชิตาของนางเมณฑา และฤษีวิศวามิตร พร้อมกับถูกเหยียดหยาม ช้ำไล่ให้ออกไป
อีกเป็นครั้งที่สอง ความว่า

โอศกุนตลา เราไม่รู้เลยว่าเรามีโอรสกับเจ้า ตามธรรมเนียมสตรีมักพูดเท็จ แล้ว
ใครจะเชื่อในคารมของเจ้าละ... นางเมณฑามารดาของเจ้าเป็นอุปสรรคนแรก
และฤษีวิศวามิตรบิดาของเจ้าก็เป็นฤษีผู้ประเสริฐ เจ้าเป็นชิตาของท่านทั้งสอง
แล้วทำไมเจ้าพูดพรออยอย่างสตรีเลวทรามเช่นนั้น คำพูดของเจ้าไม่มีความน่าเชื่อถือ
ใดเลย เจ้าไม่ละอายแก่ใจที่พูดคำเหล่านี้ออกมาหรือ จงไปเถอะหญิงถอย ที่มา
ในลักษณะนักพรตผู้พิเศษ^๒

เมื่อนางศกุนตลาถูกสวามีปฏิเสธไม่ยอมรับทั้งลูกและนาง แล้วยังถูกบริภาษ
ช้ำไล่หลายครั้งหลายครา ต่อหน้าพระที่นั่งเช่นนี้ นางศกุนตลาได้รับความอายมากจน
เกือบจะทนไม่ได้ แต่นางเป็นสตรีที่ฉลาด พยายามรวบรวมสติระงับความโกรธไว้ได้

^๑ Mbh.1.69.72.

duḥsanta uvāca /

na putramabhijānāmi tvayi jātam sakuntale /
asatyavacanā nāryaḥ kaste śraddhāsyate vacaḥ //

^๒ Mbh.1.68.74-76.

visvāmitro brāhmaṇatve lubdhāḥ kāmāparāyanāḥ //
menakāpsarasām śreṣṭhā maharsinām ca te pitā /
tayorapatyam kasmāttvam punścalivābhidhāsyati //
asraddheyamidam vākyaḥ kathayanti na lajjase /
visesato matsakāse dustatāpasi gamyatām //

และนางไม่ยอมออกไป จนในที่สุดนางศกุนตลา ก็โคปุคโตแยงทอว่าท้าวหุษยันท้มมากมาย
 ควว่าทะศีลปที่ค้มคาย แสดงถึงความเป็นตัวของตัวเอง และควมมีเหตุมีผลของนาง
 จากบพบาท และพฤติกรรมของนางศกุนตลาในมหากาณะ สรปไควว่า นางเป็นภรรยา
 ที่มีลักษณะดังต่อไปนี้ คือ

๑. เป็นผู้ที่สามารถระงับความโกรธได้ อาทิบรรพ บทที่ ๖๘ บรรยาย
 ตอนที่นางศกุนตลา ถูกสวามีบริภาษไวว่า

การถูกไล่ให้ออกไปทำให้นางศกุนตลาได้รับความอายจนไม่รู้สู้กับตัว นางยืนนิ่ง
 เหมือนเสาไม้ควยความทุกข์ขอยุครหนึ่ง อยางไรก็ตามในไมธานักุ ตาของนาง
 เริ่มแดงเหมือนทองแดงถูกเผาไฟ ริมฝีปากสีนรุระริก แลวนางก็จงไปยังกษัตริย์
 (หุษยันท) ราวกับว่าจะลุกเป็นไฟในที่สุด แต่ทอมานางก็โคค้มควมโกรธที่เคือค-
 คาลนน ควควมพยายามที่ประหลาด และควยพลังแห่งการบำเพ็ญพรตของนาง^๑

ครั้นเมื่อนางศกุนตลาควบคุมสติไคแล้ว นางหันไปหาพระสวามี พร้อมกับ

พคชนวา

^๑ Mbh.1.68.20-22, Mbh.R.1.74.

sāivamuktā varārohā vṛḍiteva manasvini /
 viśamjñeva ca dukhena tasthāu sthāmurivācalā //
 saṁrambhānarsatānrākṣī sphuramānoṣṭhasamputā /
 kaṭāksāirnirdahāntīva tiryagrājānamāiksata //
 ākāram guhamānā ca manyunābhisamiritā /
 tapasā sambhṛtam tejo dhārayāmāsa vāi tadā //

ข้าแต่พระมหाराชา พระองค์ทรงทราบทุกสิ่งทุกอย่าง แต่พระองค์ตรัสว่าไม่ทราบ พระองค์เปรียบเสมือนนรชาติผู้ตำหนิฉันนี้ได้อย่างไร พระทัยของพระองค์เป็น พยานต่อความถูกต้อง หรือความไม่ถูกต้องของเรื่องนี้ก็อยู่แล้ว คุ้ยเหตุนี้ขอใดโปรด ใ้พระองค์ตรัสตามความเป็นจริงเถิด แล้วจะทำให้พระองค์ไม่เป็นผู้เลวทราม ควบ...

๒. เป็นภรรยาที่มีสิทธิ์ในการพูด จากคำพูดของนางศกุนตลาที่โต้ตอบสวามี อย่างเฝ้าครอนและรุนแรงนั้น แสดงให้เห็นชัดว่าฐานะของภรรยา โดยเฉพาะนางศกุนตลา ในมหาภารตะ เป็นภรรยาที่ไ้รับสิทธิ์เสรีภาพในการพูดอย่างเต็มที่ เพราะแม้ว่านางจะ ตอว่าสวามีผู้มีฐานะเป็นกษัตริย์ แต่นางก็มีไ้ถูกลงโทษแต่ประการใด ขอยกตัวอย่าง คำพูดของนางศกุนตลาคั้งนี้คือ

อาทิบรพ บทที่ ๖๘ โศลกที่ ๓๕ นางศกุนตลากล่าวคำหิโทษท้าวหุชยันต์ว่า
"...ถาหากพระองค์ปฏิเสธในสิ่งทีหมอมฉินทูลขอจากพระองค์ครั้งนี้^๒ โอิท้าวหุชยันต์ พระเศียรของพระองค์จะแยกออกเป็นรอยเดี่ยว..."^๓

^๑ Mbh.1.68.24-29.

jānannapi mahārāja kasmādevaṃ prabhāsase /
na jānāmīti nihsaṅgaṃ yathānyah prakṛtasttathā //
atra te hrdayam veda satyasyāivānṛtasya ca /
kalyāna bata sākṣī tvam mātmanamavamaṇyathāh //

^๒ นางศกุนตลาทูลขอโอิท้าวหุชยันต์รับพระภตเป็นรัชทายาท.

^๓ Mbh.1.68.35.

yadi me yācamānyā vacanaṃ na karisyasi /
dusanta śatadhā mūrdhā tataste 'dya phaliṣyati //

อาทิบรพ บทที่ ๖๘ โศลกที่ ๑ นางศกุนตลากล่าวว่า "ข้าแต่พระราชา พระองค์ทรงเห็นความผิดของผู้อื่นได้ชัดเจน แมจะเล็กเท่าเมล็ดพันธุ์ผักกาด แต่มอง ความผิดของพระองค์เองไม่เห็น แม้มันจะใหญ่โตเท่าผลมะตูมก็ตาม..."^๑

อาทิบรพ บทที่ ๖๘ โศลก ๒ - ๓ นางศกุนตลาถึงกับพุกตะกุกเหี้ยมหยาม ขาคิกำเนิดของท้าวทุษยันต์ ความว่า

...นางเมณฑกา เป็นหนึ่งของผู้ที่อยู่บนสวรรค์ทั้งหลาย และนางเมณฑกาเป็นอัสรุ คนแรกตกลงมาจากสวรรค์ โอท้าวทุษยันต์ควยเหตุนี การกำเนิดของหม่อมฉันนั้นว่า สูงกว่าพระองค์ไกลก้นลิบลับ พระองค์เป็นเพียงกษัตริย์ค้ำเนินอยู่บนพื้นดิน แต่ หม่อมฉันโคทองเที่ยวล่องลอยไปในอากาศ ขอได้โปรดพิจารณาความแตกต่างของ เราทั้งสอง เสมือนภูเขาพระสุเมรุ กับเมล็ดพันธุ์ผักกาด^๒

๓. เป็นภรรยาที่มีความรู้เฉลียวฉลาด จากคำพูดของนางศกุนตลาทุกวรรค ทุกตอน เห็นได้ชัดว่า นางเป็นภรรยาที่มีความรู้ เพราะนางมักจะอ้างถึงความรู้ใน พระเวท และในโบราณคดีมากกว่าอ้างอิงเสมอ ตัวอย่างเช่น

^๑ Mbh.1.69.1.

rājansarsapamātrāṇī paracchidrāṇī paśyasi /
ātmano bilvamatrāṇī paśyannapi na paśyasi //

^๒ Mbh.1.69.2-3, Mbh.R.1.74.

menākā tridaśeṣveva tridaśāścānu menakām /
mamāivodricyate janma duṣṣanta tava janmataḥ //
kṣitāvataṣi rājamstvamantarikṣe carāmyaham /
āvayorantaram paśya merusarsapayoriva //

อาทิบรรพ บทที่ ๗๕ นางศกุนตลาพูดเกี่ยวกับความรู้เรื่องสามี-ภรรยาว่า

๑. สามีที่เข้าไปในครรภ์ของภรรยา ตัวของเขาเองจะออกมาในรูปร่างของบุตร คอยเหตุนี้ความรู้ในพระเวทจึงเรียกว่าภรรยาว่า ชย (นางผู้ให้กำเนิด) และตาม ความรู้ของเวทิจู มนตรสฺ กลาวไววรา บุตรที่เกิดมาให้แก่บุคคลทั้งหลายนั้น เขา จะช่วยเหลือวิญญานของบรรพบุรุษที่สิ้นชีพแล้ว และเพราะว่าบุตรสามารถช่วยเหลือ บรรพบุรุษจากนรก จึงเรียกว่า ปุต^๑

ในอาทิบรรพบทเดียวกัน นางศกุนตลาได้เข้าถึงคุณความดีของภรรยาว่า

๒. ถึงแม่เมื่อสามีจากโลกนี้ไปสู่ที่อยู่ของพระยม^๒ ภรรยาที่จงรักภักดีจะร่วมไป คอย ถาหากภรรยาตายก่อน หลอนก็จะไปรอสามี ถาสามีตายก่อน ภรรยาผู้ บริสุทธิ์ก็จะติดตามไปอย่างใกล้ชิด... สามีชอบรวมชีวิตกับภรรยาทั้งในโลกนี้และ โลกอื่น ๆ ... ชายที่มีภรรยาซึ่งมีบุตรให้แล้ว ควรจะนับถือภรยานั้นให้เหมือน มารดาของตน^๓

^๑ Mbh.R.1.74.

^๒ ไปสู่ที่อยู่ของพระยม คือ ไปสู่ความตาย.

^๓ Mbh.R.1.74.

Even when the husband leaving this world goeth into the region of Yama, it is the devoted wife that accompanies him thither. A wife going before waits for the husband. But if the husband goeth before, the chaste wife followeth close. The husband enjoyth the companionship of the wife both in this and in the other worlds. ...A man whose wife hath borne a son should look upon her as his mother.

อาทิบรรพ บทที่ ๖๘ นางศกุนตลาได้กล่าวถึงลักษณะของภรรยาที่แท้จริง ให้
ท้าวทุษยนต์ได้สดับว่า "นางใดมีความชำนาญในงานบ้าน นางนั้นเป็นภรรยาที่เหมาะสม
นางใดเป็นผู้ให้กำเนิดบุตร นางนั้นเป็นภรรยาที่สมควร นางใดมีความจงรักภักดีต่อ
สามี นางนั้นเป็นภรรยาผู้ประเสริฐ และนางใดซื่อสัตย์ต่อสามีเพียงผู้เดียว นางนั้นเป็น
ภรรยาที่เลิศ"^๑

นอกจากนี้นางศกุนตลา ยังเป็นสตรีที่พูดจาเปรียบเทียบกับใคร่เก่งมาก ตัวอย่าง
เช่น ตอนที่นางท้าวทุษยนต์ในอาทิบรรพ บทที่ ๖๘ ความว่า "...บุคคลที่อุปนิสัย
จะพิจารณาตนเองว่างามกว่าคนอื่นเสมอ จนกว่าเขาจะได้ดูหน้าตาของตัวเองในกระจก
และเมื่อได้เห็นใบหน้าอันอุปนิสัยของตัวเองในกระจกแล้ว เขาก็จะเข้าใจความแตกต่าง
ระหว่างตัวเองกับคนอื่น แล้วจะไม่ว่าผู้อื่นอีก..."^๒

สรุปว่า นางศกุนตลาเป็นภรรยาที่มีความรู้ มีเหตุมีผลกล้าพูด

ข. นางกุนตี เป็นพระธิดาของพระเจ้ากุนตีโกชะ^๓ และเป็นมเหสีเอก
ของพระเจ้าปาดุ ถึงแม้ว่าพระเจ้าปาดุ^๔ ทรงมีพระนิวซีตเหลือง แต่นางก็ยังทรง

^๑ Mbh.1.68.39, Mbh.R.1.74.

^๒ Mbh.1.69.6.

virūpo yāvadādarse nātmanah paśyate mukham /
manyate tāvadātmanamanyebyo rūpavattaram //
yadā tu mukhamādarse vikṛtam so 'bhivīksate /
tadetaram vijānāti ātmānam netaram janam //

^๓ S. "Kuntī" p.436.

^๔ "ปาดุ" แปลว่า สีเหลือง กส. หน้า ๗๓๕.

คัดสินพระทัยเลือกเป็นสวามี^๑ และต่อมาเมื่อพระเจ้าปาดทุรงมีมเหสีรอง คือ นางมาทรี
อีกองค์หนึ่ง^๒ นางกุนตีก็มีใ้พระทัยอิจฉาริษยาแต่อย่างใด

ในฐานะภรรยา นางกุนตีมีบทบาทดังนี้ คือ

๑. เป็นภรรยาที่มีความอดทนยิ่ง เนื่องจากพระเจ้าปาดทุรงโปรดการ
ล่าสัตว์ ดังนั้นพระองค์จึงเสด็จเข้าไปพำนักอยู่ในป่าพร้อมด้วยมเหสีทั้งสอง จนกระทั่ง
วันหนึ่ง พระเจ้าปาดทุรงยิงกวางตัวหนึ่ง และปรากฏว่ากวางตัวนั้นเป็นฤษีปลอมตนมา
ในป่านั้น ฤษีจึงสาปว่า สักวันหนึ่งพระเจ้าปาดทุระต้องสิ้นพระชนม์ในอ้อมแขนของมเหสี^๓
ด้วยเหตุนี้นางกุนตี จึงต้องพยายามข่มใจตนเองอดทนไม่ยอมร่วมรักกับพระเจ้า
ปาดทุ ทั้งนี้เนื่องจากนางมีความปรารถนาที่จะให้พระเจ้าปาดทุรงมีพระชนมายุยืนนาน
แต่ในที่สุดพระสวามีของนางต้องสิ้นพระชนม์ในอ้อมแขนของนางมาทรี อันเนื่องมาจาก
พระเจ้าปาดทุไม่สามารถควบคุมสติอารมณ์ไว้ได้^๔ เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้นางกุนตีมีความ
เศร้าโศกเสียใจยิ่ง ตอนนี้มีกล่าวในอาทิบริพ บทที่ ๑๑๖ บรรยายว่า

นางกุนตีทอดพระเนตรเห็นพระเจ้าปาดทุ (ซึ่งสิ้นพระชนม์แล้ว) นอนอยู่บนพื้นดิน
กับนางมาทรี นางกุนตีไ้รับความโศกเศร้าและทุกขเวทนาเป็นอย่างยิ่ง นาง
อุทานออกมาว่า "โอนางมาทรี ฉันทโคคอยู่เฝ้าคุณแล้ววิรบุรุษนี้ (พระเจ้าปาดทุ)
เกี่ยวกับเรื่องของคุณหาความเอาใจใ้สมานเป็นเวลานานแล้ว ทำไมพระองค์
จึงลืมคำสาปของฤษีเสียละ พระองค์เขาไกลนางมาทรีด้วยราคะอันเรารอน
กระนั้นหรือ โอนางมาทรี นางควรจะปกป้องพระเจ้าปาดทุ แลวันนี้ทำไมนางจึง

^๑ Mbh.R.1.112.

^๒ Mbh.R.1.113.

^๓ Mbh.R.1.118.

^๔ Mbh.1.116.

ย้าวยวนพระองค์ในขณะที่อยู่กันตามลำพังละ..."^๑

อนึ่ง นอกจากนางกุนตีจะมีความอดทนเกี่ยวกับเรื่องการข่มใจตนแล้ว นางยังมีความอดทนต่อการติดตามพระสวามีไปทุกหนทุกแห่งในป่าอีกด้วย เพราะเมื่อพระเจ้าปาดุพรังเบื้อนนายการล่าสัตว์ พระองค์ไม่ยอมเสด็จกลับเมืองหัสตินาปุระ คงเสด็จเข้าป่าลึกต่อไปอีก ซึ่งต้องเดินทางข้ามภูเขา และทะเลสาบที่ทรกัณคาร ตอนนี้มีกล่าวในอาทิบรพ บทที่ ๑๑๐ บรรยายว่า

พระเจ้าปาดุ พรอมควมเหสีทั้งสอง บริโภคแตรากไม้ ผลไม้ และเสด็จต่อไปยังภูเขาภาคสะระ ใจตรระ และข้ามภูเขาหิมวัต ถึงภูเขาคันธมาทนะ โดยใคร่รับการคุ้มครองจากมหาฤๅษีผู้ยิ่งใหญ่ บางครั้งทั้งสามพระองค์จะท่องอาศัยอยู่บนพื้นดิน บางคราวก็ไปอยู่บนเนิน และเดินทางต่อไปยังทะเลสาบ อินทรทัยมนา ถึงภูเขาคันธมาทนะ แล้วจึงจะท่องเที่ยวต่อไปยังภูเขารอยยอด เมื่อถึงที่นั้น

^๑ Mbh.1.116.17-19.

dr̥stvā pāṇḍuṃ ca mādrīm ca śayānāu dharanītale /
 kumtī śokaparītāṅgī vilalāpa suduḥkhitā //
 rakṣyamāno mayā nityam vīraḥ satatamātmavān /
 katham tvamabhyatikrāntaḥ śapam jānanvanāukasah //
 nanu nāma tvayā mādrī rakṣitavyo janādhipaḥ /
 sā katham lobhitavatī vijane tvam narādhipam //

พระเจ้าปาดุททรงบำเพ็ญพรตต่อไป^๑

๒. เป็นมเหสีที่ทรงมีพระทัยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ คเวยเหตุที่นางกุนตีมีความจงรักภักดีต่อสวามีมากยิ่งนั้น นางจึงมีความรักและทรงเอื้อเฟื้อต่อนางมาทริมเหสีรองของพระเจ้าปาดุทคเวย ตัวอย่าง เช่น เมื่อพระเจ้าปาดุทถูกฤษีสาป พระองค์จึงไม่สามารถให้กำเนิดโอรสแก่มเหสีทั้งสองได้ แต่นางกุนตีเคยได้รับมนตร์จากฤษีหุรวาส^๒ นางจึง

^๑ Mbh.1.110.42-45, Mbh.R.1.119.

rājaputrastu kāuravyah pāṇḍurmūlaphalāsanah /
jagāma saha bhāryābhyāṃ tato nāgasabham girim //
sa cāitrarathamāsādyā vāriṣenamātītya ca /
himavantamatikramya prayayāu gandhamādanam //
rakṣyamāno mahābhūtāih siddhāusca paramarsibhih /
uvāsa sa tadā rājā sameṣu viṣameṣu ca //
indradyumnasarah prāpya hamsakūtamātītya ca /
satasrīge maharāja tāpasah samapadyata //

^๒ ครั้งหนึ่งเมื่อฤษีหุรวาสแวะเยี่ยมพระบิดาของนางกุนตี นางกุนตีได้ให้การ
ตอมนับฤษีอย่างคดียิ่ง จนฤษีหุรวาสพอใจจึงมอบมนตร์ให้เป็นรางวัล เพื่อไขข้อให้มิโอรส
กับเทพเจ้าองค์ใดก็ได้ มนตร์นั้นขอได้ ๕ ครั้ง Mbh.R.1.67.

ประสูติโอรส ๓ องค์ คือ ยูธิษฐิระ ภิมา และอรชุน^๑ ดังนั้น นางมาทรีจึงปรารถนา
ที่จะมีโอรสบ้าง นางได้ออวอกรบเราพระเจ้าปาดทูลให้ขอแบ่งมนตรีจากนางกุนตี ดัง
ขอความในอาทิบรรพ บทที่ ๑๑๕ ตอนหนึ่งคือ

นางมาทรีกราบทูลสวามีว่า "หม่อมฉันมีความเสียใจยิ่ง ที่ว่านางกุนตีกับหม่อมฉัน
อยู่ในตำแหน่งที่เท่ากัน หม่อมฉันไม่มีลูก แต่พระองค์ทรงอนุญาตให้นางกุนตีมีลูกได้
ถ้าหากว่านางกุนตีจะแบ่ง (มนตรี) ให้หม่อมฉันมีลูกบ้าง นางก็ควรจะแสดงความ
กรุณา และนับว่ายิ่งใหญ่ว่าประโยชน์ต่อวงศ์กู้อีกด้วย นางกุนตีเป็นคู่แข่งของหม่อมฉัน
ดังนั้นหม่อมฉันจะตองพิจารณาขอความกรุณาจากนาง ขอพระองค์โปรดอนุเคราะห์
ด้วยเถิด และขอร้องนางกุนตีตามความประสงค์ของหม่อมฉันด้วย"^๒

^๑ อันดับแรกนางกุนตีรำลึกถึงพระอาทิตย์ นางได้รับโอรสนามว่ากรรม
(นางกุนตีนำโอรสองค์แรกไปทิ้งที่ริมฝั่งแม่น้ำยมุนา) ครั้งที่สอง นางรำลึกถึงพระธรรม
นางได้รับโอรสนามว่า ยูธิษฐิระ ครั้งที่สาม รำลึกถึงพระวายุ ได้รับโอรส นามว่า
ภิมา และครั้งที่สี่ รำลึกถึงพระอินทร์ ได้รับโอรส นามว่า อรชุน Mbh.R.1.124.

^๒ Mbh.1.115.4-6, Mbh.R.1.124.

idam tu me mahadduhkham tulyatāyāmaputrata /
diṣṭayā tvidānīm bharturme kuntyāmapyasti samtatiḥ //
yadi tvapatyasamtānam kuntirājasutā mayi /
kuryādanugraho me syāttava cāpi hitam bhavet //
stambho hi me sapatnītvādvaktum kuntisutām prati /
yadi tu tvam prasanno me svayamenām procodaya /

ในที่สุดพระเจ้าปาดุก็ต้องขอมนตร์จากมเหสีเอกให้แก่มเหสีรอง ซึ่งนางกุนตีทรงยินยอมมอบให้ด้วยความเต็มใจยิ่ง นางตรัสบอกนางมาทรีว่า "นางมาทรี นางจงระลึกถึงเทพเจ้าบนสวรรค์ แล้วจะได้รับโอรสที่มีรูปร่างลักษณะเหมือนกับเทพพระองค์นั้น" นางมาทรีระลึกถึงเทพอัศวิน นางจึงได้รับโอรสคู่ฝาแฝด นามว่า นกุล กับสหเทพ ทั้งคู่มีรูปร่างมิ่ง^๑

ค. นางมาทรี ไถ่กล่าวมาแล้วว่า นางมาทรีเป็นมเหสีองค์ที่สองของพระเจ้าปาดุ นางรักสวามีมาก คือ เมื่อพระเจ้าปาดุสิ้นพระชนม์^๒ นางมาทรีได้ขอร้องนางกุนตีให้ช่วยเลี้ยงดูโอรสทั้งสองของนาง แล้วนางก็เฝ้าตัวตายตามสวามีไปด้วย นับว่านางเป็นภรรยาที่กล้าหาญและมีใจเด็ดเดี่ยว และด้วยความรักสวามี นางอ่อนวอนจนนางกุนตีต้องยินยอมตามที่นางขอ^๓ เรื่องราวตอนนี้มีอยู่ในอาถิบรรพ บทที่ ๑๖ ว่าดังนี้

^๑ Mbh.1.115.15-17.

evamuktābravīnmādrīm sakroccintaya dāivatam /
 tasmātte bhavitāpatyamanūrupamasamsāyam //
 tato mādrī vicāryāiva jagāma manasāsvināu /
 tāvāgamyā sutāu tasyām janayāmāsaturyamāu //
 nakulam sahadēvam ca rūpenāpratimāu bhuvī /

^๒ คูวิทยานิพนธ์ หน้า ๕๘ - ๕๙.

^๓ เมื่อพระเจ้าปาดุสิ้นพระชนม์ลง มเหสีทั้งสองคือ นางกุนตี และนางมาทรี โต้แย้งกัน เพื่อจะขอเฝ้าตัวตายตาม.

นางมาตุรีตรัสตอบนางกุนตีว่า, "หม่อมฉันกอดสวามีของเราอยู่ และจะไม่ยอมให้
พระองค์จากไป, ค่ายเหตุนี้หม่อมฉันจะติดตามพระองค์ไป ไม่ควรที่จะระงับความ
ปรารถนาของหม่อมฉัน, นางกุนตีเป็นเสมือนพิสว ไคโปรคไทมหม่อมฉันรับโทษ
ครั้งนี้เถิด เจ้าชายแห่งภารตะผู้เลิศ (พระเจ้าปาดทุ) พระองค์นี้ไคเขวไกล
หม่อมฉัน และปรารถนาที่จะรวมประเวณี ความปรารถนาของพระองค์ไม่รู้จักพอ
ค่ายเหตุนี้ หม่อมฉันจะไม่ยอมตามพระองค์ไปยังที่อยู่ของพระยม เพื่อให้พระองค์
ทรงอุ้มพระทัยกระนั้นหรือ, โอพิสวที่เคารพ ถาหากว่าหม่อมฉันมีชีวิตต่อไป แนน
นอนที่สุด ก็ว่าหม่อมฉันไม่สามารถที่จะเลี้ยงโอรสของนางไคเหมือนโอรสของ
หม่อมฉันเองไค บาปนั้นจะไม่แตะต้องตัวหม่อมฉันหรือ แต่ส่วนนางกุนตีนั้น สามารถ
ที่จะเลี้ยงโอรสของหม่อมฉันคัจโอรสของนางไค..."^๑

เมื่อกล่าวจบ นางมาตุรีบุตรีแห่งกษัตริย์มทร ก็ขึ้นไปบนกองฟืน ที่เฝ้าสพสวามี
แล้วนางก็เฝ้าตัวสิ้นชีพไปคัย^๒

^๑ Mbh.1.116.25-28, Mbh.R.1.125.

Mādryuvāca /

ahamevānuyāsyami bhartāramapalāyinam /
na hi trptāsmi kāmānām tajjyesthā anumanyatām //
mām cābhigamya ksīno 'yam kāmādbharatasattamah /
tamucchindyāmasya kāmam katham nu yamasādane //
na cāpyaham vartayantī nirviśesam sutesu te /
vṛttimārye carisyāmi sprśedenastathā hi mām //
tasmānme sutayoh kunti vartitavyam svaputravat /

^๒ Mbh.1.116.31.

ityuktvā tam citāgnistham dharmapatnī nararsabham /
madrarājātājā tūrnāmanvārohadyasāsvinī //

ง. นางเทราปที (เทรา-ปะ-ที) เป็นเจ้าหญิงองค์หนึ่งที่สำคัญในเรื่องมหากาธะ นามจริงของนางเทราปที คือ "กฤษณา"^๑ เหตุที่ได้ชื่อว่า "กฤษณา" (คำ) ก็เพราะนางมีผิวคล้ำ แต่แม้กระนั้นนางก็มีความงามยอดเยี่ยม อย่างที่มีคำชมในมหากาธะว่า "เปล่งปลั่งเจิดโฉมราวกับลอยมาแต่เมืองฟ้า" ชื่อ เทราปทีนั้น แปลว่า "ธิดาแห่งท้าวทรุบท" ท้าวทรุบทแห่งแคว้นปัญจาละ ให้พราหมณ์ทำพิธีชุบลูกให้แก่พระองค์ ครั้งแรกบังเกิดเป็นกุมารองค์หนึ่งขึ้นกลางกองไฟ ท้าวทรุบทรับมาเป็นโอรสให้ชื่อว่า "ธฤฎายุมน์" ต่อมาเกิดกุมารขึ้นกลางเวที (ที่ประทับของเทพเจ้าในวงพิธี) ท้าวทรุบทให้นามว่า "เทราปที"

เมื่อนางเจริญวัยถึงคราวที่ควรจะมีคู่ ท้าวทรุบทได้ประกาศพิธีสุมพร (สูยัวร์) ให้แก่นาง โดยเชิญหน่อแก้วทั้งหลายมาประชุมแข่งขันแสดงฝีมือยิงธนูปรากฏว่า เจ้าชายอรชุนผู้เป็นเจ้าองค์หนึ่งในหมู่เจ้าชายปาณฑพ (เจ้าชายกลุ่มปาณฑพ มี ๕ องค์ เป็นพี่น้องกัน คือ ยุธิษเฐียร ภีมะ อรชุน นกุล และสหเทพ) ได้ชัยชนะเหนือเจ้าชายอื่น ๆ ทั้งหมด จึงได้รับเลือกให้เป็นสามีของนางเทราปที ขณะเมื่อพานางกลับมายังตำหนักในป่าอันเป็นที่พักหลบซ่อนภัยของเจ้าชายทั้งห้าและมารดา เจ้าชายได้ทูลนางกุนตีผู้เป็นมารดาว่า "คนใดลามประเสริญมาอย่างหนึ่ง นางกุนตีไม่ทันตระหนักว่าลาภนั้นคืออะไร ก็พลั้งตรัสไปว่า "จงแบ่งกันระหว่างพี่น้องเถิด" เลยเกิดอลเวงขึ้น เพราะไม่ทราบว่าทำอะไร รอนถึงฤๅษาส (ผู้เรียบเรียงมหากาธะ) ต้องมาจัดการให้เรียบรอย โดยอธิบายให้ทุกคนทราบว่า นี่เป็นชะตากรรมของนางเทราปที ซึ่งเทวดากำหนดไว้เช่นนั้น จะเปลี่ยนแปลงมิได้ และในชาติปางก่อนนางได้ทูลขอพรพระศิวะถึง ๕ ครั้ง ขอให้มีสามีที่มีเกียรติยศเลื่องลือ ในชาตินี้พรดังกล่าว

^๑ นามกฤษณา ปรากฏในวรรณคดี เรื่อง "กฤษณาสนนองคำฉันท์"

พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส.

จึงประสิทธิผลแก่นาง ตกลงนางจำต้องมีสามีทั้งห้าคน โดยมีเงื่อนไขว่า นางจะต้องอยู่กับสามีคนละ ๒ วัน ผัดเปลี่ยนกันไป และระหว่างที่นางอยู่กับสามีคนใด สามีคนอื่นๆ จะมาเกี้ยวของมิได้^๑

ในฐานะภรรยา นางเทราปที่มีบทบาทที่สำคัญสรุปได้เป็นหัวข้อ ดังนี้

๑. นางเทราปที่เป็นภรรยาทุกชกษากของเจาชายปาดทพ นอกจากนางเทราปที่จะมีกรรมเกาศิดคัวมาแตกาศิปางกอน คือ จำเป็นตองอยูกนกับสวามีทั้งหองค้แลว นางยังตองไดรับความทุกชกษากรวมกับเจาชายปาดทพทงหาไปจนตลอดชีวิตอีกควยกลาวคือ

ครั้งแรก เมื่อเจาชายยุธิษฐิระแพพนนสกาแกทุรโยชน สืบยานสืบเมืองสืบทุกสิ่งทุกอย่าง นางเทราปที่ก้ตองตกเป็นทาสของผูชนะ ถูกประจานและถูกกระทำไห้ไดรับความอับอายถึงขนาดทุหศาสัน ผูเป็นอนุชาของทุรโยชนไดจักณนางลากเขามาในทองพระโรง^๒ ตอนนี้มีในสภานรรพ บทที่ ๖๐ บรรยายว่า

นางเทราปที่ถูกคังและถูกณคจนางลุมกลิ่งเหมือนคังตนกลวยที่ถูกพาญพัคคัม นางจึงรอนขิ้นสุดเสียวว่า "เจาคัวราย ทานูมีความจำเป็นอะไร ที่จะตองนำฉันเขาไปในการทุมนุมน และฉันถูกกระชากเสื้อผาเหลือเพียงขิ้นเคี้ยวแลว" แต่ทุหศาสันก็ยังคงคิงปอยณค้ำของนางตอไป นางเทราปที่วิงวอนเทพเจาอยางนูนสูงสสาร นางขอไห้พระกณณะ พระวิษณุ และพระหริ ไคชวยคุมครองนางไหพนจากความวิโยคควย ทุหศาสนกลาวว่า "เจาจะมีระคอบุหรือไมก้ตาม หรือถึงแมวาเจาจะถูกทึงเสื้อผาเหลือเพียงขิ้นเคี้ยว หรือเปลือยลอนจนก้ตาม เมื่อเราเป็นฝ่าย

^๑ ศักดิ์ศรี แยมันคตา, "เทราปที่," สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน

๒๒๙ (๒๕๒๐) : ๔๗๖๙ - ๔๗๗๓.

^๒ Mbh.2,60,19-23.

ชนะสภาแล้ว เราจะเอาเจ้าไปเป็นทาส และจะต้องอยู่ร่วมกับเหล่าทาสทั้งหลาย
ของเรา"^๑

หลังจากนั้นทุรโยธน์ไคลาภนางเทราปที่ขึ้นไปนั่งบนตัก และเยาะเย้ยเจ้าชาย
ปานพทศพรประการต่าง ๆ นางเทราปที่ร้องตะโกนขอให้เจ้าชายทิ้งทศพร แต่ไม่มี
ผู้ใดช่วยเหลือ นอกจากภีมะซึ่งประกาศก้องต่อที่ประชุม แสดงความอาฆาตว่า วันหนึ่ง
ตนจะแก้แค้นให้แก่นางเทราปที่ โดยจะฆ่าทศพรสาสน์ดละคิมเลือดเสีย และจะฟาดเพลา
ทุรโยธน์ให้หักสะบั้นด้วยกระบอง^๒ ในที่สุดพระเจ้ารถคราษฎรต้องเข้ามาไกลเกลี่ยเหตุ
วุ่นวายและทำความตกลงกัน โดยให้เนรเทศเจ้าชายปานพทศพรทั้งห้ากับนางเทราปที่ไปอยู่
ในป่ามีกำหนด ๑๒ ปี และในปีที่ ๑๓ ให้ขอนตัวมิให้ใครจำได้ พนจากนั้นแล้วจึงให้
กลับมาเอาขานเมืองคืน

^๑ Mbh.2.60.24-27, Mbh.R.2.66.

sa tāṃ parāṃṛsya sabhāsamīpa māṇīya kṛṣṇāmatikṛṣṇakesīm /
duḥsāsano nāthavatīmanāthava ccadarsa vāyuh kadālīmivārtām //
sā kṛṣyamānā namitāṅgayastih sanāiruvācādyā rajasvalāsmi /
ekam ca vāso mama mandabuddhe sabhām netum nārhasi māmanārya //
tato 'bravittām prasabham nigrhya kesesu kṛṣṇesu tadā sa kṛṣṇām /
kṛṣṇam ca jīṣṇum ca hariṃ naram ca trāṇāya vikrosa nayāmi hi tvām //
rajasvalā vā bhava yājñāseni likāmarā vāpyatha vā vivastrā /
dyūte jītā cāsi kṛtāsi dāsī dāsīṣu kāmasca yathopajoṣam //

^๒ Mbh.2.61.

นางเทราปที่ติดตามเจ้าชายผู้สามเวิรอนไปตามป่าต่าง ๆ เป็นเวลา ๑๒ ปี และเมื่อจะสิ้นปีที่ ๑๒ นางก็ถูกกระทำให้ได้รับความอับอายอีก กล่าวคือ วันหนึ่ง ขณะที่สามเวิรอนของนางออกไปล่าสัตว์ ทหารขยัทรอยู่เป็นราชาแคว้นสินธุ และเขามยะโคเข้ามาเยี่ยม เห็นนางเทราปที่รูปงาม และอยู่ตามลำพัง ก็เกี่ยวพาราสีนาง ครั้นนางมีปลงใจควย ก็อุคนางขึ้นรถทรงขับหนีไป แต่ก็มีะออกติดตามช่วยนางไว้ได้เช่นเคย^๑

ในปีที่ ๑๓ เจ้าชายทั้งห้าและนางเทราปที่ไปปลอมตัวเพื่อไม่ให้ใครรู้จัก และไปอาศัยอยู่กับราชินีแห่งแคว้นวิราฐ นางเทราปที่ปลอมตัว ทำหน้าที่เป็นนางชาหลวงของราชินี ความงามของนางเป็นต้นเหตุแห่งความเคียดแค้นตามเคย คือนางถูกเจ้าชายก็จจะอนุชาของราชินีลวนลาม นางขอให้ราชินีช่วยเหลือ แต่ไม่เป็นผล จึงขอร้องให้ภีมะชวย ภีมะชาก็จจะและช่วยให้นางพ้นจากการถูกเผาทั้งเป็น^๒

๒. นางเทราปที่เป็นภรรยาที่ปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างดียิ่ง แมວนางเทราปที่มีสวามีถึงห้าองค์ แต่นางก็สามารถปฏิบัติงานในหน้าที่ภรรยา และในหน้าที่แม่บ้านได้ครบถ้วนและดีด้วย จนเป็นที่รักของสวามีทั้งหลาย ดังที่นางได้อธิบายให้นางสัตยภามาฟัง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแปลคำพูดของนางเทราปที่ตอนนั้นว่า

... เราไม่ได้อาบนํ้าและไม่ได้บริโภคอาหาร ไม่ได้นอนจนกว่าพระสวามีของเราจะโคจรและเสวย และบรรทมก่อน เมื่อว่าตามจริงแล้วตลอดจนถึงบาว เราก็กินยอมกินให้อาบนํ้าและให้กินข้าวและให้นอนก่อน ถ้าพระสวามีเราจะกลับมาจากทุ่งจากป่าหรือจากเมือง เราบริบรอนลูกชื่อนอนนอมตอพระสวามีควยถวายนํ้าและเชิญไฟประทีป เรายอมรักษาเรือนและภาชนะเครื่องประดับเรือน ทงอาหารซึ่งจะ

^๑ ศักดิ์ศรี แยมันคดา, "เทราปที่," สารานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน :

๘๙๙๑. และ Mbh.3.252.22-24.

^๒ Mbh.4.13.

บริโภคน้ำที่ค้างอยู่ที่โดยเร็ว รอยและสะเก็ด เราหวังพระกระยาหารมิได้
ประมาณ และตั้งเครื่องมิให้เคลื่อนคลาดจากเวด้าที่สมควร ... เมื่อท่านไถย
เสียดพระสามีของท่านเสด็จมาถึงทวาร จึงลุกขึ้นจากที่นั่งคอยอยู่ในห้อง เมื่อ
พระสามีเสด็จเข้ามา จึงกราบไหว้ และเชิญให้ประทับ และจูงนำมาชำระ
พระบาทโดยทันที ถึงแม้วการอุ้มโศกซึ่งพระสามีรับสั่งให้สาวใช้ทำ ท่านจึงลุกขึ้น
ทำเสียเอง จึงให้พระกฤษณะเขาพระทัยอาการแห่งน้ำใจของท่าน และให้ทราบ
ว่าท่านมีความนับถือเป็นอย่างที่สุด...^๒

สรุปว่า นางเทราปที่เป็นภรรยาที่ดีพร้อม เจ้าชายปาดทพทั้งห้าจึงรักและ
นับถือเชิดฟังนาง

จ. นางทมยันตี เป็นราชธิดาของพระเจ้ากัมมะ และเป็นมเหสีของพระนล
มีพระโอรสและพระธิดาฝาแฝดนามว่า อินทรเสน กับ อินทรเสนา ครึ่งหนึ่ง นางทมยันตี
ได้รับทุกข์ชึ่งหนักเนื่องจากเทพร้ายชือกดี และสหายชื่อ ทวารบ ผู้ซึ่งหวังปองนางทมยันตี
ควยนั้น คิดอาฆาตแค้นพระนลคอยติดตามอยู่เป็นเวลา ๑๒ ปี จึงได้โอกาส คือ
คืนวันหนึ่งพระนลเข้าไปในเทวาลัย โดยมีโคชำระพระบาทให้สะอาด กดีจึงเข้าสิง
ดวงจิตของพระนลให้เคลิบเคลิ้ม แล้วลี้ให้ทวารบไปคลใจพระบุษกรอนุชาของพระนล
ให้มาทาพระนลเล่นสกาพนัน พระนลเล่นสกาแข่งกับพระบุษกรครึ่งไรก็พ่ายแพ้ทุกครั้ง
เพราะกดีบันดาลให้เสียที ในที่สุดพระนลก็แพ้นันสูญเสียทุกสิ่งทุกอย่าง เสียราชสวรรย
ทองออกจากเมืองไป นางทมยันตีก็ติดตามสามีไปควย

ในฐานะภรรยา นางทมยันตีมีบทบาทที่ควรหยิบยกมากล่าวเป็น ๒ หัวข้อ คือ

๑. เป็นภรรยาที่เสียสละและมีความจงรักภักดีเทิดทูนสามียิ่งนัก จะเห็น
ได้จากว่า แม่นางทมยันตีเป็นราชธิดาของกษัตริย์ และนางมีตำแหน่งเป็นราชินีแห่งเมือง
นิมิต เคยมีความสุขสบายมามากก็ตาม แต่เมื่อพระนลต้องประสบเหตุร้าย แพสกา

^๑ จว. หน้า ๓๔, ๔๒.

จนถูกริบทรัพย์หมดเนื้อหมดตัว เหลือผ้าปิดกายเพียงชิ้นเดียวเท่านั้น นางทมนันตีก็มิได้
ทอคิด นางเสียดสละทุกอย่างเพื่อพระนล นางได้เดินทางติดตามพระนลไปด้วย ตอนนี้มี
ก็กล่าวอยู่ในนวนบรพ บทที่ ๕๕ บรรยายว่า

พระนลถอดเสื้อผ้าเครื่องประดับทั้งหมดออก เหลือผ้าอยู่เพียงผืนเดียว ร่างของ
พระองค์แทบจะไม่มีอะไรปกปิดเลย การถูกริบทรัพย์ทั้งหมด ทำให้พระนลโศกเศร้า
ยิ่ง พระองค์ออกเดินทางไปโดยมีนางทมนันตี ซึ่งมีผ้าเพียงผืนเดียวติดตัวเช่นกัน
ตามไปด้วย^๑

การเดินทางในป่าทำให้นางทมนันตีได้รับความลำบากมาก พระนลและนาง
บริโภคน้ำผลไม้และผลไม้ออกมาหลายวันแล้ว เมื่อพระนลเห็นนกชนสีทอง
กลุ่มหนึ่งบินมา พระองค์จึงเปลื้องผ้าผืนเดียวที่มีอยู่ หมายถึงจะคลุมนกเหล่านั้นลงมาเช่น
อาหาร แต่นกก็โฉบเอาผ้าผืนนั้นไปเสีย นางทมนันตีจึงต้องให้สามีใช้ผืนเดียว
กับนาง

เมื่อพระนลเห็นว่า การเดินทางผ่านป่าคงยิ่งทวีความยากแค้นมากขึ้น พระองค์
จึงแนะนำให้นางทมนันตีกลับไปหาพระบิดาและพระมารดาของนาง แต่ด้วยความรักและ
เป็นห่วงสามีมากยิ่งนั้น นางไม่ยอมจากพระนลไป ในที่สุดพระนลก็แอบตัดแบ่งผืนนาง
ครึ่งหนึ่งในขณะที่นางหลับ แล้วหนีไป^๒

^๑ Mbh.3.58.5-7.

utsrjya sarvagātrebhyo mūṣanāni mahāyasāh //

ekavāsā asamvītaḥ suhr̥cchokavivardhanah /

niscakrama tada rājā tyaktvā suvipulām sriyam //

damayantyekavastrā tam gacchantam pr̥sthato' nviyāt /

^๒ Mbh.3.59.

นางทมยันตีที่สิ้นใจไม่เห็นสามี นางตกใจร้องไห้คร่ำครวญเรียกหาพระนลด้วยความรัก นางโศกเศร้าเสียใจนอนกลิ้งลงกับพื้น จากตรงนั้นไปตรงนั้น คล้ายคนเสียดสีจนนางไปเหยียบงูและถูกงูกัด แต่พรานโคช่วยชีวิตไว้ แล้วพรานก็ไต่เกี่ยวพาราสีนาง ครั้นมีปลิงใจควยพรานจึงบังคับขู่เข็ญ ควยผลแห่งความดีของนางทมยันตีที่นางรักและซื่อสัตย์ต่อพระนล ทำให้นางสาปพรานให้ตายได้^๑

นางทมยันตีที่เฝ้าวัดติดตามหาพระนล ไม่ว่านางจะพบ ตนไม่ ภูเข่า แม่น้ำ สัตว์ และมนุษย์ นางก็ถามถึงแต่พระนล และทุกครั้งที่เคยถึงสามี นางทมยันตีจะกล่าวยกย่องเสมอ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า นางรักและเคารพพระนลมาก ถึงแม้ว่าพระนลจะทอดทิ้งนางไป แต่นางทมยันตีมีเคยกล่าวตำหนิสามีของนางเลยแม้แต่น้อย เช่นตอนที่พบฤษีในป่า นางทมยันตีพูดว่า

พระนล เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงยิ่ง เป็นวีรบุรุษและเคยได้รับชูชชนะในการสงคราม เป็นผู้รอบรู้ พระองค์เป็นสามีของฉัน พระนลมีความกล้าหาญดุจเทพเจ้าแห่งสวรรค์ เป็นผู้ชาติทรูทั้งหลาย มีดวงเนตรโต และพระพักตร์ดุจพระจันทร์เต็มดวง พระองค์เป็นภรรคาของฉัน พระองค์เป็นผู้ประกอบพิธีสังเวทที่ยิ่งใหญ่และชำนาญ

^๑ Mbh.3.60.36-38.

damayanti tu dukhārtā patirājyavinākrta /
atītavākpathe kāle śāsāpānam ruṣā kila //
yathāham nāisadhādanyam manasāpi na cintaye /
tathāyam patatām ksudrah parāsurmrgajīvanah //
uktamātre tu vacane tayā sa mrgajīvanah /
vyasuh papāta medinyāmagnidagdha iva drumah //

ในพระเวท...^๑

๒. เป็นภรรยาที่เฉลียวฉลาด จากบทบาทของนางทมยันตีหลายคน แสดงให้เห็นชัดว่า นางเป็นสตรีที่เฉลียวฉลาด มีไหวพริบดี วางแผนเก่ง เช่น ตอนที่พระนลแพ้สกาหมคเนื่อหมคตวันนั้น นางเกรงว่าโอรสและธิดาคูเฝ้าแกะของนางจะไ้รับอันตรายควย นางทมยันตีจึงไ้ไ้โน้มนำโอรสและธิดาไปฝากไว้กับพระบิดาและพระมารดาของนางเสีย^๒

ตอนต่อมา คือ ตอนที่นางทมยันตีหนีออกจากกองของพวกพอค้า มาที่เมืองเจติพระราตินี้แห่งเมืองนั้นขอร้งไห้นางเข้าไปอยู่ในพระราชวัง ก่อนที่นางจะเข้าไปพักอาศัย นางไ้ขอคำมั่นสัญญาจากพระราตินี้เสียก่อนว่า "...หมอมฉันอาจจะพักอยู่กับพระนาง แต่หมอมฉันจะไม่กินอาหารที่เหลืออยู่ในจาน หรือหมอมฉันจะไม่ล้างเท้าให้ใคร ๆ และจะไม่พูดกับชายใด และถ้าหากว่าใครจะขอไห้หมอมฉันเป็นภรรยาของเขา พระนางก็ควรจะลงโทษเขาผู้นั้นควย"^๓ พระราตินี้จึงยินยอมไห้ตามทีนางขอร้งทุกประการ^๔

^๑ Mbh.R.3.64.

^๒ Mbh.R.3.60.

^๓ Mbh.3.62.37-39, Mbh.R.3.65.

rājamāturvacah śrutvā damayantī vaco' bravīt /
samayenotsahe vastum tvayi vīraprajāyini //
ucchiṣṭam nāiva bhun̄jīyām na kuryām pādadhāvanam /
na cāham puruṣānanyānsambhāseyam kathamcāna //
prārthayedyadi mām kaściddaṇḍayaṣṭe sa puṁānbhavet /

^๔ Ibid.

อีกตอนหนึ่งแสดงว่านางทมยันตีมีความฉลาดคือ ตอนที่นางกลับไปยังกรุงวิทรรณะ อันเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของนางเอง เพื่อให้การติดตามพระนลพบได้เร็วขึ้น นางได้แต่งตั้งพราหมณ์ให้ท่องเที่ยวไปในเมืองต่าง ๆ ป่าวประกาศเรื่องความรักระหว่างพระนลกับนาง ถ้าเห็นชายใดแสดงอาการเศร้าโศกเมื่อได้ฟังตำนานนี้ ก็ให้กลับมาบอกนาง^๑

การที่นางทมยันตีให้พราหมณ์ออกไปป่าวประกาศครั้งนี้ ทำให้นางทราบว่าพระนลอยู่ที่ไหน และในที่สุดนางทมยันตีก็ได้วางแผนต่อไปโดยให้พระบิดาของนางประกาศพิธีสมุ่พรอีกครั้งหนึ่ง จนในที่สุดนางได้พบกับพระนลสมคังใจปรารถนา

สรุปว่า นางทมยันตี เป็นหญิงที่มีความรักและภักดีต่อสามีเป็นเลิศ ไม่มีน้ำใจยินดีต่อชายอื่นตลอดชีวิตของนาง จึงเป็นผลให้นางผ่านพ้นอุปสรรคในชีวิตมาได้โดยปลอดภัย และประสบความสำเร็จอันยั่งยืนในที่สุด

ฉ. นางสีดา นางเป็นราชธิดาแห่งท้าวชนก และเป็นนมเหสีของพระราม นางสีดามีความงามมาก จนกษัตริย์ของพวกยักษ์คือราเวนหลงใหลในรูปโฉมและหมายปองนาง จึงพยายามจะแย่งชิงเอานางสีดามาเป็นชายาของตนให้ได้ วันหนึ่งนับเป็นโอกาสเหมาะ เมื่อพระราม พระลักษมณ์ (พระอนุชาของพระราม) และนางสีดา เสด็จเข้าไปในป่า ราเวนได้โอกาสจึงให้อุบายให้มารีจ ซึ่งเป็นญาติของตนแปลงกายเป็นกวางทองไปหลอกล่อพระราม และพระลักษมณ์ให้ติดตามไป ทิ้งนางสีดาไว้แต่ลำพัง ราเวนจึงเข้าไปลักพานางสีดาเหาะหนีไปยังเมืองลงกา^๒

^๑ Mbh.R.3.69.

^๒ Mbh.3.264-265, Mbh.R.3.277-278.

ในฐานะภรรยา นางสีดาเป็นสตรีที่มีความซื่อสัตย์ มีความรักเคารพและจงรักภักดีต่อพระรามเพียงผู้เดียว จะเห็นได้ว่า เมื่อนางถูกลักพาตัวไปอยู่ในเมืองลงกานั้น นางเสราโศกและทุกข์ระทมยิ่ง นางไคมาเพื่อบุพตจนร่างกายซูบผอม^๑

ต่อมาคราวใดสงนางรากษสที่เป็นปีศาจทั้งหลายมากอยคุ่มครอง และขู่มบังคับให้นางสีดายอมตกลงเป็นชายาของตน แต่ไรผล เพราะว่าแม้นางปีศาจจะคุกคามนางสีดาสักเท่าใดก็ตาม นางไม่ยอมตกลง ด้วยความซื่อสัตย์ต่อสามี นางสีดาตั้งใจว่า ตายดีกว่าที่จะตกเป็นภรรยาของรಾವ ความตอนนี้มีกล่าวในวนปรรพ บทที่ ๒๖๔ ว่า

ด้วยความเศร้าที่นางสีดาถูกแยกจากพระราม นางอุณหทัยใจยาว ตอนนางปีศาจทั้งหลายว่า "หญิงตัวจริงกินข้าวเสียเร็ว ๆ เอะ ข้าไม่ปรารถนาที่จะมีตัวที่อยู่คู่ไปโดยไม่มีสามีของข้า สามีผู้มีดวงตาเหมือนนกกินบัว ผูมเป็นลอนคำ และมีนิ้วคลำความจริงซุกอาหารและเบื้อหนายตัวก็ ข้าปลอบโยนให้แขน ขา ขูบผอมเหมือนกบฏคู่เมียที่อยู่บนคนตาล และเจ้าทั้งหลายจงทราบควยว่า ข้าไม่เคยแสวงหาการคุมครองจากชายใดมากไปกว่าผู้มีสายเลือดแห่งรช (พระราม) เมื่อรับรู้ความจริงเช่นนี้แล้ว จงทำในสิ่งที่เจ้าทั้งหลายคิดจะทำเถิด"^๒

^๑ Mbh.3.264.41-42.

^๒ Mbh.3.264.48-51.

bhartr̥sokasamāvistā niḥśvasyedamuvāca tāh //
 āryāh khādata mām śighram na me lobho' sti jīvite /
 vinā tam pundarikāksam nilakuncitamūrdhaham //
 apyevāham nirahārā jīvitapriyavarjitā /
 śosayisyāmi gātrāni vyālī tālagatā yathā //
 na tvanyamabhiḡaccheyam pumāmsam rāghavādr̥te /
 iti jānīta satyam me kriyatām yadanantaram //

เมื่อราวนเห็นว่าปีศาจทั้งหลายไม่สามารถบังคับนางสีดาได้แล้ว ราวนเตรียมตัวอย่างดีที่สุดเข้าไปหานางสีดา พูดยาโอมโถมต่าง ๆ นานา วิงวอนขอให้นางสีดาเมตตาส่งสารตนมายัง ราวนให้สัญญาต่อนางสีดาว่า ถ้าหากเมื่อใดนางตกลงรับรักด้วยแล้ว จะยกให้นางสีดามีตำแหน่งเท่าเทียมกับนางมณโฑตรี มเหสีเอก แล้วนางสีดาจะมีข้าทาสบริวารคอยรับใช้มากมาย...^๑

เมื่อได้ยินคำพูดของราวน นางสีดาหันหน้าหนีทันที นางเริ่มร้องไห้จนใบหน้าอาบด้วยน้ำตาที่ไหลไม่ขาดสาย^๒ ตอนนี้มีกล่าวใน บทที่ ๒๘๐ บรรยายว่า

นางสีดาผู้นับถือสวามีตั้งเทพเจ้า พูดยาของราวนว่า "นี่แน่ะ ราชาของพวกภราษส โทศร้ายจริงหนอ ที่ข้าจำเป็นต้องได้ยินคำเลว ๆ ที่เจ้าพูดออกมา นี่แน่ะภราษส ผู้มักมากในกาม ขอให้ดวงใจของเจ้าถอนออกไปจากตัวข้า ข้าเป็นภรรยาของผู้อื่น และข้าก็จงรักภักดีต่อสวามี ด้วยเหตุนี้เจ้าก็ไม่สามารถครอบครองข้าได้"^๓ และข้าเป็นคนต่ำทราม เพราะฉะนั้นข้าไม่สามารถเป็นภรรยาของเจ้าใดด้วย เจ้าจะสนุก

^๑ Mbh.3.264.

^๒ Mbh.3.265.17.

^๓ Mbh.R.3.280.

And she who regarded her husband as her god, answered that mean wretch, saying 'By sheer ill - lack it is, O King of the Rakshasas, that I am obliged to hear such words of grievous import spoken by thee! Blessed be thou, O Rakshasa fond of sensual pleasures, let thy heart be withdrawn from me! I am the wife of another, ever devoted to my husband, and therefore, in capable of being possessed by thee! ...'

ผลิตเพลินอย่างไร ถ้าเจ้าใช้ความอหังการกับหญิงที่ไม่เต็มใจ บิดาของเจ้าเป็น
พราหมณ์ที่เฉลียวฉลาด และเป็นโอรสของพระพรหม พระองค์เป็นเทพของสิ่งทั้ง
ปวง , คอยเหตุนี้ทำไมเจ้าจึงไม่เป็นเช่นเดียวกับผู้ปกครองโลกอย่างบิดาของเจ้า
บางละ"^๑

อย่างไรก็ตาม รามก็ยังพยายามเข้าหานางสีดาอีกหลายครั้งหลายครา แต่
นางสีดาปฏิเสธทุกครั้งไป จนกระทั่งต่อมาไม่นานนัก ก็เกิดสงครามเพื่อชิงนางสีดา
พระรามซาราวณด้วยศรถึงแก่ความตาย

เสร็จศึกสงครามแล้ว ทหารของพระรามได้ไปนำนางสีดาออกมาจากสวน
อโศกในเมืองลงกา ทุกคนเป็นนางสีดา รong ใหน้าตานองหน้า ร่างกายและเสื้อผ้า
สกปรกเลอะเทอะ ผมยุงเหยิงเกาะกันเป็นก้อน^๒ ตอนนั้นนางสีดาตกอยู่ในสภาพที่น่า
สมเพชมาก และยิ่งซำรายเข้าไปอีก คือ พระรามไม่ยอมรับนางเป็นมเหสีดั้งเดิม อ้างว่า
ประชาชนจะตำหนิ เพราะนางสีดาตกไปเป็นของยักษ์แล้ว แต่ในที่สุดเทพเจ้าทั้งหลาย

^๑ Mbh.3.265.18-22.

uvāca vākyaṃ taṃ ksudraṃ vāidehī patidevatā //
asakṛdvadato vākyaṃ idṛśaṃ rākṣaseśvara /
viśādayuktametatte mayā śrutama bhāgyayā //
tadbhadrasukha bhadrā te mānasā vinivartyatām /
paradarāsmyalabhyā ca satatā ca pativratā //
na caivāpayikī bharyā mānusi kṛpānā tava /
vivaśāṃ dharsayitvā ca rāṃ tvāṃ prītimavāpsyasi //
prajāpātisamo vipro brahmayonih pitā tava /
na ca pālayase dharmāṃ lokapālasamaḥ katham //

^๒ Mbh.3.275.

ใครรับรองว่านางบริสุทธิ์^๑

สรุปว่านางสีดาเป็นภรรยาที่จงรักภักดีต่อสามีเป็นเลิศ และมีใจเด็ดเดี่ยวไม่ยอมแพทอปรักษ แม่จะอยู่ห่างจากสามีแต่คำพิงผู้เดียว นางก็รักษาความบริสุทธิ์ของนางไว้ได้อย่างสมบูรณ์ และคุณความดีของนางทำให้เทพทั้งหลายขวยรับรองและขวยนางให้กลับคืนชีวิตครอบครัวที่ผาสุกอีกครั้งหนึ่ง

ช. นางโอมวตี นางเป็นธิดาของพระเจ้าโอมวตี และเป็นชายาของเจ้าชายสุทรศน์ นางโอมวตีเป็นชายาที่มีความเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของสวามีอย่างเคร่งครัดอนุศาสนบรรพ บทที่ ๒ มีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่งเมื่อเจ้าชายสุทรศน์ ชี้นะถึงบทบัญญัติแห่งประเพณีการต้อนรับแขกเินนางทั้ง โดยสรุปว่า "ไม่มีคุณความดีใดที่ผู้เป็นเจ้าของบ้านจะได้รับสูงกว่าการต้อนรับแขก" แล้วเจ้าชาย ๆ ก็โคขอรองชายาวา ตั้งแต่นั้นเป็นต้นไป ขอให้นางต้อนรับและปฏิบัติต่อแขกผู้มาเยือนให้ดีที่สุด แม้วาแขกจะขอตัวนางไปกอด นางก็ตองยอม แล้วเจ้าชายสุทรศน์ก็ออกไปตัดฟันในป่า^๒

กล่าวถึงพระยมประสงค์ที่จะทดสอบสองสามีภรรยาคุณนี้ พระองค์จึงแปลงเป็นพราหมณ์เข้ามาในอาศรมของนางโอมวตีและพูดว่า

โอหญิงงาม ถ้าหากเจ้ามีความต้องการในเรื่องความดีของการรับรองแขกที่บัญญัติไว้เป็นประเพณี สำหรับเจ้าของบ้านแล้ว ข้าก็อยากจะขอร้องเจ้าให้ใช้ชีวิตการรับรองแขกเินแขกเินในวันนี้อยู่" เมื่อนางโอมวตีไคยีนพราหมณ์พูดดังนั้น นางจึงจัดแจงต้อนรับ ตามวิถีที่บัญญัติไว้ในพระเวท คือ ถวายที่นั่ง น้ำกลางเทว แล้วนางโอมวตีก็ถามพราหมณ์ว่า "ท่านมีธุระอะไร ข้าจะเินอะไรแก่ท่านไคบาง" พราหมณ์ตอบว่า "ธุระของข้าเกี่ยวกับเจ้าหญิงผู้เป็นชายาของเจ้าชายสุทรศน์นั่นแหละ โอหญิงงาม ถ้าหากว่า เจ้ายอมรับเกี่ยวกับหลักฐานที่ไคมีไว้เป็นประเพณีสำหรับเจ้าของบ้าน

^๑ Mbh.3.275.

^๒ Mbh.13.2.

แล้ว เจ้าควรทำให้ชาวพอใจ โดยการมอบตัวของเจ้าให้แก่ข้าเถิด"^๑

เมื่อนางโอชวตีไต่ยนพราหมณ์กล่าวเช่นนั้น นางพยายามจัดหาสิ่งของต่าง ๆ มาถวาย แต่พราหมณ์ไม่ยอมรับ ยืนยันความตั้งใจ คือ จะเอาตัวนางอยู่รำไป นางโอชวตีระลึกถึงคำสั่งที่สวามีได้ให้แก่นางไว้ นางจึงเดินเข้าไปหาพราหมณ์ควยความเต็มใจ^๒

ฝ่ายเจ้าชายสุทรรณ ศักดิ์พินได้แล้วก็กลับมายังอาศรม ความตอนนั้นบรรยายว่า "เมื่อโอรสของพระปาวกะ" (เจ้าชายสุทรรณ) กลับมาถึงอาศรม พระองค์ทรงเรียกนางโอชวตี แต่ไม่ได้รับคำตอบ พระองค์เรียกซ้ำอีก หญิงผู้วิเศษและจงรักภักดีต่อสามี

^๑ Mbh.13.2.49-53.

ātithyam dattamicchāmi tvayādya varavarninī /
 pramānam yadi dharmaste grhasthāsramasammatah //
 ityuktā tena viprena rājaputrī yāsasvinī /
 vidhinā pratijagrāha vedoktena visam pate //
 āsanam cāiva pādyam ca tasmāi dattvā dvijātaye /
 provācāughavatī vipram kenārthah kim dadāmi te //
 tāmabravittato vipro rājaputrīm sudarsānam /
 tvayā mamārthah kalyāni nirvisānke tadācara //
 yadi pramānam dharmaste grhasthāsramasammatah /
 pradānenātmano rājni kartumarhasi me priyam //

^๒ Mbh.13.2.43-46.

^๓ พระปาวกะ = พระอัครนี้ MW. "Pāvaka" p.623.

นั้นอยู่ในอ้อมแขนของพราหมณ์ จึงมิได้ขานตอบสามี"^๑

ครั้นเจ้าชายสุทรรศน์ เรียกนางโอฆวตีหลายครั้งหลายหนเข้า พราหมณ์ซึ่งอยู่ในอาศรมจึงตอบรับ และรายงานตัวบอกว่า ตนเป็นพราหมณ์ เมื่อเข้ามาถึง นางโอฆวตีได้ให้การต้อนรับด้วยสิ่งของอย่างอื่นมากมาย แต่พราหมณ์ไม่ยอมรับ เพราะต้องการตัวนางเท่านั้น นางโอฆวตีจึงยินยอม^๒

เมื่อเจ้าชายสุทรรศน์ ได้ฟังคำบอกเล่าของพราหมณ์แล้วก็เข้าใจในพฤติกรรมของชายาคี จึงกล่าวกะพราหมณ์ว่า

โอพราหมณ์ ท่านได้รับความพึงพอใจแล้ว ซึ่งเป็นความสุขที่ยิ่งใหญ่ของข้า... ผู้รกลาวไว้ว่า "การเอาใจใส่ของเจ้าของบ้านเป็นความดียิ่ง ไม่มีความดีอย่างอื่นที่เหนือผลต่อเจ้าบ้านเท่ากับ การต้อนรับอย่างถูกต้อง ก่อนที่แขกผู้มาเยี่ยมจะเดินออกไปจากบ้าน" ชีวิตของข้า ภรรยาของข้า และทรัพย์สินสมบัติที่มีค่าอื่น ๆ ที่ขามี

^๑ Mbh.R.13.2.

When the son of Pavaka (= Sudarsana) returned to his own hermitage, he called Oghavati by name, and (receiving no answer) repeatedly. Whether art thou gone? But the chaste lady, devoted to her husband, being then locked in the arms of that Brahmana, gave no reply to her husband.

^๒ Mbh.13.2.64-65.

ทั้งหมด ข้าโคอุทิสให้แขกไซ้ นี่คือคำสัตย์ปฏิญาณที่ชายีคมั่นในการปฏิบัติ^๑

เมื่อเจ้าชายสุทรรศน์ กล่าวจบ ก็มีเสียงรับเป็นพยานออกมาจากทุกทิศว่า
ที่เจ้าชายพูดและปฏิบัตินั้นถูกต้องทั้งสิ้น ส่วนพระยมก็แสดงองค์ให้เห็นว่าเป็นพระยม
และตรัสกับสองสามีภรรยาว่า "หญิงผู้บริสุทธิ์นี้ ได้แสดงความจงรักภักดีต่อสามีของนาง
จึงไม่มีใครสามารถแตะต้องตัวของนางได้ นางได้รับการปกป้องมิให้เสียความบริสุทธิ์
ด้วยคุณความดีและความบริสุทธิ์ของนางเอง แลวนางผู้นาสรรเสริญยี่งนี้ จะติดตาม
สามีไปในรูปลักษณะของควมมีตัวตนครั้งหนึ่ง ส่วนอีกครึ่งหนึ่งนางจะไ้รับยกย่องให้เป็น
แม่น้ำที่มีอำนาจชื่อว่า แม่น้ำโอฆวตี"^๒

^๑ Mbh.13.2.68-70, Mbh.R.13.2.

suratam te 'stu viprāṅga. pritiṛhi paramā mama /
gr̥hasthasya hi dharmo 'gryah samprāptātithipūjanam //
atithiḥ pūjito yasya gr̥hasthasya tu gacchati /
nānyastasmātparo dharmo iti prāhurmanīṣiṇaḥ //
prānā hi mama dārāśca yaccānyad vidyate vasu /
atithibhyo mayā deyamiti me vratamā hitam //
nihsamdigdham mayā vākyametatte samudāhrtam /

^๒ Mbh.R.13.2.

This chaste lady devoted to her husband, far less to touch her person.
She has been protected from defilement by thy virtue and by her own
chastity. This highly blessed lady will follow thee with only half
of her corporeal self, and with the other half will she be celebrated
as the mighty river Oghavati.

สรุปว่า นางโอรชวดีเป็นภรรยาที่ปฏิบัติตามคำของสามีจนทำให้สามีและนางไ้
รับการยกย่อง

๖๖. ช. นางสาวิตรี นางเป็นมเหสีของเจ้าชายสัตยวาน ในฐานะภรรยา นาง
มีบทบาทที่เด่นมาก คือ

๑. เป็นภรรยาที่มีจิตใจเข้มแข็ง และสามารถเก็บความลับได้ นางสาวิตรี
เป็นนางกษัตริย์ แต่ยอมแต่งงานกับเจ้าชายสัตยวาน ซึ่งกำลังยากจน และต้องดูแลรับใช้
พระบิดาซึ่งถูกชิงราชบัลลังก์ และพระเนตรบอด ต้องออกมาบำเพ็ญพรตอยู่ในป่ากับพระ
มเหสี เริ่มตนเรื่องก็พิสูจนได้ชัดแล้วว่า นางสาวิตรีเป็นสตรีที่มีจิตใจเข้มแข็ง และซำ
ทราบจากฤษีนารทอีกว่า เจ้าชายสัตยวานที่นางเลือกมาเป็นสวามีนั้น มีอายุสั้น คือ
อีก ๑ ปี พระองค์จะสิ้นชีวิต แต่นางก็ยังมิเปลี่ยนใจ คงยอมแต่งงานกับเจ้าชายสัตยวาน
นางไปอยู่ในป่าช่วยเหลือรับใช้พระบิดา พระมารดาของสวามี และทำงานทุกอย่างไม่เคย
บ่น รวมทั้งมิเคยพูดว่าสวามีของนางจะสิ้นชีพเมื่อใด จึงไม่มีใครทราบเลย ทั้งพระบิดา
พระมารดา แห่งสวามี และเจ้าชายสัตยวาน นางสาวิตรีสามารถเก็บความลับไว้ได้
ตลอดเวลาที่นางอยู่กับครอบครัวของฝ่ายสวามี นางเป็นแสดงบทบาทแห่งความสุข ทั้ง ๆ
ที่ใจไม่สบาย ดังข้อความตอนหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแปลว่า

นางสาวิตรีทำให้พระมารดาของสวามีพอพระหฤทัย โดยปฏิบัติรับใช้ และจัดภูษา
อาภรณ์ให้ทรง และนางทำให้พระบิดาของพระสวามีพอพระหฤทัย โดยกระทำ
สักการะเหมือนอนุอย่างบุชชาเทวดาและสำรวมในวาจา และนางทำให้พระภรรยา
พอพระหฤทัยด้วยมธุวาจา ด้วยความชำนาญในงานทุกอย่าง ด้วยความ
ไม่โกรธ และโดยสำแดงความสุเสนาในทิวโธฐาน และคั้งนี้แล ภารตุ คุณัน ไค
อยู่อาศัยในอาศรมแห่งยุยินคืออยู่ในป่า บำเพ็ญตบะบารมีอยู่เสมอ แต่ดอยคำที่
พระนารทไคกลาวทำนายนวนั้น ไคยั้งแนนอนอยู่ทั้งกลางคืนกลางวัน ในจิตของนาง
สาวิตรีผู้มีทุกข^๑

๒. เป็นภรรยาที่เฉลียวฉลาด บทบาทของนางสาวตรีตลอดทั้งเรื่อง แสดงให้เห็นชัดว่า นางเป็นสตรีที่ฉลาดยิ่งนัก เช่น นางคิดต่อสู้เพื่อหาหนทางช่วยชีวิตสวามีของนางไว้ ครั้งแรกนางบำเพ็ญพรต ความตอนนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแปลไว้ว่า

ต่อมา เมื่อกาลไคร่ล่วงไปแล้วนาน กาลกำหนดที่พระสวามีจะตองสิ้นชนม์ชีพ และเพราะเหตุที่ถอยคำซึ่งฤษีมารทกล่าวไฉนอยู่เป็นนิตย ในจิตของสาวตรี นางนั้นจึงนับวันทีล่วงไปนั้นทุกวัน และเมื่อนางคำนวณไต่แนแล้ววาทไปอีกสี่วันพระภรรยาจะสิ้นพระชนม์ นางจึงออกอาหารทั้งกลางวัน กลางคืน บำเพ็ญตรีราตรชุกค... นางสาวตรีออกอาหาร จุนพระวรกายของนางนั้นคล้ายหุนไม้ คุกรฤการต เมื่อนี้ก็อยู่ว่า พระสวามีจะตองสิ้นพระชนม์ลงในวันรุ่งขึ้นนั้น นางสาวตรีผู้เต็มไปควยทุกข โศก ออกอาหาร จิรบิทุกขเวทนาแสนสาหัสในคืนสุดท้าย^๑

ต่อมาเมื่อถึงวันที่พระสวามีจะตองสิ้นพระชนม์ นางก็ได้ทำพิธีกราบพราหมณ์ผู้เฒ่า และพระบิคา พระมารดา แห่งสวามีเพื่อขอพร ตอนนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแปลว่าดังนี้

เมื่อตะวันขึ้นสูงราวสองฝ่ามือแล้ว นางสาวตรีรำพึงอยู่ในจิตว่า "วันนี้แล้วเป็นวันกำหนด" ดังนี้ พลางนางก็กระทำกิจฤณีในเวลาเช้าและถวายเครื่องสังเวทยแด่พระเพลิง และเมื่อนางกราบพราหมณ์ผู้เฒ่าทั้งหลาย และกราบพระบิคาและพระมารดาของสวามีแล้ว นางจึงยืนประนมมือตออยู่ตรงพระหัตถ์ตรงแห่งสององค์ หฤทัยแน่วแน่มะกอดอารมณ์อยู่ และเพื่อความสุขแห่งนางสาวตรี บรรดาชีพร่าหมณ์ทั้งหลายที่อยู่ในเขตอาศรมนั้น จึงสวดประสาทร ขออย่าใหนางนั้นตองเป็นมาย และนางสาวตรีซึ่งแน่วอยู่ในสมาธิ ก็รับพรพระฤษีทั้งหลายและนี่ในใจว่า "ขอให้เป็นเช่นนั้นเถิด"^๒

^๑ มค. หน้า ๑๔๘ - ๑๕๐.

^๒ เล่มเดียวกัน หน้า ๑๕๑.

๓. เป็นภรรยาที่มีความรู้ และมีจิตวิทยาสูง คำพูดของนางสาวตรีทุกคน แสดงให้เห็นว่านางเป็นสตรีที่มีความรู้อย่างดียิ่ง อาทิ ตอนที่นางติดตามพระสตัยวาน เข้าไปตกหินในป่า ซึ่งเป็นวันที่พระสตัยวานจะต้องสิ้นชีวิตนั้น เมื่อพระยมได้มาคล่อง ดวงชีวิตของพระสตัยวาน นางสาวตรีได้วิ่งติดตามพระยมไปทันที ตอนนั้นแสดงให้เห็น สักว่า นางสาวตรีเป็นภรรยาที่มีความรู้ นางรู้จักใช้หลักจิตวิทยาพุดจนพระยมยอม ทรัสควย จึงเป็นหนทางใหนางได้ขอพร สรุปลำอองและการขอพร (จากพระยม) ของ นางสาวตรี มีดังนี้

คำออง

๑. ชัรรมเป็นสิ่งเล็กกว่าสิ่งหังบ่วง

๒. การสนทนาแมครั้งเดียวควย
ผู้กอปรวควยบุญ เป็นสิ่งที่พึงปรารณา
การคชธรรมจารี จะไรผลกัหามิไคเลย

๓. พระยมทรงกำราบสตัยหังหลาย
ควยวินัย หาใช่ประพตติตามพระหฤทัยของ
พระองคไไม ชนจึงออกพระนามว่า พระยม
(ผู้ปกครองตามแบบแผน)

คำขอ

๑. ขอใท้าวทุมตเสน มีพระเนตร
กลับคี่คังเคิม^๑

๒. ขอใท้าวทุมตเสนไคขึ้นครอง
ราชย์^๒

๓. ขอใท้าวอัสวคี่มีอำนาจ
เกรียงไกร และมีโอรส ๑๐๐ องค^๓

^๑ มค. หน้า ๑๕๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๕๔.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

คำอ้าง

๔. พระยมเป็นโอรสแห่งพระวิวัสัท
(พระอาทิตย์) พระยมประสาธธรรมโดย
สมาเสมอ พระองค์จึงทรงพระนามว่า
ธรรมราชา

๕. การสนทนาระหว่างชนผู้กอบปรุควย
กุตลธรรมยอมไม่ไรผล ผู้เป็นธรรมจารี
หมั่นกระทำประโยชน์แก่ผู้อื่น โดยมีได้
มุ่งหาบำเหน็จตอบแทน

คำขอ

๔. ขอใ้นาง (สาวตรี) มีโอรส
๑๐๐ องค์^๑

๕. ขอชีวิตพระสัตยวานกลับคืนเพราะ
- ใ้โอรส แต่สวามีสิ้นชีพแล้ว
จะมีโอรสได้อย่างไร
- พระยมรับสั่งออกไปแล้วก็ต้อง
ใ้เป็นไปตามนั้น^๒

พระยมจึงต้องมอบชีวิตพระสัตยวาน
คืนใ้แก่นางสาวตรี

สรุปว่า คำพูดที่แฝงควยจิตวิทยาของนางสาวตรี ทำให้ผู้ชายเกรงใจ จึง
สมกับคำของพระยมที่สรรเสริญนางว่า "...คำพูดของนางสาวตรีเต็มไปด้วยคติสำคัญ
เต็มไปด้วยควมขรุขระ พร้อมควมขรรมะ และเป็นทีเจริญจิต เราก็ยังมีความเคารพใน
ตัวเธอยิ่งขึ้นเป็นลำดับ..."^๓

^๑ มค. หน้า ๑๕๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๕๖.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

บทบาทสตรีในฐานะสะใภ้

มีกล่าวในมหากาพย์ว่า เมื่อสตรีแต่งงานแล้ว นางจะถูกส่งให้ไปอยู่กับครอบครัวของฝ่ายสามี เช่น นางเทราปที^๑ นางสาวิตรี^๒ นางคานธารี^๓ ฯลฯ เป็นต้น แต่อาจจะมีสตรีบางคนแต่งงานแล้วยังคงอยู่กับบิดามารดาชั่วระยะเวลาหนึ่ง เช่น นางศกุนตลา อยู่กับฤๅษีณัฏฐะตอนที่ท้าวทุษยนต์เสด็จกลับไปบ้านเมืองของพระองค์ และนางทมนันตีกลับไปหาบิดามารดา ตอนที่ตามหาพระนลไม่พบ

อนึ่ง เมื่อสามีถึงแก่กรรมสตรีอื่นก็ต้องอยู่ในความดูแลอุปการะของญาติฝ่ายสามีด้วย เช่น เมื่อพระเจ้าปาดทุ (อนุชาของพระเจ้าชุตราชภฏ) สิ้นพระชนม์ นางกุนตี ต้องนำโอรสทั้งห้าองค์มาอาศัยอยู่กับพระเจ้าชุตราชภฏผู้เป็นพระเชษฐาของสวามี เป็นต้น

ต่อไปนี้จะได้วิจยบทบาทของสตรีในฐานะสะใภ้ โดยจะกล่าวถึงเป็นรายบุคคลที่สำคัญ ๓ คน คือ

^๑ พระเจ้าทรมอบนางเทราปทีให้แก่นางกุนตี และเจ้าชายปาดทุทั้งห้า ณ บ้านข้างป้อมหมอนี่ในปี Mbh.R.1.193.

^๒ มค. หน้า ๑๘๘

ท้าวอัศวคีส่งนางสาวิตรีให้แก่พระเจ้ายุมตเสนาที่อาศรมกลางป่า

^๓ เจ้าชายสกุณี เชษฐาของนางคานธารี พานางคานธารีไปส่งให้แก่พระเจ้าชุตราชภฏ ณ เมืองหัสตินาปุระ Mbh.1.103, Mbh.R.1.110.

ก. นางเทราปที เป็นราชธิดาของพระเจ้าทรุบท นางเป็นมเหสีของเจ้าชาย
ปาดทพ และเป็นลูกสะใภ้ของนางกุนตี

ในฐานะลูกสะใภ้ของนางเทราปทีที่มีบทบาทดังนี้

๑. นางเทราปทีการวะนางกุนตี อาทิบรรพ บทที่ ๑๘๑ มีเรื่องเล่าว่า
วันแรกที่นางเทราปทีเข้ามาเป็นศรีสะใภ้ของนางกุนตีนั้น หญิงผู้มาส่งทั้งหลาย ใค้นำ
นางเทราปทีเข้าเฝ้านางกุนตี ทุกคนแนะนำตัวเองด้วยการบอกรื้อ นางเทราปทีแต่งกาย
ชุดผ้าไหมสีแดง ข้อมือทั้งสองข้างผูกด้วยเชือกตายมงคล นางทำความเคารพนางกุนตี
ด้วยความนับถือ แล้วยืนขึ้นอย่างปิตินันตี พร้อมกับประนมมือนมัสการ^๑ นางกุนตีอวยพร
ให้ลูกสะใภ้ว่า

ขอให้นางเทราปทีจึงมีความงามตลอดไป ให้เป็นผู้มีอารมณ์เยือกเย็น มีบุคลิก
ลักษณะดี และขอให้ปฏิบัติต่อสามีดังที่พระศัภิปฏิบัติต่อพระอินทร์ นางสวahaปฏิบัติต่อ
พระวิภาวสุ (พระอัคนี) นางโรหิณี ปฏิบัติต่อพระโสมะ นางทมยันตี ปฏิบัติต่อพระนล

^๑ Mbh.1.191.2-3, Mbh.R.1.201.

kuntimāsādyā tā nāryo drupadasya mahātmanah /
nāma samkīrtayantyastāḥ pādāu jagmuḥ swamūrdhabhiḥ //
kṛsnā ca ksāumasamvitā kṛtakāutukamaṅglā /
kṛtābhivādānā svasīvāstasthāu prahvā kṛtāñjaliḥ //

...และพระลักษมี ปฏิบัติต่อพระนารายณ์^๑ นางกุนตีชมว่า นางเทราปที่มีความอ่อนโยน น่ารัก และให้พรต่อไปอีกว่า ขอให้นางเทราปที่จริงเป็นแม่ที่มีอายุยืน มีลูกที่กล้าหาญ ...มีความมั่งคั่งร่ำรวย...ปฏิบัติต่อสามีด้วยความเสียสละ จงรักภักดี... ใหญ่จักวิธี ตอนรับแขก มีความกตัญญู ให้มีลูกมาก วางตัวให้เหมาะสม^๒ และจงมีความสุข มีอายุ ยืนนานถึงร้อยปี^๓

ข้อความที่ยกมาข้างต้นนี้แสดงว่า นางเทราปที่เป็นสะใภ้ที่จริงรักภักดีต่อนางกุนตี เป็นเบื้องตน นางยื่นสงรับคำอวยพรและพึงโอวาทด้วยความเคารพ

^๑ Mbh.1.191.4-6, Mbh.R.1.201.

rūpalakṣaṇasampannāṃ śilācārasamarvitāṃ /
 draupadīmavadatpremnā prthāsīrvacanāṃ snuṣāṃ //
 yathendranī harihaye svāhā cāiva vibhāvasāu /
 rohini ca yathā some damayanti yathā nale //
 yathā vāisravane bhadra vasiṣṭhe cāpyarundhati /
 yathā nārāyane lakṣmīstathā tvam bhava bhartṛsu //

^๒ Mbh.1.191.7-8.

jīvasūrvīrasūrbhadre bahusūkhyasamarvitā /
 subhagā bhogasampannā yajñapatnī svanuvratā //
 atithināgatānsādhūnbālānyṛddhāngurūnstathā /

^๓ Mbh.1.191.11.

๒. นางเทราปีที่ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของนางกุนตี วนบรรพ บทที่ ๒๒๓ คือ
 ตอนหนึ่งของการสนทนาระหว่างนางเทราปีที่กับนางสตีภามา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแปลคำพูดของนางเทราปีที่ว่า

... คำสั่งสอนแห่งพระมารดาของพระสามีที่ใดสั่งสอนแก่เรา ให้บำรุงรักษาพระ
 ญาติวงศ์ และที่จะแจกทาน และที่จะคารวะต่อเทพดาและเซ่นไหว้ผู้ล่วงไปแล้ว
 และหญิงสาวในหม้อ ในกำหนดเวลานั้นเป็นสวัสดิมงคลทั้งปวง ที่จะไถ่ถวายต่อคุณพระวงศ์
 และเลี้ยงแขกที่เป็นที่นับถือและที่ใ้รับการงานของเรา และที่ผู้ซึ่งควรจะได้รับ
 นับถือของเรา การอันใดที่เรารู เราย่อมทำทั้งกลางวันกลางคืน...

๓. นางเทราปีที่ปฏิบัติรับใช้นางกุนตี อีกตอนหนึ่ง แสดงให้เห็นอย่างชัดเจน
 ว่า นางเทราปีที่คอยดูแลรับใช้นางกุนตีด้วยความรักนับถือ และปฏิบัติด้วยความเต็มใจยิ่ง
 จะเห็นได้จากตามที่นางเทราปีที่พูดว่า

... ทั้งความอ่อนน้อมถ่อมกายของเราในการที่จะปฏิบัติท่านผู้ใหญ่กว่า เราย่อม
 คอยปฏิบัติด้วยตัวเราเองทุกวัน ในการที่จะค้ำเครื่องไหเสวยและถวายเครื่องคิม
 ทั้งพระภุชญาแห่งนางกุนตีผู้เป็นพระมารดาของท่านผู้กล้าหาญ อันเป็นที่นับถือ และ
 ตั้งอยู่ในความสัตย์ เรามีใจสำแดงที่จะยกตัวขมนางนั้น ด้วยอาหารก็ดี ด้วย
 เครื่องประดับก็ดี เรามีใจซัดขวางถอยคำแห่งนางผู้นั้น ซึ่งประเสริฐเสมอด้วย
 แดนคืน...

สรุปว่า นางเทราปีที่ เป็นลูกสะใภ้ที่เคารพเชื่อฟังและยกย่องพระมารดาแห่ง
 สวามียิ่งนัก นางทำหน้าที่แม่บ้านตามที่นางกุนตีสั่งสอนและมอบหมายให้ทุกประการ ด้วย
 เหตุนี้ นางกุนตีจึงทรงรักใคร่นางเทราปีที่มากเช่นเดียวกัน

๑ จว. หน้า ๓๖.

๒ เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๗.

ข. นางสาววิตรี เป็นพระสนมสาวของพระเจ้าทুমัตเสน และนางไศพยา
นางสาววิตรีเป็นธิดาของกษัตริย์ แต่นางยอมเลือกเจ้าชายสัตยวาน ผู้ที่ยากจนและกำลัง
ได้รับความลำบากเป็นคู่ครอง เนื่องจากนางรู้สึกประทับใจในคุณงามความดี และความ
กตัญญูยิ่งของเจ้าชายที่คอยติดตามรับใช้พระบิดาพระเนตรบอด ผู้ถูกแย่งราชสมบัติ และ
พระมารดาซึ่งตราแล้ว ได้มาบวชเป็นฤษีอยู่ในป่า

เมื่อนางสาววิตรีตกลงเลือกเจ้าชายสัตยวานเป็นสามีแล้ว ท้าวอัสวดี และ
พราหมณ์ทั้งหลายก็พานางไปส่งที่อาศรมของพระเจ้าทুমัตเสนที่ในป่า ตอนนั้นพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแปลว่าดังนี้ "...เมื่อนางสาววิตรีเห็นพระบิดา
ของนางเสด็จพ้นไปแล้ว นางก็เปลื้องบรรดาอาภรณ์วิญษิตทั้งปวง แล้วทรงแต่การครอง
และผายอมผาด..."^๑

ในฐานะลูกสะใภ้ นางสาววิตรีมีบทบาทดังนี้

๑. นางสาววิตรีปฏิบัติรับใช้พระบิดาและพระมารดาแห่งสามี เมื่อนางสาววิตรี
เข้ามาเป็นพระสนมสาว นางคอยปฏิบัติรับใช้พระบิดามารดาของสามี ด้วยความอุทิศสละ
และจงรักภักดี นางทราบดีว่า บุรุษและสตรีวิยษรา ที่ต้องเข้ามาบำเพ็ญพรตเช่นนั้น
ประสงค์อะไร นางจึงปฏิบัติสิ่งนั้น เช่น ความตอนหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ว่า "นางสาววิตรีจัดเสื้อผ้าเครื่องทรงให้นางไศพยาและ
ให้ความเคารพนับถือพระเจ้าทুমัตเสน เปรียบเสมือนพระองค์เป็นเทพองค์หนึ่งของ
นาง"^๒

^๑ มค. หน้า ๑๔๘.

^๒ เรื่องเดียวกัน..

๒. นางสาวตรีไคร้ได้รับความเมตตา เมื่อนางสาวตรีเข้ามาอาศัยอยู่กับพระเจ้า
 ทยุมต์เสน นางบำเพ็ญพรตอยู่เสมอ พระเจ้าทยุมต์เสนมีความเมตตาส่งสารพระสุณิสา
 มาก คึงความตอนหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแปลว่า

พระเจ้าทยุมต์เสน ตรัสว่า "ราชบุตร อัญองค์ที่เธอได้เริ่มขึ้นนี้เป็นของลำบาก
 อยู่มาก เพราะเป็นการยากนักหนาที่จะอดอาหารถึงสามราตรีติด ๆ กัน" เมื่อ
 ได้ฟังพระคำนี้ นางสาวตรีทูลพระบิดาแห่งสวามีขึ้นว่า "พระบิดาอย่าวิตกเลย
 กระหม่อมฉันจะถืออัญองค์นี้ให้งดใจ กระหม่อมฉันได้ตั้งใจเริ่มกิจนี้แล้วควยความเพียร
 และความเพียรนั้นเที่ยวเป็นเหตุแห่งการบำเพ็ญตบะทั้งปวง"^๑

ควยเหตุผลของนางสาวตรี พระเจ้าทยุมต์เสนจึงต้องยอมให้นางบำเพ็ญพรต
 ต่อไป ครั้นครบกำหนดแล้ว ทั้งพระเจ้าทยุมต์เสนและนางไศพยากก็ทรงเตือนให้พระ
 สุณิสาได้เสวย ความว่า "ลูกได้อัญองค์เต็มตามกำหนดแล้ว ถึงเวลาแล้วที่จะเสวย
 ..."^๒

คำพูดที่ยกมานี้ เห็นได้ชัดเจนว่า นางสาวตรีเป็นพระสุณิสาที่พระบิดาและ
 พระมารดาแห่งสวามีทรงเมตตาและห่วงใยมาก

๓. นางสาวตรีขอพรให้พระเจ้าทยุมต์เสน เมื่อพระยมอนุญาตให้นางสาวตรี
 ขอพรได้นั้น แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า นางสาวตรีมีความรักและกตัญญูต่อพระเจ้า
 ทยุมต์เสนมาก เพราะนางได้ขอพรให้เป็นอันดับแรก ความตอนนี้ พระบาทสมเด็จพระ
 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแปลคำพูดของนางสาวตรีที่ทูลขอพรจากพระยมว่า "พระ
 บิดาแห่งพระสวามีของกระหม่อมฉันได้ถูกดึงไสศวรรย์ และพระเนตรมืด มาทรง
 ประทับสังคายน พระอาศรมในกลางป่า ขอให้พระราชาพระองค์นั้นได้มีพระเนตรคืนดี

^๑ มค. หน้า ๑๕๐.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

โดยพระกรุณาของพระผู้เป็นเจ้า และให้ท้าวเชอมนั้นทรงมีพระเศษานภาพเหมือนพระองค์นี้ หรือพระสุริยะเกิด"^๑ พระยมประสาทพรให้^๒ แต่นางสาวตรีก็ยังไม่วางความพยายาม คือนางติดตามพระยมต่อไป แมพระยมจะทรงห้ามไม่ให้นางตามไป แต่นางพยายามให้เหตุผลกล่าวขยของสรรเสริญ จนพระยมทรงพอพระทัย^๓และอนุญาตให้นางขอพรได้อีก ด้วยความรักและความสงสารพระบิดาแห่งสวามี นางสาวตรีจึงขอพรครั้งที่สองให้แก้ ท้าวทนต์เสนอีก ตั้งข้อความที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแปลคำพูดของนางสาวตรีว่า "ก่อนนี้นานมาแล้ว พระบิดาแห่งพระสวามีของกรมหมอมจัน พระองค์ทรงบัญญัติและเป็นวิญญู์ได้แก่แยกราชสมบัติ ขอให้พระราชพาพระองค์นั้นได้รับราชสมบัติคืน และขอให้พระองค์เป็นที่นับถือของกรมหมอมจันนั้นจงอย่าไต่ละเลยราชธรรม จรรยาเป็นอันขาด นี่เป็นประการที่สองที่หมอมจันทูลขอ"^๔

พระยมจึงตรัสว่า "ในไม่ช้าพระราชพาพระองค์นั้นจะไต่ราชสมบัติคืน และ ท้าวเชอมนั้นจะไม่ละเลยราชธรรมจรรยาเป็นอันขาด"^๕

เป็นอันว่า พระบิดาและพระมารดาของสวามีได้รับความสุขสมหวังก็ด้วย วาทศิลป์ของพระสุนิสา

^๑ มค. หน้า ๑๕๔.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

^๔ เรื่องเดียวกัน.

^๕ เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๕๕.

ค. นางกุนตี เป็นมเหสีของพระเจ้าปาณฑุ และเป็นน้องสะใภ้ของพระเจ้า
ชฎกราษฎร์

อาทิบรพ บทที่ ๑๒๘ กล่าวว่า เมื่อพระเจ้าปาณฑุและมเหสีองค์ที่สองคือ
นางมาทรีสีนพระชนมแล้ว นางกุนตีต้องนำโอรสของนาง คือ ยุधिษฐิระ ภัมะ อรชุน
และโอรสฝาแฝดของนางมาทรี คือ นกุล กัษ สหเทพ เดินทางจากป่าเข้ามาอาศัยอยู่
กับพระเชษฐาแห่งพระสวามี ณ เมืองหัสตินาปุระ^๑ ในฐานะสะใภ้ของกุนตีมีบทบาท
ดังนี้

๑. นางกุนตีปฏิบัติตามคำสั่งของพระเจ้าชฎกราษฎร์ นางกุนตีเป็นสตรีที่มี
ลักษณะนิสัย สุขุม เยือกเย็น และรู้จักเอาตัวรอดเสมอ สิ่งแรกที่นางพาโอรส
ทั้งห้าองค์เข้ามาอยู่ในความดูแลขอพระเชษฐาแห่งสวามีนั้น นางจะทำทุกอย่างตามความ
คิดเห็นและคำสั่งของพระเจ้าชฎกราษฎร์ตลอดมา ตัวอย่าง เช่น ยอมให้โอรสทั้งห้าองค์
เรียนรูศาสตร์ต่าง ๆ และกลยุทธสงครามร่วมกับเจ้าชายเการพรอยของค ซึ่ง เป็นโอรส
ของพระเจ้าชฎกราษฎร์ และนางคันธารี เป็นคน ซึ่งปรากฏว่า เจ้าชายปาณฑพมีความ
เฉลียวฉลาด เรียนรู้ได้เร็วกว่า ทั้งคานพละกำลังก็เหนือกว่า^๒ จึงเริ่มกลายเป็นเหตุ
ให้พระเจ้าชฎกราษฎร์ และโอรสองค์ใหญ่ คือหุริโยชนกับพระอนุชาอีก ๕๕ องค์ มีความ
ริษยา คอยหาโอกาสกลั่นแกล้งปาณฑพทั้งห้าเสมอมา ตัวอย่างเช่น ในอาทิบรพ
บทที่ ๑๒๘ กล่าวว่า "ครั้งหนึ่งเมื่อหุริโยชนและอนุชาเล่นกับภัมะ เกิดวิวาทกันขึ้น
และไม่สามารถต่อสู้กันได้... หุริโยชนจึงหาอุบายลอบจับภัมะซึ่งกำลังหลับนอนอยู่ใน
อุทยานโยนทิ้งลงไปในแม่น้ำเพื่อหวังจะให้ตาย"^๓

^๑ Mbh.R.1.128.

^๒ Mbh.R.1.128.

^๓ Ibid.

เหตุการณ์ครั้งนี้นางกุนตีมิได้มีกรีธาโต้ตอบต่อฝ่ายพระเชษฐาแห่งสวามีแม่แต่น้อย นางออกเที่ยวคนหาภักมะ เมื่อไม่พบก็ต้องเป็นทุกข์หนักอยู่กับโอรสที่เหลือสี่องค์ของนางเท่านั้น^๑

ต่อมาอีกครั้งหนึ่ง ที่นับว่านางกุนตีถูกกลั่นแกล้งครั้งสำคัญยิ่ง คือ ตอนที่พระเจ้าฤทธราชกุมารและทศโยธินวางแผนแผนางกุนตีและเจ้าชายปานพพทั้งเป็น ข้อความตอนนี้มีอยู่ในอาทิพรพ บทที่ ๑๔๓ - ๑๕๐ เกี่ยวกับความโดยย่อได้ดังนี้

พระเจ้าฤทธราชกุมารมีคำสั่งให้เจ้าชายปานพพทั้งห้า และนางกุนตีออกไปชมบ้านเมือง แล้วฝ่ายการพก็ไปสร้างบ้าน (ที่ท้าวขวาน้ำนียง) เตรียมไว้ให้นางกุนตีและโอรสได้เข้าไปพัก ครั้นถึงเวลาดึกสงัดทุกคนหลับสนิท ฝ่ายการพจะเอาไฟจุดเผาบ้าน และคิดว่าทุกคนคงจะต้องตายอยู่ในบ้านน้ำนียงหลังนั้น^๒ แต่เจ้าชายปานพพทราบเรื่องราวทั้งหมดเสียก่อนจึงได้นำนางกุนตีเล็ดลอดหนีออกทางอุโมงค์ใต้ดิน ซึ่งขุดเตรียมไว้ล่วงหน้าแล้ว^๓ จึงรอดชีวิตอยู่ได้

การถูกกลั่นแกล้งครั้งนี้ ทำให้นางกุนตีและโอรสทั้งห้าต้องชมชานอยู่ในป่าแต่นางก็ทนได้ เพราะอยู่ในฐานะน้องสะใภ้ที่ต้องเชื่อฟังพระเชษฐาของสวามี ในที่สุดนางกุนตีก็ครองพาโอรสทั้งห้าองค์กลับเข้ามาอาศัยอยู่กับพระเจ้าฤทธราชกุมารอีก และมีเรื่องวิวาทกันมิได้เว้นวาง จนเกิดมหาสงคราม

^๑ Mbh.R.1.129.

^๒ Mbh.R.1.143-150.

^๓ Ibid.

๒. นางกุนตีติดตามพระเจ้าชุตราชกุมารและนางคานธารี เมื่อมหาสงครามระหว่างฝ่ายเจ้าชายไกการพ กับฝ่ายเจ้าชายปานทพ สิ้นสุดลงแล้ว ฝ่ายปานทพ ได้รับชัยชนะ ยูธิษฐิระขึ้นครองราชสมบัติ พระเจ้าชุตราชกุมาร และนางคานธารีออกไปอยู่ป่า นางกุนตีได้ขอติดตามออกไปด้วย อาศรมบรรพ บทที่ ๑ บรรยายตอนนี้ว่า "...นางกุนตีเฝ้าฟังนางคานธารีทุกประการ รวาทกันว่าสององค์นี้เป็นพระบิดาและพระมารดาของสวามี..."^๑ และอาศรมบรรพ บทที่ ๑๕ บรรยายให้เห็นภาพตอนเดินทางออกจากพระราชวังว่าดังนี้ "นางกุนตีเดินนำไปข้างหน้า นางคานธารีซึ่งมีฉัตรคชคาเดินตามไปโดยเอามือวางบนไหล่นางกุนตี ส่วนพระเจ้าชุตราชกุมารเอามือแตะไหล่นางคานธารีอีกทีหนึ่ง พลังคำเนินตามไปด้วยความยินดี"^๒

อนึ่ง นางกุนตีเป็นน้องสะใภ้ที่มีใฝ่มีความอาฆาตโกรธแค้นต่อพระเจ้าชุตราชกุมารเลย แม่นางเคยถูกกณกลงหลายครั้งมาแล้วก็ตาม บั้นปลายแห่งชีวิต นางกุนตีบำเพ็ญพรต และนั่งให้ไฟป่าเผาสิ้นชีวิต พร้อมกับพระเจ้าชุตราชกุมาร และนางคานธารี^๓ นับว่านางเป็นน้องสะใภ้ที่มีความอดทนยิ่ง

^๑ Mbh. 15.1.8.

^๒ Mbh. 15.21.9.

kuntī gāndhāriṃ baddhanetrām vrajantim
skandhāsaktam hastamthodvahantī /
rājā gāndnāryāḥ skandhadese 'vasajya
pānim yayāu dhṛtarāstrah pratītaḥ //

^๓ S. "Kuntī" p.436.

บทบาทสตรีในฐานะมารดา

ในทรรศนะของคนทั่วไป ต่างยอมรับว่า มารดาเป็นบุคคลสำคัญที่สุดของครอบครัวและของลูก

มหาภารตะ ศานติบรพ บทที่ ๒๕๘ ก็ได้บรรยายยกย่องมารดาไว้ว่า

ไม่มีผู้ใดมีฐานะสูงเท่าเทียมกับมารดา ไม่มีร่มเงาใด (ที่จะป้องกันความร้อนให้ลูกได้) ฤๅมารดา ไม่มีการคุ้มครองใด ฤๅการคุ้มครองของมารดา ไม่มีการปกป้องให้พ้นจากอันตรายใด ฤๅการปกป้องของมารดา เมื่อมารดาอดทนต่อการอุ้มครรภ์ มารดาจะใคร่ชื่อว่า ธาตรี (ธฤตรี) เมื่อมารดาให้กำเนิดทารก มารดาจะใคร่ชื่อว่า ธานี เมื่อมารดาดูแลรักษาร่างกายของบุตรให้เจริญเติบโต มารดาจะใคร่ชื่อว่า อัมพา (อุมพา) และเมื่อมารดาคลอดบุตรที่มีความมหัศจรรย์ มารดาจะใคร่ชื่อว่า วีรสตรี^๑

ในอนุศาสนบรพ บทที่ ๑๐๘ บรรยายถึงความสำคัญของมารดาไว้ว่า

"มารดาหนึ่งคนเท่ากับบิดาสิบคน หรือแม้ว่าในโลกนี้ทั้งโลกก็ไม่มีผู้ใดยิ่งใหญ่เกินมารดานางเป็นผู้ที่ควรเคารพนับถือ และจงรักภักดีเหนือกว่าใครทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้ชนทั้งหลาย

^๑ Mbh.12.258.29-30, Mbh.R.12.266.

nāsti māṛsamā chāyā nāsti māṛsamā gatih /
 nāsti māṛsamam trānam nāsti māṛ samā prapā //
 kuksisamdhārnādhātri janānājjanani smṛtā /
 āngānām vardhanādambā vīrasūtvēna vīrasūh //

จึงถือว่ามารดาเป็นผู้ที่ควรเคารพบูชาอย่างยิ่ง"^๑

สตรีผู้มีฐานะเป็นมารดาในมหากาณะ ที่มีบทบาทควรแก่การศึกษา คือ

ก. นางวิฑูลา นางเป็นพระมารดาของพระเจ้าสัจจัตถ์แห่งเมืองเสาวีระ^๒ นางวิฑูลาเป็นผู้ที่มีชาติกำเนิดสูง และมีชื่อเสียงในเรื่องความกล้าหาญ กษัตริย์ทั้งหลาย จึงรู้จักนางดี มีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่ง เมื่อพระเจ้าสัจจัตถ์ออกสู้รบกับกษัตริย์แห่งแคว้นสินธุ และพระองค์พายแพกลับเข้ามาหลบซ่อนอยู่ในเมือง และบังเกิดความยอห่อหุ้มที่จะออกไปต่อสู้ นางวิฑูลาจึงคว่ำพระเจาสัจจัตถ์มากมาย ซึ่งล้วนแต่เป็นคำพูดที่เยาะเย้ยหาโทษ คุณถูกเหยียดหยาม ทั้งนี้เพราะนางวิฑูลารังเกียจโอรสของนางว่าฉลาด ไม่เหมาะที่จะเป็นกษัตริย์ ความตอนนี้มีอยู่ในอุทโยคบรรพ บทที่ ๑๓๑ นางวิฑูลากล่าวตอนหนึ่งว่า

เจ้าไม่ใช่ลูกของแม่ และไม่ใช่ลูกของพ่อ เจ้ากลับเข้ามาเสียแต่เมื่อใด เจ้าไม่มีคุณากรจึงไม่เป็นปुरुช (Puruṣa) , ลักษณะของเจ้าที่แสดงออกมานั้นน่า จะอยู่ในตำแหน่งชั้นที่มากกว่า ชั่วเวลาแห่งการมีชีวิตอยู่ ถ้าหากเจ้าอยากจะมี ความสุขก็จงรับภาระหน้าที่ของเจ้าไว้ อย่าทำให้จิตใจท้อแท้ อย่าเป็นคนยอมใคร

^๑ Mbh.13.108.14,15, Mbh.R.13.106.

dasa caiva pitṛmātā savam vā prthivīmapi //
gāuravenābhibhavati nāsti mātr samo guruḥ /
matā garīyasi yacca tenāitām manyate janah //

^๒ S. p.733.

^๓ Mbh.R.5.133.

ง่าย ๆ จงทำให้เป็นสุข และจงสลัดความกลัวทั้งหลายออกไปเสีย...^๑

อีกตอนหนึ่ง นางวิฑูลาตำหนิโอรสของนางว่า

..ทำไมเจ้าจึงนอนเหมื่อนกุ่มซากศพ หรือเหมื่อนกุ่มคนถูกฟ้าผ่าแล้ว นี่แน่
เจ้าลูกชืชลูก ภายหลังที่เจ้าถูกศักรูปราบแล้วอยามวิหลบอยู่ จงลุกขึ้นเถิด จง
ลุกขึ้น (ไหเหมื่อนกับไฟที่ใครบ้เชื้อเพลิงอย่างค้) เหมื่อนกุ่มกอนถานของไมมะขาม
ที่ควรจะลุกฮือขึ้นมาแม้ตัวขณะหนึ่งก็ยงค้กว่าคุณนเป็นควนอญนาน.. ทำไมเจ้า
จึงมีศีวิตอยู่โดยไม่เอาใจใส่ตองงานในหน้าที่ของเจ้าเองเลว... ผู้ที่ไรความ
พยายามไม่เคยใครบ้ศัษณะในสิ่งที่ยิงุใหญ่ คุวยเหตุนี้ ลูกเอย คุวยตัวของเจ้าเอง
และคุวยความผิดเหล่านี้ ไคนำความพายแพและความทายนะมาสู่ตัวเจ้า เจ้าจง
ทำให้เข้มแข็ง ชายที่ค้ชื่อว่า ปुरुษ เพราะเขามีความสามารถที่จะทำให้ศักร

^๑ Mbh.5.131.5-6, Mbh.R.5.133.

nā. mayā tvam na pitrāsi jātaḥ kābhyāgato hyasi /
nirmanyurupaśākhiyah puruṣaḥ kḷibasādhanah //
yāvajjīvam nirāso 'si kalyānāya dhuram vaha /
mātmanamavamanyasva māinamalpena bibharah //
manah kṛtvā sukalyānam mā bhāistvam pratisamstabha /

ของเขาได้รับความลำบาก เพราะฉะนั้นชายที่เหมือนหญิงจะไม่ได้ชื่อว่า ปुरुษ^๑

เมื่อพระเจ้าสฤงชัย ผู้เป็นโอรสองค์เดียวของนางวิฑูลา ได้ฟังคำกระตุนเตือน
เช่นนี้ ทำให้พระองค์มีความกล้าหาญและหยิ่งในตัวเอง เตรียมทัพออกสู้รบจนได้รับชัยชนะ
กลับคืนมา^๒

สรุปว่า นางวิฑูลาเป็นมารดาที่มีน้ำใจกล้าหาญ เป็นวีรสตรี และเป็นมารดา
ที่รักลูกในทางที่ถูกที่ควร คือ เมื่อโอรสมีตำแหน่งเป็นกษัตริย์ แต่มีความขลาดมาก
นางพยายามพุดจจนโอรสออกไปสู้ศึก และได้รับชัยชนะสมเป็นชายชาติกษัตริย์

^๑ Mbh.R.5.133.

Why dost thou lie down like a carcass or like one smitten by thunder?
Rise, O coward, do not slumber after having been vanquished by the
foe. Blaze up (like a well-fed fire). Like a brand of Tinduka wood.
It is better to blaze up for a moment than smoke for ever and ever.
Why, Indeed, dost thou live, disregarding the duties of thy order?
He that is without exertion never winneth what is great. Therefore,
O son, free thy self, by thy own exertions, from these faults that
lead to defeat and downfall. Steel thy heart and seek to recover thy
own. A man is called Purusha because he is competent to trouble his
foe (param) He, therefore, who liveth like a woman is misnamed Purusha
(man).

^๒ Ibid.

ข. นางกุนตี นางเป็นมารดาของเจ้ายายกรรณ และเจ้ายายปามพ
๓ องค์แรก คือ ยุधिษฐิระ ภิมะ อรชุน และนางทรงรับเลี้ยงเจ้ายายนกุลกับสหเทพ
ผู้เป็นโอรสฝาแฝดของนางมาหรืออีกควย ซึ่งนางกุนตีทรงรักใคร่เมตตาเจ้ายายทั้งสอง
ดุจโอรสของตนเอง

ในฐานะมารดานางกุนตีมีบทบาทดังนี้ คือ

๑. เป็นมารดาที่รักและห่วงใยเจ้ายายปามพมาก เมื่อพระเจ้าปามพและ
นางมาทรีสิ้นชีพแล้ว^๑ นางกุนตีก็โศกเสียใจใส่โอรสทั้งหลายอย่างใกล้ชิด จนโอรส
เจริญวัย เป็นผู้ที่มีความเก่งกล้าสามารถ และเมื่อทศโยชนผู้เป็นโอรสของพระเจ้า
ชกตราษฎรพยายามหาวิธีกำจัดเจ้ายายปามพ โดยการวางแผนเผาเจ้ายายทั้งห้า
ในบ้านที่ทาน้ำมันยางในป่านนั้น^๒ นางกุนตีไปกับโอรสควย นางได้รับทุกข์ยากแสนสาหัส
และในที่สุดนางกุนตีต้องไปขออาศัยอยู่ในบ้านของช่างปั้นหม้อกับโอรสทั้งห้า เพื่อหลบซ่อน
มิให้ศัตรูติดตามพบ และทำร้ายอีกต่อไป วันใดโอรสของนางออกจากที่พักลับไม่ตรงเวลา
นางจะห่วงใยกระวนกระวายพระทัยด้วยความรักโอรสทั้งห้ายิ่งนัก ดังเช่นตอนที่เจ้ายาย
ปามพไปในงานสุมพรของนางเทราปที ซึ่งตอนนี้มีกล่าวอยู่ในอาทิบรพ บทที่ ๑๘๑
ความว่า

ในขณะที่มารดา (นางกุนตี) เห็นว่าโอรสกลับช้า นางมีความห่วงใยและเริ่มคิด
ไปต่าง ๆ นานาว่า สิ่งเลวร้ายทั้งหลายคงจะบังเกิดขึ้นแก่โอรส โดยที่นางคิดว่า
โอรสของพระเจ้าชกตราษฎรอาจจะฆ่าโอรสของนางไค จึงฆ่าโอรสทั้งห้าเสีย
และคิดต่อไปอีกว่า หรือรากษสใดไปอุบายฆ่าโอรสของนาง แลนางก็ถามควีนาง

^๑ คุวิทยานิพนธ์ หน้า ๕๘.

^๒ Mbh.R.1.149-150.

เองว่า ฤๅชิวาสผู้มาแนะนำให้โอรสทั้งห้าไป (ยังเมืองปัญจาละ)^๑ นั้น มีความคิดเห็นวิปริตหรืออย่างไร ควดยเหตุนี้จึงทำให้นางปฤดา (กุนตี) มีความกระวนกระวายใจยิ่งนัก^๒

อนึ่ง แม้วาเจ้าชายปามทพจะเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ และมีนางเทราปที่เป็นมเหสีแล้วก็ตาม แต่นางกุนตียังคงรักและเป็นห่วงโอรสทั้งห้าอยู่รำไป ยามใดโอรสได้รับทุกข์ นางก็ต้องระทมทุกข์ด้วยทุกครั้ง ตัวอย่าง เช่น ตอนที่ยัชชีระแพสกาแก่ฝ่ายทรโยชน จนถูกริบทรัพย์สมบัติหมดเนื้อหมดตัว เจ้าชายปามทพทั้งห้ากับนางเทราปที่ถูกเนรเทศให้ออกไปอยู่ป่าเป็นเวลา ๑๒ ปีนั้น ก่อนที่โอรสทั้งห้า และนางเทราปที่จะจากไป นางกุนตีทรงกรรมแสงคร่ำครวญด้วยความอาลัยยิ่ง ตอนนั้นมีกล่าวอยู่ในสภามรรพบทที่ ๓๘ บรรยายว่า

เมื่อนางกุนตีทอดพระเนตรเห็นโอรสทั้งหลาย แต่งกายด้วยเสื้อผ้าขาด ๆ และนั่งห่มด้วยหนังควาย ก็ระหลบลงเพราะความอาลัย และถูกศัตรูทั้งหลายที่กำลังคืใจล้อมรอบอยู่ นางกระทบกระเทือนใจมาก นางเขาไปไกลโอรสแล้วทรงสวมกอด

^๑ เมืองปัญจาละคือ เมืองของท้าวทรุบท พระบิดาแห่งนางเทราปที.

^๒ Mbh.1.181.37-39.

tesāṃ mātā bahuvīdham vināśam paryacintayat /
 anāgacchataṣu putresu bhāuksakāle 'tigacchati //
 dhārtarāstrāirhata na syurvijñāya kurupungavāh /
 māyānvitāirvā rakṣobhiḥ sughorāirdrdhavāiribhiḥ //
 viparītaṃ matam jātam vyāsasyāpi mahātmanah /
 ityevam cintayāmāsa sutasnehānvitā prthā //

ทุกองค์ พร้อมกับตรัสว่า "เจ้าทั้งหลายเป็นผู้ที่มีคุณงามความดี และมีมารยาทดี มีคุณสมบัติน่าเลื่อมใส มีความประพฤติที่น่านับถือ และเจ้าทุกคนเป็นผู้ที่มีจิตใจสูง และโศกสลดอย่างที่สุดแล้ว เป็นผู้ถือศตชนต่อเทพเจ้า และถวายเป็นสักการะแล้วทำไมความทุกข์เหล่านี้จึงเกิดขึ้นแก่เจ้าได้ และเมื่อใดที่ชีวิตของเจ้าทั้งหลายจะคลี่คลายไปในทางที่ดีบ้าง แม่ไม่เข้าใจว่า ความเลวร้ายที่เกิดขึ้นแก่ลูก ๆ ของแม่นี้เป็นความผิดของใคร อนิจจา แม่ก็โศกเศร้า ๆ ภาวะไปข้างหน้าแล้ว ทั้งหมดนี้ควรจะเป็นความโชคร้ายของแม่ ควญเหตุนี้ลูกจึงใคร่รับทุกข์ ถ้าหากแม่ทราบมาก่อนว่า เจ้าทั้งหลายถูกคสนันคาลไห้ออกไปอยู่ในป่า เมื่อพระเจ้าปานหุสินีพิพ แม่ก็จะไม่พรพวงเจ้าออกมาจากภูเขารอยยอดมาอยู่ในเมืองหัสตินาปุระเป็นแน่ โอลูกรัก เจ้าทั้งห้าเป็นผู้ที่เก่งมาก และเป็นที่รักของแม่... โอสุหเทพ เจ้าจงอย่าไปเลย เจ้าเป็นลูกที่แม่รักที่สุด โอลูกของนางมาหรี แม่รักลูกยิ่งกว่าชีวิตของแม่ อย่าทิ้งแม่ไป"^๑

Mbh.R.2.78.

When she saw her sons shorn of their ornaments and robes, their bodies clad in deerskins, and their heads down with shame. And she beheld them surrounded by rejoicing foes. Kunti approached her sons. In that state, and embracing them all, and in accents choked by woe. She said these words:- "Ye are virtuous and good-mannered, and adorned with all excellent qualities and respectful behaviour. Ye are all high-minded, and engaged in service of your superiors. And ye are also devoted to the gods and the performance of sacrifices. Why, then, hath this calamity overtaken you. Whence is this reverse of fortune? I do not see by whose wickedness this sin hath overtaken you. Alas I have brought you forth. All this must be due to my ill fortune.

It is for this that ye have been overtaken by this calamity. ... If I had known before that ye were destined to live in the woods, I would not have on Pandu's death come from the mountains of Satasringa to Hastinapura. ... Ye children, ye are all excellent and dear unto me. ... O Sahadeva, desist from going. Thou art my dearest child, dearer, O son of Madri, than my body itself. Forsake me not.

๒. นางกุนตีเป็นมารดาที่เคยทิ้งลูกริมฝั่งน้ำ แม่นางกุนตีจะเป็นมารดาที่สืบ
 ของเจาชายปาวพททั้งห้าก็ตาม แต่นางมีประวัติเกี่ยวกับกรณีที่แอบนำโอรสองค์แรกไปทิ้ง
 ความตอนนั้นกล่าวอยู่ในอาทิบรรพ บทที่ ๒๓ สรุปว่า เมื่อครั้งที่นางกุนตียังมีโคอภิชะ
 สมรสกับพระเจ้าปาวพทนั้น วันหนึ่ง ฤๅษีทวารส ไคแวะเยี่ยมพระบิดาของนางกุนตี นาง
 ให้การต้อนรับอย่างค้ำจุนฤๅษีพอใจจึงประสาทมนตร์เพื่อให้นางมีโอรสได้ นางกุนตีทรงทดลอง
 มนต์ทันที โดยรำลึกถึงสุรยเทพ นางจึงตั้งครรภ์ และกำเนิดโอรสรูปร่าง นามว่า
 วรรณ ด้วยความหวั่นเกรงว่า จะถูกญาติตำหนิ นางกุนตีจึงนำโอรสไปทิ้งเสียที่ริมฝั่ง
 แม่น้ำยมุนา ครั้นสามปีของนางราชาเดินผ่านมาพบเด็ก จึงนำไปให้ภรรยาเลี้ยงไว้ ตั้ง
 นามใหม่ว่า วสุเสน^๑ เมื่อเจริญวัยขึ้น วรรณ หรือ วสุเสน เป็นผู้ที่มีความเก่งกล้า
 สามารถรอบรู้วิชาลยุทธทุกประการ จึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษาการสงครามของ
 ฝ่ายทुरโยชน

จากตอนที่ยกมานี้ กล่าวไควานางกุนตีเป็นมารดาที่ไม่รักลูก แต่อาจจะ
 เนื่องด้วยว่า นางยังมีพระชนมมอย และการมีโอรสครั้งแรกนี้ ก็เพียงแต่นางประสงค์
 จะทดลองมนต์ที่เพิ่งได้รับเท่านั้น จึงมีทัศนพิจารณาว่า อะไรจะบังเกิดขึ้น ครั้นมีโอรส
 โดยที่ยังไม่มีสวามี นางกุนตีก็แก้ปัญหาด้วยการนำโอรสไปทิ้งเสีย ซึ่งตอนหลังเมื่อนาง
 กุนตีทราบวาทกรรมจะออกทำสงครามกับอรชุน นางได้รับสารภาพต่อกรรม แต่กรรม
 ปฏิเสธ บอกว่าตนเป็นบุตรของนางราชา^๒

^๑ Mbh.R.5.145.

^๒ Mbh.R.5.145.

ค. นางคานธารี นางเป็นพระมารดาของเจ้าชาย ๑๐๐ องค์ องค์ใหญ่
นามว่า ทูโรชฌัน^๑ ซึ่งโอรสเหล่านี้เป็นคู่อริกับเจ้าชายปานพพทั้งห้า มักจะเอาโรค
เอาเปรียบและคอยหาเรื่องเพื่อต้องการฆ่าเจ้าชายปานพพตลอดมา

ในฐานะมารดานางคานธารีมีบทบาทดังนี้คือ

๑. เป็นมารดาที่มีความอดทนและมีความรู้ดี นางคานธารีจัดเป็นมารดาที่มี
ความอดทนเป็นเยี่ยม เพราะนางต้องปกครองดูแลโอรสร้อยองค์ ที่มีนิสัยพาดเกร
คือคิ่ง แต่นางก็ทนได้ แม้พระเนตรทั้งสองคาดผ้าไหมมัดมิดเช่นเดียวกับสวามีก็ตาม
นางไม่เคยบ่นอะไรเลย แต่จะคอยช่วยแก้ปัญหาคอยตักเตือนโอรสให้ประพฤติปฏิบัติ
แต่ในสิ่งที่ถูกต้องสมควรเสมอ จะเห็นได้ว่า คราวใดที่โอรสของนางมีเรื่องวิวาทกับเจ้าชาย
ปานพพ นางคานธารีจะทรงเตือนสติโอรสทุกครั้ง ตัวอย่างเช่น ตอนที่ยุธิษฐิระแพ้สกา
แก่ฝ่ายทูโรชฌันถูกริบทรัพย์สมบัติหมด และเจ้าชายปานพพทั้งห้า พร่อมควยนางเทร่าปีที่
ถูกขับไล่ออกไปอยู่ป่าเป็นเวลา ๑๒ ปีนั้น เมื่อกลับเข้ามา ทูโรชฌันและอนุชาทังหลาย
ไม่ยอมมอบราชาอาณาจักรซึ่งเป็นของพระเจ้าปานพพ ให้แก่เจ้าชายปานพพ ตอนที่ พระ-
เจ้าชุตราภรและญาติผู้ใหญ่ต่างช่วยกันเจรจากับทูโรชฌันมอบอาณาจักรให้เจ้าชาย
ปานพพ แต่ทูโรชฌันไม่ยอม ในที่สุดนางคานธารีขอพูดเป็นคนสุดท้าย จากคำพูดของนาง
แสดงให้เห็นชัดว่า นางมีความรู้ดียิ่ง ความตอนนั้นมีกล่าวอยู่ในอุทโยคบรรพ บทที่ ๑๒๗
นางคานธารีตรัสว่า

^๑ S: "Gandhāri" p.291.

โอ้ ทูรโยธนะลูกรัก จงฟังคำเหล่านี้ของแม่เถิด ซึ่งจะมีประโยชน์ต่อลูกและน้องๆ ของลูก เป็นคำที่ลูกจะต้องเชื่อฟัง แล้วจะนำความผาสุกมาให้ โอ้ลูกผู้มีความ รอนุเคราะห์ดีที่สุดในแห่งการตะ ไม่มีใครใคร่ความสำเร็จด้วยความปรารถนาของตน แต่ผู้เดียวในการใคร่และการรักษาหรือเสวยราชบัลลังก์ ผู้ที่ขาดการควบคุมสติ ไม่สามารถที่จะรักษาราชบัลลังก์ไว้ได้นาน ผู้ที่ควบคุมสติได้และอดทนด้วยความ อดทน สามารถที่จะปกครองราชอาณาจักรได้ ... ผู้ที่ปรารถนาจะไต่รับตำแหน่ง กษัตริย์เป็นเวลายาวนาน จะต้องควบคุมสติของเขาไว้กับความดี ถ้าไม่ควบคุม สติไว้ สตินั้นสามารถจะฆ่าเจ้าของสติได้ เหมือนกับม้าที่ยังมีโค่นิก และกำลังโกรธ รุนแรง สามารถที่จะฆ่าผู้ขี่ที่ไมมีความชำนาญโค่นิกได้นั้น^๒

^๑ Mbh.5.127.19,21,22.

duryodhana nibodhedam vacanam mama putraka /
hitam te s̄anubandhasya tathāyatyaṃ sukhodayam //
na hi rājyam mahāprājña svena kāmena sakyate /
avāptum raksitum vāpi bhoktum vā bharatarsabha //
na hyavaśyendriyo rājyamasniyāddirgha mantaram /
vijitātma tu medhāvī sa rājyamabhipālayet //

^๒ Mbh.R.5.129.

He that desireth to obtain extensive empire must bind his senses to virtue. If not controlled, these can even slay their possessor, like unbroken and furious horses, capable of killing an unskilful driver.

นางคันธารีตรัสต่อไปว่า

ถ้าหากเจ้าทั้งหลายต้องการความไว้วางใจเหมือนกับที่ปรึกษา^๑ ก็ควรยกย่องอาณาจักรครั้งหนึ่งอันเป็นส่วนแบ่งที่เป็นของปาวนทุ ไหแก่เขาทั้งหลาย (เจ้าชายปาวนทุ) ในเมื่อลูกทำตามคำแนะนำที่คืนใจ โอรสตระกูล เจ้าทั้งหลายจะใคร่มีชื่อเสียงที่ยิ่งใหญ่ การหาเรื่องวิวาทกัญโอรสของปาวนทุซึ่งมีความรุ่งเรืองอยู่ชวกาลนาน ผู้ซึ่งควบคุมจิตใจได้ และผู้ซึ่งมีความรอบรเฉลียวฉลาด สามารถระงับภัยพิบัติหาของ เขาเองได้นั้น จะปลดเปลื้องความรุ่งเรืองของลูก การกลั่นแกล้งโอรสของ ปาวนทุเป็นเวลา ๑๓ ปีเต็มเพียงพอแล้ว โอรสผู้เฉลียวฉลาด ลูกกำลังเพิ่มศรัทธา และความโกรธมากขึ้น จงระงับไฟนั้นเดี๋ยวนี้...อย่าทำลายล้างกรุงควยอำนาจ ของความโกรธ และอย่าทำให้แผ่นดินอันกว้างใหญ่ถูกทำลายด้วยการคิดถึง ประโยชน์ของตนแต่เพียงฝ่ายเดียว^๒

^๑ ที่ปรึกษาของฝ่ายทรโยชนได้แก่ โทณจารย์ กริปะ ภีมะ กรรม เป็นคน ต่างขอร้องให้ทรโยชนมอบอาณาจักรครั้งหนึ่งคืนให้แก่เจ้าชายปาวนทุ.

^๒ Mbh.5.127.43-47,49, Mbh.R.5.130.

yadīochasi saḥāmātyo bhoktumadham mahīkstām //
alamadham prthivyāste saḥāmātyasya jīvanam /
suhṛdām vacane tiṣṭhanyasāḥ prāpsyasi bhārata //
śrīmadbhirātmaavadbhirhi buddhimadbhirjitendriyāih /
pāṇḍavāirvigrahastāta bhraṁsāyenmahataḥ sukhāt //
nigrhya suhṛdām manyuṁ sādhi rājyam yathocitam /
svamamsam pāṇḍuputrebhyaḥ pradāya bhāratarsabha //
alamahnā nikāre 'yam trayodasā samāḥ kṛtaḥ /
sāmāyānam mahāprājña kāmākrodhasamedhitam //
amarṣavaśamāpanno mā kurumstāta jīghanah /
sarvā hi prthivī sprstā tvatpāṇḍavakṛte vadham //

๒. เป็นมารดาที่รักลูกยิ่ง แมวว่าโอรสทั้งรอยองค์จะมีนิสัยคือคิ่ง แต่นาง
 คานธารีก็ทรงรักใคร่โอรสของนางมาก จะเห็นได้ว่า ทุกครั้งที่นางคานธารีตรัสด้วย
 กับโอรสทั้งหลาย นางจะยกย่องเสมอว่าลูกผู้เฉลียวฉลาด ลูกผู้ดีที่สุดในแคว้น
 กลาหาญ เป็นต้น และด้วยเหตุที่นางทรงรักใคร่โอรสมากเช่นนั้น เมื่อโอรสทั้งหมดถูก
 ข่าสั่นตีพ่อยุ่ในสนามรบ ณ หุ่่งกูร์เกษทร นางถึงกับสิ้นสติ ครั้นฟื้นขึ้น นางคานธารีได้เสด็จ
 ไปยังหุ่่งกูร์เกษทร เขาไปไกลศพบ พินิจพิจารณาโอรสแต่ละองค์ ที่นอนไร้ชีวิตแล้วนั้น
 พลงพร่ำเพอถึงเพียงคั่งว่าโอรสเหล่านั้นยังมีชีวิตอยู่ ความตอนนี้มีกล่าวอยู่ในสตรีบรรพ
 บทที่ ๑๘ นางคานธารีรำพันว่า

...โอพระมาธว^๑ นี้คือลูกของข้า, เขาชื่อวิกรณะ (วิกฺรณ) ซึ่งปราศัญหุ่่งหลาย
 จะต้องปรบมือสรรเสริญลูกของข้าแน่ ลูกผู้ซึ่งถูกภีมะฆานอนตายอยู่บนผืนแผ่นดินที่
 วางเปล่า ในสภาพที่ถูกสับพันอย่างโหดร้ายทารุณ จนไม่เป็นรูปเป็นร่าง เขา
 นอนตายอยู่ท่ามกลางซากหุ่่งหลายที่ถูกฆ่า, คู้แล้ว วิกรณะเปรียบเสมือนดวงจันทร์
 บนท้องฟ้าในวันแห่งฤดูใบไม้ร่วง ท้องฟ้าที่เต็มไปด้วยเมฆสีครามหม่น... ฝ่ายมือ
 อัญโหญ่โตยยังสวมถุงหนังและมีแผลเป็นอัน เกิดจากการ ถูค้อนชนุไวแนบแนมนานนั้น
 เล่า ก็ถูกแรงพวงนั้น^๒ จิกทิ้ง แต่ก็เป็นการจิกที่ยากเย็นแสนเข้ญ...ตรงนั้นเล่า
 ก็ ศพลูกชายของข้า ผู้มีนามว่า ทูรมุชะ (ทูรมุช) นอนตายหันหน้าเผชิญศัตรู เขา
 ตายอย่างกล้าหาญชาญชัย ดวงหน้าของเขาถึงจะถูกสัตว์ป่าพวกนั้นแทะเล็มไปเสีย
 ครึ่งหนึ่งแล้วก็ตาม แต่กลับยิ่งดูงามขึ้นกว่าเดิม โอลูกรักของข้า ดวงพักตร์ของ
 เจ้าดูไปแล้วก็เหมือนกับดวงจันทร์ในวัน ๗ คำ โอพระภุชณะ ขอใ้โปรดมอง
 ดูดวงพักตร์ของลูกชายผู้สง่างามผาย ทั้งแมวว่าเขาจะตายแล้วก็ยิ่งงามสง่าคั่งเดิม

^๑ พระมาธว คือ พระภุชณะ MW. "mādhava" p.808.

^๒ พวงแรง พวงสัตว์ป่า หมายถึงพวกของเจ้าชายปาดพพ.

อโยการุณักว่าทำไมลูกชายของข้าจึงถูกฆาตย หนาคลุกฝุ่นอยุ่อย่างนี้ได..."^๑

๑ ๘ ๑

ควยเหตุที่นางคานธารีมีความรักและอาลัยโอรสทั้งหลายมากยั้งนี้ เมื่อโอรส
ของนางถูกฆาตยหมด นางคานธารีจึงมีชีวิตอยู่ต่อไปได้ไม่นานนัก นางโคสละชีวิต
การครองเรือน ออกอยู่ป่า บำเพ็ญพรต และอุทิศรางปลอยให้ไฟป่าครอกสันชีวิตพร้อมกับ
สวามี

^๑ Mbh.11.19.1-3, 7-9, Mbh.R.11.19.

eṣa mādhava putro me vikārah prājñāsammataḥ /
bhūmāu vinihataḥ sete bhīmena sata dhā kṛtaḥ //
gajamadhyagataḥ sete vikāro madhusūdana /
nīlameghapariksiptaḥ śaradīva divākaraḥ //
asya cāpagrahenāiśa pāniḥ kṛtakīno mahān /
katham cicichadyate grdhraīrattukāmāistalatravān //
eṣa samgrāmasūreṇa pratijñāṃ pālayisyatā /
durmukho 'bhimukhaḥ sete hato 'riganahā rane //
tasyāitadva danam kṛṣṇa svāpadairardhabhaksitam /
vibhātyabhyadhikam tāta saptamyāmiva candramāḥ //
surasya hi rana kṛṣṇa yasyānanamathedrsām /
sa katham nihato 'mitrāiḥ pāmsūngrasati me sutāḥ //

บทบาทสตรีในฐานะ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๓ ให้คำจำกัดความ คำว่า "ชู" ไว้ว่า "ครูก ผู้ลวงประเวณี การลวงประเวณี ชายผู้รวมประเวณีกับเมียเขา เรียกว่า เป็นชู หญิงที่มีสามีแล้วรวมประเวณีกับชายอื่น เรียกว่า มีชู"^๑

สตรีในมหากาธะ ที่มีพฤติกรรมส่อให้เห็นว่าอยู่ในฐานะชู้มีน้อยมาก ผู้วิจัยได้ค้นคว้าอย่างถี่ถ้วนแล้วมีเพียง ๒ คน คือ

ก. นางภัทรา นางเป็นธิดาของพระจันทร์ และเป็นภรรยาของฤๅษี อุตฺถยะ (อุตฺถุย) นางภัทราเป็นสตรีที่มีความงามเป็นเลิศ^๒ มหากาธะ อนุศาสนบรรพ บทที่ ๑๓๕ มีเรื่องเล่าว่า วันหนึ่งพระวรุณผู้ซึ่งปรารถนาจะไคนางภัทรามาเป็นเวลานานแล้วได้เข้าไปในป่าที่ฤๅษีอุตฺถยะกับภรรยาอาศัยอยู่ แล้วพระวรุณก็อุคนางภัทราไปในขณะที่นางกำลังอาบน้ำอยู่ในแม่น้ำมุนา พระวรุณพานางภัทราขึ้นฝั่งไปยังคฤหาสน์ที่สวยงาม และมีลักษณะแปลกประหลาดแวดล้อมด้วยทะเลสาบหกแสนแห่ง ไม่มีคฤหาสน์ไหนจะสวยเกินกว่าคฤหาสน์ของพระวรุณ ประกอบด้วยปราสาทหลายหลัง มีนางอัปสรเหล่า

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (พิมพ์ครั้งที่ ๘, พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๓), หน้า ๓๔๒.

^๒ Mbh.13.139.10.

bhadra somasya duhita rūpena paramā matā /

ต่าง ๆ และมีสิ่งชวนให้รื่นรมย์มากมาย^๑

เมื่อเหตุบังเกิดขึ้นเช่นนี้ ฤๅษีอุตฺถยะ ผู้เป็นสามีนางภัทรา จึงได้ไปขอร้องให้ ฤๅษีนาถช่วยเจรจากับพระวรุณ ขอภรรยากลับคืนมา แต่พระวรุณไม่ยอมให้ ในที่สุดฤๅษีอุตฺถยะได้เดินทางไปยังที่ที่พระวรุณซ่อนภรรยาของตนไว้ แล้วสวดอ้อนวอนพระสรัสวดี ขอให้พำนักในบริเวณนั้นเพื่อออกแหงหายไ้ คว้าอำนาจแห่งการสวดบูชาน้ำก็เพื่อออกแหงหาย ไปหมด พระวรุณจึงต้องส่งนางภัทราคืนให้แก่ฤๅษีอุตฺถยะ^๒

สรุปว่า นางภัทราเป็นสตรีที่มีสามีแล้ว แต่ถูกลักพาไปเซยชม นางจึงเป็นคู่ กับพระวรุณชั่วระยะหนึ่ง

ข. นางเรณุกา เป็นภรรยาของฤๅษีมัทคินี (ชมทคินี) นางเรณุกาเข้ามา อยู่ในป่าเพื่อคอยดูแลปรนนิบัติสามี ที่กำลังบำเพ็ญพรต นางและฤๅษีมีบุตรด้วยกัน ๕ คน คนที่ห่านามว่า ราม^๓

^๑ Mbh.13.139.13-15.

tām tvakāmayata śrīmānvaruṇaḥ pūrvameva ha /
sa cāgāmya vanaprastham yamunāyām jahāra tām //
jalesvarastu hṛtvā tāmanayatsvapuram prati /
paramādbhutasamkasam satrasahasrasatahradam //
na hi ramyataram kimcittasmādanya tpurottamam /
prāsādāirapsarobhisca divyāih kāmāisca śobhitam //

^๒ Mbh.13.139.17-31.

^๓ Mbh.3.116.1-2.

มหาภารตะ วนบรรพ บทที่ ๑๑๖ มีเรื่องเล่าว่า

ครั้งหนึ่งเมื่อลูก ๆ ของนางเรณุกาออกไปหาผลไม้ นางเรณุกาออกไปอาบน้ำ
ขณะที่นางเดินกลับอาศรม นางตำเลื่องสายตาไปเห็นภษัตรีย์แห่ง มارتติกา
(มารุตติกา) นามว่า จิตรระ (จิตรฤต) กำลังเล่นน้ำสนุกสนานอยู่กับชายาทั้งหลาย
เมื่อนางเรณุกาเห็นร่างที่งดงามของจิตรระ มีพวงมาลัยดอกบัวห้อยคอ ทำให้นางบังเกิด
ความปรารถนา และไม่สามารถควบคุมจิตใจไว้ได้ นางจึงลงไปทำตัวในน้ำ แล้วกลับ
อาศรมของฤษีด้วยความกลัว สามีของนางถามว่าเป็นอะไร นางเรณุกาจึงเงิบ (แสดง
อาการพิรุณ) สามีมีความโกรธมาก และเมื่อบุตรที่ชื่อรามเข้ามา ฤษีผู้เป็นพ่อพูดขึ้นว่า
"จงฆ่าแม่ที่เลวทรามของเจ้าเสีย ไม่นองใจความสงสาร" รามจึงหยิบขวานขึ้นมา

^๑ Mbh.3.1165-7, Mbh.R.3.116.

phalāhāreṣu sarveṣu gātesvatha sutesu vai /
renukā snātumagamatkadācinniyatavratā //
sā tu citraratham nāma mārttikāvatakamṛpam /
dadarsā renukā rājannāgacchantī yadrochayā //
krīḍantaṃ salile dr̥stvā sabhāryaṃ padmamālinam /
ṛddhimantaṃ tatastasya spr̥hayāmāsa renukā //

แล้วตัดศีรษะของมารดา^๑

สรุปว่า นางเรณูเป็นสตรีที่มีกามคุณมาก เพียงแต่นางเห็นชายผู้มีรูปร่างงาม กำลังอาบน้ำอยู่ในแม่น้ำ นางก็ไม่สามารถระงับความใคร่ไว้ได้ ถึงกับยอมลงไปทำตัวในน้ำ

บทบาทสตรีในฐานะผู้บำเพ็ญพรต

การบำเพ็ญพรตเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่ง ที่สตรีในมหากาพย์ปฏิบัติเพื่อขอให้สิ่งที่ตนปรารถนาได้บรรลุสมความต้องการ เช่น พระอติทรรฆมาถมนองคตวยการยี่นขาเดี่ยวเป็นเวลาาน ๑๑,๐๐๐ ปี เพื่อขอให้พระวิษณุไคลงมาจุติในครรภ์ของพระนางนางคานธารี และนางกุนตี ติดตามท้าวธฤตราษฎร์ออกไปบำเพ็ญพรตในป่า ทรมาถรร่างกายโดยการอดอาหาร อดแต่งอนกรวด เพื่อหวังว่าสิ้นชีพแล้วจะได้ไปเกิดในสวรรค์^๒

^๑ Mbh.3.116.8-9, 13-14.

vyabhicārāttu sā tasmātklīnāmbhasi vicetanā /
 pravivesāśramam trastā tām vai bhartānvabudhyata //
 sa tam dr̥stvā cyutām dhāiryādbrahmayā lakṣmyā vivarjitām /
 dhikṣabdena mahātejā garhayāmāsa vīryavān //
 tato rāmo 'bhyagātpāścādāśramam paravīrahā /
 tamuvāca mahāmanyurjamadagnirmahātapāh //
 jahīmām mātaram pāpām mā ca putra vyathām kṛthāh /
 tāta ādāya pārasum rāmo mātuh sīro 'harat //

^๒ คุวีทยานิพนธ์ หน้า ๒๘.

^๓ Mbh.R.15.37.

นางสาววิตรี อดอาหารเพื่อชดเชยอายุให้สามี เหล่านี้เป็นคน

นอกจากนี้แล้ว ก็ยังมีสตรีในมหาภารตะอีก ๒ คน ที่บำเพ็ญพรตอย่างเข้มแข็ง
อันควรหยิบยกมาวิจัย คือ

ก. นางอัมพา นางเป็นธิดาของกษัตริย์แคว้นกาสิ อุทโยคบรรพ บทที่ ๑๗๓
กล่าวถึงคนเหตุและวิธีการบำเพ็ญพรตของนางอัมพาไว้ เก็บความโดยย่อได้ดังนี้

ขณะที่กษัตริย์แห่งแคว้นกาสิได้จัดเตรียมการทำพิธีสุมพรให้แก่ราชาธิคา ๓ องค์
คือ นางอัมพา อัมพิกา และอัมพาลิกา นั้น ภิษมะผู้เป็นลุงของพระเจ้าปามพุทราวยเรือง
เขา ก็ได้ไปลักพาราชาธิคาทั้งสามองค์ขึ้นราทรดหนีมายังเมืองหัสตินาปุระ เพื่อยกให้เป็น
ชายาของเจ้าชายวิจิตรวิริยะ ผู้เป็นนัดดา แต่เมื่อใกล้ถึงเวลาพิธีวิวาห์ นางอัมพา
ผู้เป็นธิดาองค์ใหญ่ และสวยที่สุด ได้พูดขอร้องต่อภิษมะว่า นางขอไปแต่งงานกับกษัตริย์
แห่งเมืองสัลวะ ผู้ซึ่งเคยมีความรักต่อกันมาก่อน ภิษมะจึงอนุญาต นางอัมพาไปหากษัตริย์
สัลวะอ่อนวอนขอให้ยอมรับนางเป็นชายา แต่กษัตริย์สัลวะปฏิเสธ โดยให้เหตุผลว่า
เคยรักกับนางอัมพาจริง แต่นางถูกภิษมะลักพาตัวไปพลว พระองค์จึงได้ให้นางอัมพา
กลับไปหาภิษมะ

นางอัมพาได้รับความอายสุดที่จะทนต่อไป นางจึงเดินทางเข้าป่า และมุ่งมั่น
บำเพ็ญพรตอย่างลับ ๆ เพื่อที่จะแก้แค้นภิษมะ นางอัมพาเริ่มทรมาณร่างกาย อดอาหาร
จนซูบผอม นางยืนนิ่งไม่ไหวติงคุดเส้า เป็นเวลา ๖ เดือน แล้วต่อมา นางได้ยืนเซียง
ควยสวนหน้าของนิวหัวแม่เทาตลอดทั้งปี และบริโภคน้ำไม่ที่ร่วงจากตนเป็นเวลานาน
๑๒ ปี แล้วนางก็ได้ทำพิธีบังคับไฟของฟ้าและดินลูกเป็นไฟ พระคงคาจึงได้บอกนางอัมพา
ว่า การกระทำต่าง ๆ เหล่านี้ ไม่สามารถฆาภิษมะได้ นางอัมพาจึงมีแต่ความปวดร้าว

และสิ้นหวัง พระคงคาจึงสร้างครุฑหนึ่งของนางอัมพาให้กลายเป็นแม่น้ำ ชื่อว่า อัมพา แล้วพระศิวะ ก็มาปรากฏองค์ให้เห็น พร้อมกับตรัสว่า ร่างกายอีกส่วนหนึ่งของนางอัมพาจะเข้าไปเกิดเป็นชาย ในตระกูลของพระเจ้าทรุบท และจะเป็นนายขมังธนูที่ยิ่งใหญ่ ชื่อ ศิขณัทิน (ศิขณัทิน) แล้วนางจะโคฆากัษมะ ดังนั้นควยจิตที่เข้มแข็งยิ่งของนางอัมพาอีกครั้งหนึ่งนางได้เข้าไปในกองไฟเผาตัวเองเพื่อเกิดเป็นชาย และโคฆากัษมะในสนามรบ ณ หุ่่งกูรุเกษร สมดังที่นางปรารถนา ส่วนกัษมะไม่สามารถมานางอัมพาได้^๑

ข. นางศรุตาวดี (ศรุตาวดี) นางเป็นบุตรของฤๅษีภรทัวาต^๒

ศัลยบรรพ บทที่ ๔๙ - ๕๐ กล่าวถึงความอดทนของนางศรุตาวดีที่ปฏิบัติต่อพระอินทร์ เก็บความโดยย่อได้ดังนี้

ครั้งหนึ่งพระอินทร์ ปลอมองค์ลงมาเป็นฤๅษีเพื่อต้องการทดสอบนางศรุตาวดี โดยสั่งให้นางต้มพุทรา ๕ เม็ดให้สุก แล้วพระองค์ก็ไปเสียบ นางศรุตาวดี ทำความสะอาดร่างกายก็แล้ว นางลงมือต้มพุทรา จนกระทั่งถึงเวลาใกล้ค่ำแล้วพุทราก็ยังไม่สุกพื้นที่มีอยู่ทั้งหมด นางจึงเอาแขนและขาทำที่นึ่งต่อไป นางศรุตาวดีนั่งลง ยื่นแขนและขาเข้าไปในเตาไฟ นางนั่งสงบนิ่งราวกับว่าแขนขาของนางจุ่มลงไปในน้ำอุ่นเท่านั้น^๓

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ Mbh.R.15.173-179.

^๒ คุวิธานิพนธ์ หน้า ๔๔.

^๓ Mbh.9.47-48.

นางศรุตาวตี^๑คมพุทราจนสุก ทำให้พระอินทร์พอพระทัยมาก พระองค์จึงแสดงให้เห็นว่า^๒เป็นพระอินทร์ พร้อมกับตรัสว่า "ข้าพเจ้าใจในความจงรักภักดี การบำเพ็ญพรตและคำสัจย์ของเจ้ามาก ดังนั้นความปรารถนาของเจ้าจะสำเร็จผล คือ นางจะได้ไปอยู่บนสวรรค์กับข้า และนี่จะกลายเป็นทิวละ (เทวสถานสำหรับบำเพ็ญบุญ) ที่มีอยู่ในโลก เพื่อให้เป็นสถานที่ล้างบาป และนางจะได้อับนามใหม่ว่า พทรปาจน"^๓

นางศรุตาวตีจึงโค่นขึ้นไปอยู่บนสวรรค์ เป็นชายาของพระอินทร์สมความปรารถนา

^๑ นางศรุตาวตีปรารถนาที่จะได้รับเทพเจ้าเป็นสวามี.

^๒ Mbh.9.47.25-27.

uvāca ca sursresthastām kanyām sudrdhavrataṁ /
 prīto 'smi te subhe bhaktyā tapasā niyamena ca //
 tasmādyo 'bhimātaḥ kāmāḥ sa te sampatsyate subhe /
 dham tyaktvā mahābhāge tridive mayi vatsyasi //
 idam ca te tīrthavaram sthiram loke bhaviṣyati /
 sarvapapāpāham subhru nāmā badarapācanam //

พทรปาจน แปลว่า แม่นางคมพุทรา ซึ่งได้เป็นชื่อสถานที่บำเพ็ญบุญด้วย